

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 37575

7 181

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

1893.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ГОДИНА ХІУ

СВ. 1.—12. ЗА 1893. ГОДИНУ

ИЗДАЛА

УПРАВА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

УРЕДИО

СТЕВАН ПРЕДИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1893.

ПРЕГЛЕД

(ЦИФРЕ КАЗУЛУ СТРАНЕ У КЊИЗИ)

Прокламација, коју је Његово Величанство Краљ Александар I. издао 1. априла 1893. године, када је узео краљевску власт у Своје руке; 197.

I. СЛУЖБЕНИ ДЕО

1., **Укази Његовог Величанства Краља:** Краљевска влада; 198., 367., 552. — Министарство просвете и црквених послова (постављења, разрешења и одликовања); 198., 309., 367. — Заступник министра председника и министра просвете; 495. — Црквене власти; 198. — Велика Школа (постављења, пензионисања и уваж. ост. и одликовања); 198., 309., 440., 495., 552. — Средње школе (постављења, премештаји, унапређења, пензионисања и уваж. ост.); 198., 309., 440., 495., 552. — Помиловање свептених лица; 367. — Основне школе (укидање ревизије за 1892.—1893. шк. год.); 367. — Народне позориште (управник); 440. — Државна штампарија (постављење и пензионисање управника); 441., 495. — Главни Просветни Савет (постављења редовних чланова); 495. — Одликовања; 439., 495.

2., **Укази Краљевских Намосника:** Министарство просвете и црквених послова (заступник министра просвете, нов министар просвете и црквених послова, разрешења и унапређења); 2., 180., 199. — Црквене власти; 73., 180. — Велика Школа (постављења); 2., 199. — Средње школе (постављења, премештаји, пензионисања); 2., 73., 180. — Главни Просветни Савет (постављења редовних чланова); 180. — Државна штампарија (унапређења); 199. — Одликовања; 200.

3. **Претписи министра просвете и црквених послова:** Министарство просвете и црквених послова (постављења, разрешења); 180., 200. — Велика Школа (разрешења); 367., 441. — Главни Просветни Савет (постављ. ванредних чланова); 552. — Државна штампарија (постављења, разрешења); 2., 201., 309. — Средње школе (постављења, премештаји, разрешења, пензионисања); 2., 3., 73., 74., 200., 201., 309., 367., 368., 441., 442., 496., 497., 498., 553. — Основне школе: *уравитељи* (постављења и разрешења); 368., 554.—556.; *наставници*: постављења, 3., 74., 201., 310., 368., 442., 498., 556.; премештаји (по молби, по потреби и за казну), 3., 74., 201., 311., 368., 445., 499., 557., 558., 559.; пензионисања, 316., 464., 560., разрешења, 206., 316., 368., 369., 463., 464.; 501., 559.

4., **Расписи и одлуке министра просвете и црквених послова:**

- а.) Наставни план за гимназије у Краљевини Србији и накнадно упуство о извршењу новог наставног плана за гимназије; 6., 8.
- б.) О давању оцена из разних предмета, с погледом на нови наставни план за гимназије; 76.
- в.) О прегледању основних школа у току године и упуство за то; 181. и 182.
- г.) Књиге школама препоручене: 1. за школску употребу у средњим школама; 183., 372.; — 2. за књижнице основних школа; 372.
- д.) О штампаној класификацији ученика средњих школа на крају сваке школске године; 206.

- ђ.) О ислеђењу кривица наставника основних школа; 206.
 е.) О кондуитним листама наставника средњих школа; 369.
 ж.) О записивању оцена словима у уверењима ученика средњих школа; 370.
 з.) О саопштењу броја ученика после извршеног уписа у средње школе; 370.
 и.) О држању годишњег испита и превођењу ученика у старије разреде у основним школама, пошто ове године неће бити ревизије; 370.
 ј.) О спољашњем облику службених писама упућених министарству просвете; 371.
 к.) О држању поновних испита над ученицима виших разр. гимназија и реалака, који желе ступити у Војну Академију; 372.
 л.) О бележењу испитних оцена у средњим школама; 372.
 љ.) Правила за упис ученика у Великој Школи; 464.
 м.) О издавању ђачких уверења приликом рекрутације; 465.
 н.) О плаћању женидбених улога чиновника; 466.
 њ.) О употреби књига, које претекну од поклањања ученицима средњих школа; 466.
 о.) О претплати на „Просветни Гласник“; 466.
 п.) О продужењу рока за подношење извештаја о извршеном упису ученика у средњим школама; 467.
 р.) О извршеном распореду наставника основних школа; 467.
 с.) О повећању процента за чиновнички удовички фонд од 4 на 6⁰/₁₀; 467.
 т.) О хонорарима у средњим школама; 468.
 у.) О изменама у гимназијском наставном плану за 1893.—1894. школску годину; 468.
 ф.) О отварању нових разреда у средњим школама; 368.
 х.) О огласима за штампање у „Српским Новинама“; 560.
 ц.) О употреби вежбанака, 560.
 5., Умрли: 1., 7., 76., 181., 206., 316., 369., 501., 552., 560.

II. РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

а.) **Записници редовних саветских састанака:** 536-ог (27. маја 1892. г.), 12.; — 537-ог (25. јула 1892. г.), 22.; — 538-ог (14. августа 1892. г.), 23.; — 539-ог (2. септембра 1892. г.), 23.; — 540-ог (11. септембра 1892. г.), 77.; — 541-ог (23. септембра 1892. г.), 78.; — 542-ог (3. октобра 1892. г.), 79.; — 543-ог (7. октобра 1892. г.), 183.; — 544-ог (16. октобра 1892. г.), 186.; — 545-ог (28. октобра 1892. г.), 207.; — 546-ог (11. новембра 1892. г.), 208.; — 547-ог (18. новембра 1892. г.) 209.; — 561-ог (5. јануара 1893. год.), 210.; — 562-ог (20. јануара 1893. год.), 210.; — 563-ог (29. јануара 1893. год.), 318.; — 564-ог (10. фебруара 1893. г.), 320.; — 565-ог (10. марта 1893. г.), 324.; — 566-ог (14. априла 1893. год.), 325.; — 567-ог (21. априла 1893. год.), 374.; — 568-ог (5. маја 1893. год.), 381.; — 569-ог (19. маја 1893. год.), 502.; — 570-ог (2. јуна 1893. год.), 504.; — 571-ог (9. јуна 1893. г.), 512.; — 572-ог (1. јула 1893. год.), 561.

б.) Одлуке Главног Просветног Савета:

1., **Квалификавање за наставничку службу (у средњим школама):** Милоја М. Васића, Владимира Ј. Радојевића, Владимира Радивојевића, Јована Ђорђевића, Миленка Вукићевића, Михаила С. Јовановића, Александра Крстића, Гргура Ј. Вујића, д-ра М. В. Николића и Ставка Георгијевића, 23.; — Јеленка Михаиловића, Милутина Куплеша, Михаила Ј. Ђорђевића, Добросава Р. Урошевића и Атанасија Поповића, 24.; — Аврама Н. Поповића, Надежде Петровићеве, Манојла В. Смиљанића и Драгољуба Поповића, 78.; — Косаре Спалајковићеве, Драгутина Андерса и Михаила Гласновића, 78. и 80.; — Душана Рогића, Саве Гав. Божића и Драгутина Ч. Поповића, 79.; — Вучка П. Јоксимовића, Радомира Радојевића и Спире Димитријевића, 80.; — Јована П. Илића, Живана Михаиловића, Гргура Јакшића, Јована Хутера и Јосифа Садомског, 187.; — Радомира Комненовића и Саве Ј. Томића, 207.; — Владимира Петровића, 209.; — Настаса Петровића, Милана Касумовића и Лепосаве Бошковићеве, 210.; — Свегозара Павића, 211.; — Николе Ђ. Иванковића, 217.; — Владимира Поповића и Тјенимира Старчевића, 326.; — Владимира Тодоровића, Радивоја Илића, Радосава Васовића, Луке Зрнића, Радослава Агаџовића, Љубомира Матића, Илије Поповића, Трандафила Јеленковића, Милана М. Томића и Миленке П. Ђорђевићеве, 561.

2., **Признавање година учитељске службе:** Даринки Петровићевој, Милци Гајићки и Милеви Шкрљинки, 77. и 208.; — Петру Максимовићу, 77. ; — Јулијани Ј. Лазаревића, 77. и 319.; — Љубици Н. Ристићевој, 183. и 206.; — Игњату Миливојевићу, 184. и 207.; — Арону Костићу, 207. и ; Стевану Чу

туриду, 210.; — Анки Карамарковићки, 318. и 514.; — Анђелији Спајићевој и Арсенију Шијаковићу, 319. и 514.; — Крсти Војиновићу, 325.; — Николи Р. Јевтићу, 512.; — Катарини Миловановићевој и Деспоту Бацовавићу, пензионару, 561.

3., О кривицама наставника основних школа: Милутина Пантелића, 22. и 211.; — Милеве Миљковиће, 23.; — Саре Росићке, 25. и 79.; — Миливоја Павловића, 77. и 208.; — Јевте Ђукића, 183. и 187.; — Косте Петровића — Ловчанина и Миливоја Саковића, 211.; — Лазара Кнежевића, 211. и 325.; — Милана Аранђеловића, 319. и 326.; — Николе Михаиловића, 319.; — Александре Наумовиће, 319.

4., О програмима наставних предмета: Нови наставни план за гимназије, 210., 326., 374., 381.—382.

5., О списима, поднетим Савету на оцену: «Француска граматика» (рмп.) John-a Barleucorn-a, 12.; — «Вежбаница за руски и српски језик» (рмп.) Божицара Вуксановића, 12.; — «Рачуница I. и II. део» Н. Врсаловића, 12. и 17.; — «Читанка за III. разр. осн. школе», (рмп.) Мил. Марковића и Бл. Т. Недића, 17.; — «Богатство и срећа» с руског превода Анђелине Ничићке, 17. и 22.; — «Физика» (рмп.) Ђ. П. Рокнића, 22. и 25.; — «Рачуница за I. и II. разр. осн. школа» Ст. Д. Поповића, 24.; — «Црквене беседе Никанора Грујића», издао Димитрије Руварац, 24.; — «Основи морала» Луја Амара, српски од Мил. Шивића, 24.; — «Историја цивилизације у Инглеској», српски од В. Кнежевића, 24.; — «Petite histoire de la littérature française à l'usage des gymnases serbes surtout pour la VII-ème classe» (рмп.) Фрање Рихтера, 24.; — «Изложјење хришћанске православне вјере», превод Јована Петровића, 24. и 25.; — «Васпитне казне и награде» Ст. М. Окановића, 25.; — «Нова систематска граматика француског језика» Спире Калика, 25., 79. и 322.—324.; — «Српска граматика за III. разр. гимназије» и «Грамматика старог словенског језика» Љубе Стојановића, 25. и 79.; — «Рачуница трећи део» М. Михаиловића, 77. и 87.—89.; — «Приповејке из старог завјета» Јована Петровића, 77.; — «Логика» Петра Радловића, 78.; — «Српска граматика» (рмп.) П. В. Несторовића, 78.; — «Физика за више разреде средњих школа» Ђ. Милијашевића и Ђ. П. Рокнића, 78., 79. и 211.—217.; — «Француска читанка» М. Д., 79.; — «Алгебра» друга књига Ср. Ј. Стојковића и В. Димића, 80., 374.—380.; — «Експериментална физика» Ђорђа П. Рокнића, 80.—87. и 374.; — «Збирка алгебарских задатака» Васе Димића, 184.—186.; — «Ботаникар» (рмп.) К. Црногорца, 187.; — «Француска граматика» (рмп.) Ж. Недељковића, 187.—193.; — «Француска читанка за средњо школе по Плену» (рмп.) Јов. Несторовића, 193. и 320.; — «Културство» Милеве Симиће, 207.; — «Читанка за II. разр. осн. школа», 207. .; — «Женидба Сењанин Тадије» М. Обрадовића, 217. и 562.; — «Старина у Зеги» Максима Шобајића, 217., 318.; и 325.; — «Алмасија» Крајинића, 217. и 382.—383.; — «О ширењу писмености» (две расправе), 218.; — «Атлас Краљевине Србије» Андрије В. Станојевића, 218.; — «Зоологија и Ботаника» за очигледну наставу, 319.; — «Земљопис Краљевине Србије са животношисма» Милади Убавкића, 320. — «Историја Срба за осн. школе» истог писца, 320.; — «Буквар» Паје Дамјановића, 320. и 514.; — «Књижевни радови» Нићифора Дучића, 320.; — «Зоологија» (рмп.) Љуб. Давидовића, 320.; — «Баче» дечији лист Пет. Никетића, 320.; — «Земљопис Краљевине Србије» (рмп.) П. Несторовића, 321.; — «Српска граматичица за IV. разр. осн. школе» истог писца, 321.; — «Српски свет» Пет. Никетића, 321.—322.; — «Француски Буквар» (рмп.) Јов. Несторовића, 325.; — «Земљопис Краљевине Србије и т. д.» П. С. Шарчевића и Ђ. С. Ђорђевића, 325.; — «Атлас српских земаља и балканског полуострва» Аврама Стаматовића, 374.; — «Ј. Шрама и д-ра Р. Шислера математика за нижу гимназију» (рмп.) Ђ. П. Рокнића, 374.; — «Декламатор», 374., 383.; — «Латинска граматика» (рмп.) Ва. Малине, 503., 504. 562.; — «Српске народне песме и игре» (рмп.) Јосифа Слободе, 503.; — «Вежбања у српском језику и познавање врта речи за ученике II. и III. разр. осн. школа» пок. Ј. Ст. Марковића, 503.; — «С. Jul. Caesaris commentarii de bello Gallico» (рмп.) Мите Живковића, 503.; — «Школска Башта» Петра Стојадиновића, 503.; — «Предавање јестаственице, удешено за учитеље осн. школа», по Јардору, Јосифа Пецића, 504.; — «Земљопис за III. разр. осн. школа» безименог писца, 504.; — «Књижица» Н. Врсаловића, 504.; — Elements de Zoologie par M. Gaston Bonnier, превод Драг. Антића, 504.; — «Хајдук Вељко Петровић и његова браћа», 504.; — «Мала катавасија» Тих. Остојића, 504.; — «Наставник», лист Проф. Друштва, 504.; — «Историја српске цркве» епископа Н. Ружичића, 505., 512.; — «Заклетва Краљева» Јоце Марте, 561.

6., Признавање права на полагање практичног учитељског испита: Лазару Матићу и Милеви Павловићевој, 80. и 208.; — Чед. Вучићевићу, 207.

7., О другим предметима, упућеним Савету:

Примерци рељефа Змај-Јована Јовановића, 12.; — подизање нове куће на плацу покојног владике, Вићентија, 23.; — нов начелник просветног одељења, 24. и 325.; — нове пртанке за осн. школу Петра В. Ђурића, 79.; — откупљивање уџбеника приватног издања, 79. и 80.; — нови министар у саветској седници, 208.; — нови редовни и ванредни чланови Савета, 209.; — потпредседник Савета, 209.; — конференција у Савету, 209.; заступник министра просвете, 210.; — број чланова за пуноважно решавање у Савету, 211.; — прегледи за «Српски вез» В. Тителбаха, 217.; — измена у чл. 3. пословника Гл. Пр. Савета, 318.; — отварање приватне школе, 319.; — благодјејање из фонда пок. владике Вићентија, 319., 326., 380.; — два законска пројекта о уређењу наших реалака, 320.; — нов министар просвете, 325.; — у Гл. Пр. Савету је већи број редовних чланова но што је то законом прописано, 374.; — «Карта Балк. Полуострва» Пере Карастојановића, 374.; — треба ли ове године да буде ревизије у осн. школама, 381.; — кандиловање лица за надзорнике осн. школа, 502.—503.; — одбор за прописивање најглавнијих основа за «Буквар» и «Читанк» у осн. школама, 505.;

в. Реферати о списима и др. предметима, поднетим Савету на оцену:

1. *Стев. Д. Поповића* о књизи «Рачуници», од Николе Врсаловића, професора, I. и II. свеска; 12.—15.
2. *Јосифа Ковачевића* о истом спису; 15.—17.
3. *П. П. Борђевића* и *Д. Ј. Пугниковића* о књизи «Богатство и срећа» приповетка за младеж, с руског превела Анђелина Ничићка; 17.—22.
4. *К. Алковића* и *Б. Милијшевића* о ркп. «Експериментална физика, свеска прва: општи увод у Механику», од Борђа П. Рокнића; 80.—82.
5. *Б. М. Станојевића* о истом спису; 82.—87.
6. *В. Димића* о књизи «Рачуница за III. разр. гимназија и реалака», од М. Михаиловића; 87.—88.
7. *Мијалка Гирића* о ркп. «Збирка алгебарских задатака» за IV. и V. разр. гимназија и реалака, од В. Димића; 184.—186.
8. *Стевана Давидовића* о истом спису; 186.
9. *Живка Поповића* о ркп. «Француска граматика I. део: о гласовима; и II. део, о речима», од Ж. Нелдековића; 187.—188.
10. *Мих. Шљивића* о истом спису; 188.—193.
11. *Истога референта* о ркп. «Плецова француска чиганка», од Ј. В. Н.; 193.
12. *Б. М. Станојевића* о ркп. «Физика за више разреде средњих школа», од Б. Милијшевића и Б. П. Рокнића; 212.—216.
13. *Стев. Сремца* о књизи «Српски Свет», од Пет. М. Никетића; 321.—322.
14. *Владислава Вуличевића* о књизи «Нова систематска граматика француског језика», од Сп. Калика; 322.—324.
15. *Стевана Давидовића* о књизи «Алгебра, уџбеник за средње школе. Друга књига; за VI. и VII. р. гимназија и реалака», од Ср. Ј. Стојковића и В. Димића; 375.—376.
16. *Д-ра Богдана Гавриловића* о истој спису; 376.—380.
17. *Момчила Иванића* о књизи «Алмасаија», од Н. Крајинића-Сарајлије; 382.—383.
18. *Д-ра Јована Цвијића* о «Атласу српских земаља и осталих држава на Балканском Полуострву» од Аврама Стаматовића; 505.—506.
19. *Мих. Јовића* о истој спису; 506.—508.
20. *Ј. Миодраговића* о «Читанци за II. р. осн. школа»; 508.—511.
21. *Јосифа Маринковића* о «Песмарици за нижу осн. школу» од Стевена Шрама; 511.
22. *Стеве Мокрањца* о истој спису; 512.
23. *Ст. Новаковића, Љуб. Ковачевића* и *д-ра Јов. Цвијића* о «Земљописној карти Балк. Полуострва» од П. Манојловића; 512.—514.
24. *Б. Милијшевића, Љуб. Јовановића* и *Н. Стевановића* о «Карти Краљевине Србије» од генералштаба; 515.—516.
25. *Љубе Стојановића* о књизи «Женидба Сењанин Тадије», од Милана Обрадовића; 561.—562.
26. *Алексе Новаковића* о књизи «Лекције из експерименталне физике», од С. П. Бајаловића; 562.—575.
27. *Б. М. Станојевића* о истој књизи; 575.—578.
28. *Паје Т. Тодоровића* о књизи «Школска башга», од Петра Стојадиновића; 578.—580.
29. *Вл. Тигелбаха* о «Цртанкама за осн. школе», од Петра В. Ђурића; 580.—583.
30. *Стевана М. Трифуновића* о истом делу; 583.—584.

III. ШКОЛСКИ И ЦРКВЕНИ ЛЕТОПИС

а.) Извештај Његовог просвештенства епископа жичког, о каноничној визитацији у жичкој епархији; 25.—35. и 89.—97.

б.) Средње школе (гимназије и реалке)

1. Полагање професорског испита у 1892. години; 35.—37.
2. Прва београдска гимназија (испит зрелости 1892.-93. шк. год.); 383.
3. Друга београдска гимназија (испит зрелости 1892.-93. год.); 383.
4. Зајечарска гимназија (испит зрелости 1892.-93. шк. год.); 384.
5. Пећинска нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 384.—389.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

6. Књажевачка нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 469.—471.
7. Лозничка нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 471.
8. Лесковачка нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 472.—475.
9. Свилајначка нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 475.—476.
10. Ужичка реалка (испит зрелости за 1892.-3. шк. год.); 517.
11. Београдска реалка (испит зрелости за 1892.-3. шк. год.); 517.
12. Нишка гимназија (испит зрелости за 1892.-3. шк. год.); 517.
13. Крагујевачка гимназија (испит зрелости за 1892.-3. шк. год.); 517.
14. Шабачка гимназија (испит зрелости за 1892.-3. шк. год.); 518.
15. Крушевачка гимназија (испит зрелости за 1892.-3. шк. год.); 518.
16. Нишка гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 518.—520.
17. Параћинска нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 520.—521.
18. Шабачка гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 521.
19. Вел.-градиштанска нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 521.—525.
20. Горњо-милановачка нижа гимназија (извештај за 1892.-93. шк. год.); 584.—586.
21. Ужичка реалка (извештај за 1892.-93. шк. год.); 587.—589.
22. Бројни преглед ученика средњих школа у почетку и на крају 1892.-93. шк. год.; 589.

IV. НАУКА И НАСТАВА

(Научне и педагошке расправе и чланци)

1. Васпитање или дисциплина? (наставак), од Свет. Ст. Симића; 38.—49.; 103.—111.; 218.—238.
2. Грчка држава и њене установе у средњем веку, од д-ра Д. Т. Мијушковића; 49.—57.; 112.—120.; 238.—245.
3. Црте из науке о језику, од Симе Н. Томића; 58.—64.; 120.—124.; 245.—253.; 326.—335.; 390.—401.
4. Сима Милутиновић, Сарајлија (свршетак), од Ђ. С. Борђевића; 97.—103.
5. Д-р Хенрик Шлиман, од Дим. С. Јовановића; 124.—130.
6. О одношјаима између електрике и светлости, превод с немачког Стев. Марковића; 253.—258.
7. Собни ваздух, превод с немачког Јов. Канрге; 258.—259.
8. Породица код првобитног друштва, превод с руског Мил. Вукићевића; 335.—345.; 411.—418.; 477.—483.
9. Историја развића Каспијскога мора и његових становника, превод с руског П. С. Павловића; 401.—411.
10. Монизам као веза између религије и науке, превод с немачког Мих. Борђевића; 418.—424.; 483.—490.
11. Наследност и карактер, превод с француског Пет. М. Илића; 424.—431.
12. Хипногизам и сугестија, по немачком, од Љуб. М. Прогоћа; 490.—492.
13. О науци Будипој, превод Арсе Ж. Илића; 525.—528.
14. Француски моралисти, од Павла Поповића; 528.—538.
15. Школе и школовање за време првог устанка (1804.—1813.), од М. Вукићевића; 538.—546.
16. О систематском геолошком проучавању земаља и грађењу детаљних геолошких карата (с нарочитим погледом на наше прилике), од д-ра Свет. Радовановића; 590.

V. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

а.) Књижевне обзнане:

1. Одговор на критику г. професора Јована Жујовића, од д-ра Ђ. Јовановића; 64.—66.
2. Zeitschrift für praktische Geologie, von Max. Krahnann, реферат д-ра Свет. А. Радовановића; 66.—68.
3. Latinska slovnica za gimnazije. Sastavio Ivan Pavec, професор, реферат д-ра Јов. Туромана; 132.—138.; 261.—264.
4. Jagić V.: Das Byzantinische Lehrgedicht Spaneas in der kirchenslav. Übersetzung, реферат Ђ. С. Борђевића; 260.—261.

5. Die Flora der Balkanhalbinsel und deren Bedeutung für die Geschichte der Pflanzenwelt, von Dr. Rich. R. v. Wettstein, реферат *Ж. Ј. Јуришића*; 264.—266.
6. Палеонтологија д-ра Ђ. П. Јовановића, реплика *Јов. М. Жујовића*; 266.—277.
7. Латинска граматика за гимназије. I. део, наука о облицима, написао д-р Јов. Туроман, реферат *В. Малине*; 345.—354.

б.) Нове књиге и листови:

1. *Пољска приеграда*, од П. Т. Тодоровића-Баковчића; — *Гласник за забаву и науку*, Број 1. год. I. Уређује Мил. Павловић; — *Пчелица*, Број 1.; — 138.
3. *Саоменак*. Уређује Иван Мартиновић, учитељ; 139.
3. «*Пјесник и Вила*» од Николе I., у новом издању; — *Јавор*. Лист за забаву и поуку; 354.
4. *Књижница*. Уређује Н. Врсаловић, професор у Нишу; — *Баче*. Лист за децу и младеж. Уређује Пет. М. Никетић, учитељ; — *Домаће благо*. Лист за српску породицу. Уређује С. П. Бајаловић, професор; 35.

в.) Библиографски списак

Уредништву послатих књига и листова; 139., 140., 355.

VI. ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

а.) Научни прилози

1. Геолошко проучавање земаља и грађење детаљних геолошких карата (по часопису „*Zeitschrift für praktische Geologie*“). *Свет. А. Радовановића*; 68.
2. Црква и просвета у Бугара, с немачког *Ст. М. П.*; 546.—550.

б.) Гласови о школама

1. Женски Лицеј у Загребу, *С. П.*; 432.
2. Четрдесетогодишњица Николе Ђ. Вукићевића, *Л. Л.*; 606.

в.) Разни записи

1. Спрема наставника живих језика пред петим збором немачких филолога у Берлину, *Лилер*; 69.
2. Интернационални конгрес за експерименталну психологију, држан у Лондону од 1.—4. августа 1892., *М. Ш.*; 71.
3. Професорско друштво, четврти годишњи збор овог друштва, *Ј. Д. Ј.*; 140.—143. и 296.—300.
4. Писма из Пегрограда (изворни дописи „*Просветном Гласнику*“), *Радован Кошугић*; 277.—293.
5. Један велики и славни Француз, одличан пријатељ Српства, *Мијалко В. Ђурић*; 293.—296., 356.—366.
6. Университети, из „*Paedagogium*“-а, *Јов. Конрга*; 300.—301.
7. О северно-америчким школама, *Л. М. Протић*; 301.
8. Учитељева историја, *М. Ш.*; 302.
9. Двадесет пег година живота и рада „*Југословенске Академије*“ у Загребу, — р —; 303.
10. Прослава 400-то годишњице ободске штампарије у Црној Гори; — Споменик Гундулићу у Дубровнику; — Подизање споменика Сими Милутиновићу-Сарајлији, у Сарајеву; — Прослава 100-годишњице гимназије, богословије и патријаршког благодјејанија у Срем. Карловцима; 305.—306.
11. Како је постао онијум (легенда), с немачког, *Милан Обрадовић*; 432.—437.
12. Најпростији начин произвођења кисеоника, *С. П.*; 437.
13. Човечје тело, *С. П.*; 438.
14. Статистика библиотеке; — измене у правопису француског језика *Л. М. П.*; 493.—494.
15. О склопу нашег нервног система; — О надражљивости биљака, *М. Ш.*; 494.
16. Морска површина, *С. П.*; 601.
17. Алуминијум и његова будућност; *С. П.*; 601.
18. Споменик Јована Гавриловића, *Ј. Д. Ј.*; 603.

г.) Просветни добротвори

Имена школских и других просветних добротвора; 144., 194.—195., 366., 438., 607.

д.) Читула

1. Јован Бошковић (некролог са сликом), од Б. С. Борђевића; 146.—180.
2. Лепсава П. Борђевићева, класна учитељица В. Ж. Школе у Крагујевцу, од Ј. Д. Ј.; 608.

ђ.) Исправке

1. Штампарске погрешке; 195., 438., 494.

е.) Прилози

1. Стара историја источних народа (наставак), од Бож. Прокића; 33.—60.
2. Из Београда у Петроград преко Кијева и Москве (наставак), од Ив. Занковића; 17.—40.; 41.—56.; 57.—79.
3. Основи математичке географије, од д-ра Мих. Гајстбска; превео с немачког Коста Ковачевић; 1.—27.
4. Увод у филозофију за VII. р. средњих школа, од д-ра Милана Шевића; 1.—8.
5. Логика за средње школе, с француског превео д-р Мил. Шевић; 1.—24.
6. Општа историја за више разреде средњих школа, од Стев. Ловчевића; 1.—8.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Вр. 1.

XIV.

ЈОВАН БОШКОВИЋ,

министар просвете и црквених послова,
редовни члан Српске Краљевске Акаде-
мије, редовни члан „Матице Српске“,
многогодишњи професор Велике Школе,
кавалер ордена Светог Саве II степена,
и т. д. и т. д.,

преминуо је 25. децембра 1892. го-
дине, у 6 час. у вече.

Према одлуци Краљевске Владе, по-
којник је сахрањен о државном трошку.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ КРАЉЕВСКОГА НАМЕСНИШТВА

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Господа Краљевски Намесници, указом својим од 26. децембра 1892. год., на предлог председника министарског савета, г. министра иностраних дела, решили су: да услед смрти г. Јована Бошковића, министра просвете и црквених послова, г. Коста Алковић, министар грађевина, врши дужност министра просвете и црквених послова.

Господа Краљевски Намесници, указом својим од 4. јан. ове године, а на предлог председника министарског савета, г. министра иностраних дела, изволели су поставити г. Јована Ђорђевића, професора Вел. Школе, за министра просвете и црквених послова.

ВЕЛИКА ШКОЛА

Указом господе Краљевских Намесника, од 9. ов. мес., на предлог министра просвете и цркв. послова, постављени су:

д-р Милан Јовановић-Батут, досадашњи контрактуални професор, за сталног професора; — *Лука Зима*, професор гимназије, у пензији, за контр. професора јединског језика и књижевности.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом господе Краљевских Намесника, од 9. ов. мес., на предлог министра просвете и цркв. послова, постављен је за управитеља београдске учитељске школе *Димитрије Јосић*, професор исте школе.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Постављење

Претписом министровим постављен је: за коректора *Тјешимир Старчевић*, сврш. философ, 12. дек. пр. год.

Разрешење

Претписом министровим разрешени су: *Ђорђе Вучетић (Деда)* од дужности машин-

ског фактора, 10. дек. пр. год., с тим, да му се повери други какав посао у држ. штампарији; *Драгутин Поивовић* од дужности коректора „Српских Новина“, 12. дек. пр. год., по молби.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су: у Богословији: *д-р Војислав Бакић*, професор Вел. Школе, за хонор. наставника педагогије и методике, 30. дек. 1892. год.,

у зајечарској гимназији: *Михаило Бошковић*, предавач зајеч. гимн., за хонор. учитеља пртања и лепог писања у истој гимназији, 4. дек. 1892. год.;

у пиротској гимназији: за предавача *Стеван Магијашкић*, пређ. предавач, 17. дек. 1892. год.;

у пожаревачкој гимназији: за предавача *Александар Крстић*, сврш. философ, 17. децем. 1892. год.;

у ужичкој реалци: за предавача *Настас Петровић*, сврш. философ, 18. дек. 1892. год., — за хонор. учитеља певања *Драгомир Јаковљевић*, хоровађа ужичког певачког друштва, 22. децембра 1892. год.;

у нишкој учитељској школи: за хонорар. предавача хигијене и за лекара *д-р Никола Ђорић*, лекар среза нишког, 21. дек. 1892. год.;

у београдској Вишој Женској Школи: за учитељицу језика *Леошава Бошковићева*, која је свршила филос. факулт. Вел. Школе, 5. јан. ове год.;

у вел.-градиштанској нишој гимназији: за предаваче: *Владимир Петровић* и *Милоје Васић*, сврш. философи, 18. дек. 1892. год.

Премештаји

Претписом министровим премештени су:

у зајечарску гимназију: *Војислав Вуловић* и *Никола Ракић*, предавачи пожарев. гимназије, 20. дек. 1892. год., и *Милан Банић*, предавач ужичке реалке, 17. дек. 1892. год., — сва тројца по потреби службе;

у пиротску гимназију: *Михаило Живковић*, предавач свилајначке ниже гимназије, 17. децем. 1892. год., по потреби службе.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

осн. школе у Малчи, окр. тепличког, 3. 12. год., по молби; — за учит. 5. од. I. р. школе у Нишу *Даница Буричићева*, учит. I. р. осн. м. школе у Нишу, 3. дек. 1892. год. молби;

ваљевском округу: за учит. сва 4 раз. школе у Непричави *Милорад Ковачевић*, уч. р. затворене осн. школе у Добрујевцу, окр. ваљачког, 29. нов. 1892. год., по потреби; — за учит. сва 4 р. осн. школе у Стублинама *Драгослав Борђевић*, учит. сва 4 раз. осн. школе у Добрујевцу, окр. подунавског, 3. дек. 1892. год., по потреби; — за учит. III. р. осн. м. школе у Добрујевцу *Стојан Јаковљевић*, учит. III. и IV. р. осн. школе на Убу, окр. ваљевског, 21. дек. 1892. год. по молби; — за учит. сва 4 р. осн. школе у Добрујевцу *Јеремија Томић*, учитељ III. раз. осн. школе у Обреновцу, окр. ваљевског, 21. дек. 1892. год. по молби; — за учит. III. и IV. р. осн. школе на Добрујевцу *Милан К. Хаџић*, учит. сва 4 р. осн. школе у Добрујевцу, окр. ваљевског, 21. дек. 1892. год., по молби; — за учит. II., III. и IV. р. осн. школе у Добрујевцу *Коста Јовановић*, учит. сва 4 р. осн. школе у Власници, окр. врањског, 3. декем. 1892. год. молби;

ваљевском округу: за учит. сва 4 р. осн. школе у Добрујевцу *Петар Стојановић*, учит. сва 4 раз. осн. школе у Пиротског, 25. нов. 1892. год., по молби; — за учит. I. од. IV. р. осн. школе у Добрујевцу *Младен Белошевић*, учит. I. од. V. р. осн. школе у истом месту, 2. дек. 1892. год., по молби; — за учит. I. од. V. раз. осн. школе у Добрујевцу *Илија Коџић*, учит. I. од. IV. раз. осн. школе у истом месту, 2. дек. 1892. г., по молби;

Крагујевачком округу: за учит. II. раз. осн. женске школе у Крагујевцу, у доњем крају, *Јелена Кравовљева*, учит. I. и II. р. осн. школе у Крагујевцу, окр. пожарев., 4 декем. 1892. год., по молби; — за учит. 2. од. I. раз. у Крагујевцу, у доњем крају, *Јелена Михаиловићка*, учит. I. од. III. р. осн. школе у истом месту, 4. дек. 1892. год., по молби; — за учит. I. од. III. р. осн. женске школе у Крагујевцу, у гор. крају, *Даринка Јанковићка*, учит. 2. од. I. р. осн. м. школе у истом месту, 4. дек. 1892. год., по молби; — за учит. I. од. III. р. осн. жен. школе у Крагујевцу, у Палићима, *Персида Колаковићка*, учит. I. и II. раз. осн. м. школе у истом месту, 19. окт. 1892. год., по молби;

крајинском округу: за учит. III. и IV. р. осн. школе у Бруснику *Милан Смиљанић*, уч. сва 4 раз. осн. школе у Трњанима, окр. крајинског, 5. дек.

1892. год., по потреби; — за уч. II. р. осн. жен. шк. у Неготину *Савка Бурићка*, учит. I. р. жен. шк. у истом месту, 4. дек. 1892. г., по потреби; — за учит. сва 4 раз. основ. школе у Трњанима *Петар Томић*, уч. III. и IV. раз. осн. школе у Клоки, окр. крајин., 5. дек., по потреби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Салашу *Јован Цветковић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Ђовдину, окр. пожарев., 21. дек. 1892. г., по молби; — за уч. III. и IV. раз. основ. женске школе у Доњ. Милановцу *Јулијана Лазаревићка*, уч. I. р. осн. муш. шк. у Београду, на Зап. Врачару, 22. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. I. р. осн. жен. шк. у Неготину *Милева Милетићка*, уч. II. р. осн. шк. у истом месту, 4. дек. 1892. г., по потреби;

у крушевачком округу: за уч. IV. р. осн. жен. шк. у Алексинцу *Христина Миленковићка*, уч. I. раз. осн. жен. шк. у истом месту, 28. нов. 1892. г., по потреби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Добрујевцу *Антоније Стојиљковић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у М. Орашју, окр. подунав., 5. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. сва 4 р. осн. школе у Почковини *Димитрије Момчиловић*, уч. III. и IV. раз. осн. шк. у Варошеву, окр. подунав., 3. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. раз. осн. м. шк. у Врњцима *Сретен Јанковић*, уч. сва 4 раз. осн. горње школе у Враћевшници, окр. рудничког, 30. дек. 1892. год., по молби; — за уч. I. и II. раз. осн. муш. шк. у Стадаћу *Стана Илићка*, уч. I. и II. р. осн. жен. шк. у Трстенику, окр. круш., 4. дек. 1892. год., по молби; — за уч. III. и IV. р. осн. шк. у Стадаћу *Саша Илић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Почковини, окр. круш., 4. дек. 1892., по молби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Мајдеву *Милутин Аранђеловић*, уч. II., III. и IV. р. осн. шк. у Гучи, окр. рудн., 25. нов. 1892. год., по потреби; — за уч. I. и II. р. осн. школе у Бивољу *Василије Михаиловић*, уч. III. и IV. р. осн. шк. у Врњцима, окр. круш., 22. дек. 1892. год., по молби; — за уч. I. и II. р. осн. жен. шк. у Трстенику *Персида Миљковићка*, привр. учит. I. и II. р. осн. шк. у Бивољу, окр. круш., 22. дек. 1892. год., по молби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Бобовишту *Димитрије Станковић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Сењу, окр. морав., 5. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. р. осн. школе у Прћидовици *Тихомир Маринковић*, уч. II., III. и IV. р. осн. шк. у Мишљеновцу, окр. пожарев., 8. дек. 1892. год., по молби; — за уч. II. раз. осн. школе у Прћидовици *Јелена Маринковићка*, уч. I. р. осн. школе у Мишљеновцу, окр. пожарев., 8. дек. 1892., по молби; — за уч. I. р. осн. муш. шк. у Брусу *Милан Јовановић*, уч. сва 4 р. осн.

Разрешење

Претписом министровим разрешен је:
Никола Марковић, учитељ пртања III. класе
 у пожаревачкој гимназији, 20. дек. 1892. год.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења учитеља

Претписом министровим постављени су:

у Београду: за учит. II. разр. осн. м. школе
 на Дорћолу *Босилка Бошковићева*, сврш. учен.
 учит. школе, с испитом, 29. дек. 1892. год.;

у ваљевском округу: за учит. III. и IV. р.
 осн. школе у Мноњици *Владимир Поповић*, пређ.
 учитељ, 5. дек. 1892. год.; — за учит. III. и IV.
 разр. осн. школе у Вреду *Сава Банковић*, сврш.
 учен. учит. школе, с испитом, 1. дек. 1892. год.;

у врањском округу: за учит. сва 4 разр.
 осн. школе у Првонеду, *Зарија Варјачић*, сврш.
 ђак учит. школе, с испитом, 1. дек. 1892. год.; —
 за привр. врш. дужн. учит. сва 4 раз. осн. школе
 у Гор. Трешњевици *Атанасије Вигић*, пређ. привр.
 врш. дуж. учит., 11. дек. 1892. год.;

у крајинском округу: за привр. врш. дуж.
 учит. I. разр. осн. школе у Михаиловцу *Катарина*
Миловановићева, пређ. привр. врш. дуж. учит., 10.
 дек. 1892. год.;

у крушевачком округу: за привр. учит. сва
 4 разр. осн. школе у Пепељевцу *Крста Војновић*,
 учит. у пенсији, 1. дек. 1892. год.;

у моравском округу: за учит. сва 4 разр.
 осн. школе у Дреновцу *Никола Казаковић*, сврш.
 ђак учит. школе, с испитом, 29. дек. 1892. год.;
 — за учит. сва 4 раз. осн. школе у Кукљинну *Живко*
Анђелковић, сврш. ђак учит. школе, с испитом, 8.
 дек. 1892. год.; — за учит. II. и III. разр. осн.
 школе у Варварину, *Чедомиљ Урошевић*, сврш. ђак
 учит. школе, с испит., 22. дек. ове год.;

у пиротском округу: за учит. II. разр. осн.
 школе у Власотинцима *Атанасије Поповић*, привр.
 учит. II. разр. исте осн. школе, 16. дек. 1892. год.;

у подунавском округу: за учит. I. одељ.
 II разр. осн. м. школе у Селевцу *Јелисавета Ми-*
лосављевићева, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом,
 5. дек. 1892. год.; — за учит. сва 4 разр. осн.
 школе у М. Орашју *Живота А. Петровић*, сврш.
 ђак учит. школе, с испитом, 5. дек. 1892. год.; —
 за привр. врш. дуж. учит. сва 4 разр. осн. школе
 у Степојевцу *Владимир Симић*, сврш. богослов,
 1. дек. 1892. год.; — за учит. сва 4 разр. осн.
 школе у Реснику *Христина Миловановићка*, бив.
 учит., 20. нов. 1892. год.; — за учит. I. раз. осн.

школе у Друговцу *Драгиња Милкићева*, с
 В. Ж. Школе, с испитом, 1. дек. 1892. год.
 у пожаревачком округу: за привр. у
 III. и IV. разр. осн. школе у Макцима *Ч*
Вучићевић, пређ. привр. учит., 31. дек. 1892.
 — за привр. учит. сва 4 разр. осн. школе
 дпну *Владимир Николић*, пређ. учит., 16.
 1892. год.; — за учит., I. и II. раз. осн. ш
 Дубокој *Даринка Страдовчева*, сврш. учен.
 Жен. Школе, с испитом, 5. дек. 1892. год.;
 учит. сва 4 разр. осн. школе у Бириковцу
Пуљевић, пређ. учит., 1. дек. 1892. год.

у рудничком округу: за учит. I. и II.
 осн. школе у Брђанима *Анка Зискићева*, сврш. у
 В. Ж. Школе, с испитом, 21. дек. 1892. год.

у ужичком округу: за учит. 2. одељ.
 осн. школе у Ужицу *Латинка Илићка*, пређ.
 тељица, 1. дек. 1892. год.

Премештаји учитеља

Претписом министровим премештени су:

у Београду: за учит. I. разреда осн. шко
 Топчидеру *Јулијана Пецићева*, учит. II.
 м. школе у Београду, на Дорћолу, 29.
 год., по потреби; — за учит. 2. од.
 мушке школе на Теразијама
вићева, учит. I. р. осн. мушке ш
 окр. моравског, 21. дек. 1892. год., по мо
 за учит. II. р. осн. мушке школе на Зап.
Софија Аранђеловићка, учит. I. од. II. р.
 мушке школе у Крушевцу, 21. дек. 1892.
 молби; — за учит. I. р. осн. мушке школе
 Врачару *Милица Димитријевићка* уч. II.
 мушке школе у Соко-Бањи, окр. тимочког, 21.
 1892. год., по молби; — за учит. I. од. IV.
 осн. мушке школе у Палилули *Петко Ник*
 учит. I. од. III. раз. осн. школе на Тераз
 21. дек. 1892. год., по потреби; — за учит.
 р. мушке школе на Сави *Урош Благојевић*, у
 I. од. IV. раз. мушке школе у Палилули, 28.
 1892. год., по потреби; — за учит. I. од. III.
 осн. муш. школе на Теразијама *Јован Волари*
 учитељ 2. од. II. р. осн. м. школе у Палилули, 2
 дек. 1892. год., по потреби; — за учит. I. р. ос
 школе на Чубури *Милева Врбавчева*, учит.
 осн. школе у Коњусима, окр. моравског,
 1892. год., по молби; — за учит. I. од. I.
 осн. мушке школе на Теразијама *Марија Пош*
кева, учит. II. р. осн. м. школе на Зап. Врачар
 21. децембра 1892., по потреби;

у Нишу: за учит. 4. од. I. р. осн. м
 школе у Нишу *Катарина Стамитовићка*, уч

1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. раз. осн. шк. у Севојни *Манојло Поповић*, 3. дек. 1892. г., по потреби; — за уч. сва 4 раз. осн. шк. у Дубу *Лазућ*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Савинцу, 3. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. II. р. осн. м. шк. у Косјерићу *Ангелина Ђака*, уч. I. и II. р. осн. шк. у Жежевици, 2. дек. 1892. год., по молби; — за уч. раз. осн. муш. шк. у Косјерићу *Филип Вић*, уч. I. и II. р. осн. шк. у истом месту, 1892. год., по молби; — за уч. I. р. осн. шк. у Брезови *Вуле Костић*, уч. II., III. и IV. р. осн. шк. у Мишљеновцу, окр. пожарев, 27. нов. 1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. р. осн. шк. у Бољевцу *Миливоје В. Пантелић*, уч. I. и II. р. осн. шк. у Бучју, окр. црнор., 1. декем. 1892. год., по потреби; — за уч. I. и IV. р. осн. шк. у Доњој Белој Реци *Милан Б. Исаиловић*, уч. I. и II. р. осн. шк. у Гор. Трешњевици, окр. пожарев, 11. дек. 1892. год., по потреби.

СИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Стар просвете и црквених послова, завојнички наставни план за гимназије у Краљевини Српској (стр. 8., 9., 10. и 11.), упутио је овај

РАСПИС

Уставним актима и законима министарима гимназија, виших и нижих. На основу другог члана закона о изменама законама у закону о уређењу гимназија: „Министар просвете и црквених послова овлашћен је, да у гимназији програм наставе“, и даље: „Министар просвете и црквених послова, саслушавши Председни Савет, одређиваће у четири виша разреда гимназијске научне предмете према захтеву родитељских праваца у вишим гимназијама.“ (Закон од 1. октобра 1886. Просветни Зборник стр. 186) — приложени су: „Наставни план за гимназије у Краљевини Српској“ по саслушању Главног Просветног Савета и у договору са Његовим Високошестенством г. митрополитом Михаилом. По овом плану наставља се наука о правој вери хришћанској у сва четири разреда гимназије; заводи се латински језик од првог разреда грчки језик од петог разреда; — укидају се класичне науке и философска пропедеутика. Главна је промена у томе, што ће наше гимназије по новом плану имати свој одређени ха-

актер: оне ће бити *хуманистичне*. У њима претеже идеални правац, историско-филолошки предмети: али су у довољној мери заступљене и науке математичке и природне.

Што се знања тиче, од сад ће се учити мање (неће се деца преоптерећивати), а добро. Non multa sed multum. У нижој гимназији поуке и очигледна настава, а у вишој науке. Так треба да је телесно здрав и развијен, да му је глава ведра и да научи сам радити и сам себи помоћи.

Колико на поуку, толико и још више пажње и труда треба обраћати на *васпитање*. Хуманистична гимназија има да негује и гаји *човечност* и *побожност*; пијетет према освећеној особи *Владаоца* и *србовање*; *морал* и *характерност*. Народност треба неговати и *војничким вежбањем*, да наново оживе и да се укрепе старе војне врлине у млађем нараштају.

Нарочиту пажњу треба обратити и на *српски језик*, његову чистоту и правилност, на усавршавање у стилу тако, да ученици с временом могу доћи и до лепоте и елеганције у начину писања леним српским језиком.

Као главно правило при учењу језика треба да је: *мање теорије, више пракције; мање граматике, више читања*. Читањем и памћењем онога што је прочитао, много се брже и лакше одомаћи ученик у ма каквом страном језику, него сухопарним граматичким правилима и парадигматима.

Ово је речено о новом наставном плану у опште.

Што се његовог *практичног извршења* тиче, пошто се већ дубоко ушло у ову школску годину, ограничавам завођење новог наставног плана за *ову школску годину* само на неке предмете и разреде. И тако

1. *Наука о вери* остаје по досадашњем наставном плану.

2. *Српски језик и књижевност* остаје такође у свему по досадашњем наставном плану.

3. *Латински језик* учиће се ове године у I. и II. разреду. Оба разреда учиће једно исто и моћи ће се спојити, у ком случају може се и за I. разред узети 5 часова. Удбеник: *Латинска Граматика* од проф. Туромана, I. део, и *Латинска Читанка* од проф. Лекића. Граматика се сад препштампава, али се сад настава може почети и с Лекићевом читанком.

4. *Грчки језик* завешће се идуће године од V. разреда, а где је већ заведен, нека се продужи

5. *Француски језик* има се одмах обуставити у II. разреду.

шк. у Мајдеву, окр. круш. 1. нов. 1891. године, по молби;

у моравском округу: за уч. 2. од. II. и IV. р. осн. шк. у Варварину *Илија Рајишић*, уч. 1. од. II. III. и IV. р. осн. муш. шк. у истом месту, 29. нов. 1892. год., по потреби; — за уч. I. раз. осн. муш. шк. у Варварину *Милана Влашкалићева*, учит. I. и II. раз. осн. шк. у Катуну, окр. морав., 29. нов. 1892. год., по молби; — за учит. сва 4 р. осн. шк. у Сењу *Димитрије Тасић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Бобовишту, окр. круш., 4 дек. 1892. год., по казни;

у пиротском округу: за уч. сва 4 р. осн. школе у Црвеној Јабуци *Љубомир Балгић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Шпају, окр. пирот., 21. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. I. р. осн. шк. у Пироту, на Тија-Бари, *Марија Јовановићева*, уч. II. р. осн. жен. школе у Крагујевцу, у доњ. кр. вар., 5. дек. 1892. год., по потреби;

у подринском округу: за уч. сва 4 р. осн. шк. у Радаљу *Стеван Поповић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Стублинама, окр. ваљев., 3. дек. 1892. год., по потреби;

у подунавском округу: за уч. I. и II. раз. осн. шк. у Петки *Ружица М. Протићка*, учитељица I. од. II. р. осн. шк. у Београду, на Теразијама, 22. дек. 1892. г., по потреби; — за учит. III. и IV. р. осн. шк. у Барошевцу *Коста Димитријевић*, уч. IV. р. осн. шк. у Београду, на Сави, 21. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Глибовцу *Панга А. Мајсторовић*, уч. III. и IV. р. осн. шк. у Трбушници, окр. моравског, 10. дек. 1892. год., по молби; — за уч. III. и IV. р. осн. шк. у Трбушници *Ананије Миливојевић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Глибовцу, окр. подун., 10. дек. 1892. год., по молби; — за уч. III. р. осн. шк. у Азањи *Васа Симић*, уч. III. и IV. р. осн. шк. у Паланци, окр. подун., 1. нов. 1892. год., по потреби; — за уч. I. од. I. и II. р. осн. шк. у Баричу *Јелисавета Буквићка*, уч. I. р. осн. школе у истом месту, 1. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. 2. од. II. III. и IV. раз. осн. шк. у Баричу *Алиминије Бирчанин*, уч. II., III. и IV. р. осн. шк. у истом месту, 1. дек. 1892. год., по потреби;

у пожаревачком округу: за уч. сва 4 раз. осн. шк. у Арнаут-Поповцу, *Петар Мартиновић*, уч. сва 4 раз. осн. шк. у Раковој Бари, окр. пожарев., 28. дек. 1892. год., по молби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Табановићу *Љубомир Смиљанић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Кукљину, окр. морав., 8. дек. 1892. г., по потреби;

у рудничком округу: за уч. сва шк. у Вањи Јошаничкој *Милева Милано* I. раз. осн. шк. у Звечки, окр. ваљев., 1892. г., по молби; — за уч. сва 4 р. о Савинцу *Војин Ђешевић*, уч. III. и IV. школе у Севојни, окр. ужич., 3. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. II. раз. муш. шк. *Косара К. Цветковићева*, уч. 2. од. I. р. о у Ужиду, 21. нов. 1892. год., по молби; — IV. р. осн. муш. шк. у Гор. Милачењу *Красојевић*, уч. III. и I. од. II. р. осн. шк. у истом месту, 15. нов. 1892. год., по потреби; — за уч. I. р. осн. шк. у Жичи *Зорка Стојков* уч. I. и II. р. осн. шк. у Брезни, окр. рудн., нов. 1892. год., по потреби; — за уч. I. и II. р. осн. шк. у Брезни *Милица Филиповићка*, р. осн. муш. шк. у Чачку, 27. нов. 1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. р. осн. шк. у Сазка *Филиповићева*, уч. сва 4 раз. осн. шк. Радаљу, окр. подр., 27. нов. 1892. г., по потреби; — за уч. I. и II. раз. осн. муш. шк. у Јези *Миливоје Ј. Никићевић*, уч. III. и IV. раз. шк. у Косјерићу, окр. ужич., 2. дек. 1892. год., по молби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. *Добросав Дуканац*, уч. III. и IV. раз. о Врби, окр. рудн., 8. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. р. осн. шк. у Врби *Игњатовић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Забрини, окр. рудн., 8. дек. 1892. г., по потреби;

у тимочком округу: за привр. у осн. шк. у Соко-Бањи *Лазар Магић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Блендији, окр. тимо., 1892. год., по молби; — за уч. IV. р. о Соко-Бањи *Сава М. Ораховић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Црвеној Јабуци, окр. пирот., 21. дек. 1892. год., по молби; — за уч. IV. р. осн. жен. шк. у Књажевцу *Иконија Кандићева*, уч. 2. од. осн. мушк. шк. у Зајечару, окр. црног., 1892. год., по потреби;

у топличком округу: за уч. I. и II. р. осн. шк. у Малчи *Анка Ристићка*, уч. 5. од. I. р. осн. шк. у Нишу, 3. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Островици *Петар денковић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Драгуши, окр. топл., 20. нов. 1892. год., по молби;

у ужичком округу: за уч. II. р. осн. шк. у Севојни *Иконија Клајићева*, уч. I. р. осн. шк. у истом месту, 3. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. II., III. и IV. р. осн. шк. у Брезови *Радивоје Јовановић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у истом месту, 5. дек. 1892. год., по потреби; — за уч. III. и IV. р. осн. шк. у Мачкату *Владимир Б. Поповић*, уч. III. и IV. р. осн. шк. у Белој Цркви, окр.

6. *Немачки језик* постаје обавезан у II. разреду.

7. *Географија* остаје у свим разредима по досадашњем наставном плану. Као нов наставни предмет у II. разреду долази *Историја ошита и српска* по концентричном методу. Уџбеник: *Ошита историја у сликама и биографијама* по Шпису и Берлету, израдио Ј. Борђевић, I. течај.

За ученике III. IV. V. VI. VII. и VIII. разреда важиће у овој школској години досадашњи наставни план.

Моралне поуке и философска пропедеутика отпадају одмах.

Од *вештина* обавезне су *цртање, телесно и војничко вежбање* и обично *црквено појање*; условно обавезан је *краснопис*; а *музика* (обично *певање* и *свирање*) *необавезна*.

Свакога четвртка по подне је *одмор*, и онда се не могу задавати никакви *домаћи задаци*.

Ни у ком случају не смеју доћи никаква часа узастопце.

Препоручујем Вам, да по заповестима и напоменама, а у договору са наставничким саветом, *одмах* приступите извршењу досадашњег наставног плана, и да ме известите шта је у том погледу учињено.

Министар
просвете и црквених
делова
ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ

Павле В. Поповић, предавач пожаревачке гимназије, 13 дек. 1892. год., у Добри, српско-бачког, окр. пожаревачког.

Љубица Јанковићка, учитељица мушке жен. школе у Ражњу, 1. јан. 1893.

НАСТАВНИ ПЛАН

У КРАЉЕВИНИ

Наука о вери	Српски језик и књижевност	Латински језик и књижевност	Грчки језик и књижевност	Француски језик и књижевност
<p>2 часа</p> <p>Историја новог завета.</p>	<p>4 часа</p> <p>Грамматика: систематска настава у синтакси, сложене реченице, период. Основи метрике. Читање, као у III. разреду. Учење на изуст, беседовање. Писмени састави: као у III. раз. Усавршавање стила.</p>	<p>5 часова</p> <p>3 часа граматика, наука о временима и начинима, сажети. 2 часа читање из прве три књиге Цезаровог дела: bell. Gall.) а другој половини год. Овидија (у изб.). Најпотребније из латинске прозологије; хетраматар и пентаметар. Приправа. Сваких 14 дана задатак.</p>	<p>2 часа</p> <p>Историја старог завета.</p>	<p>2 часа</p> <p>О хришћанској православној вери (12 чланова), заповести боље и прквене, и милостима, св. тајнама, треху и молитви.</p>
<p>2 часа</p> <p>Тумачење црквених обреда: литургија и свеноћница, часни пост и уокре, св. тајне, празници и погреб; црквене књиге, посуђе и друга опрема.</p>	<p>3 часа</p> <p>Грамматика: систематска настава у науци о обличима и падежима с обзиром на синтаксу (значање облика). Читање: са особитом пажњом на стилстичку страну. Учење на изуст, беседовање. Писмени састави: назменце у школи и код куће.</p>	<p>6 часова</p> <p>3 часа граматика, наука о падежима и предлози. 3 часа читиво (лектира) из Корнелија Непота. Приправа. Сваких 14 дана по 1 задатак.</p>	<p>2 часа</p> <p>Грамматика: Облици, сажета и сложена реченица практична вежбања у стављању писарских знакова. Правописна диктати. Читање: и т. д. као у I. разреду. Писмени састави: назменце школи и домаћи задаци.</p>	<p>4 часа</p> <p>Грамматика: Облици најважнијих промена у садашњем стању језика: проста реченица, основи сажете (стенгуге) и сложене реченице. Правописна вежбања. Читање: изговор са правилним нагласком, учење на изуст, вежбање у беседачком говору (беседовање, дебатација). Писмени састави: назменце у школи и код куће.</p>
<p>2 часа</p> <p>Облици најважнијих промена, увежбани при обостраним преводима из књиге за вежбање. Учење на изуст, а доцније код куће да напишу оно, што су у школи усмено преводили на латински, и мали домаћи задаци.</p>	<p>5 часова</p> <p>Облици ређих и неправилних промена, вежбања као у I. разреду. Учење на памет као у I. разреду, домаћа приправа. Сваких 14 дана по 1 задатак (пенсум).</p>	<p>6 часова</p> <p>Облици најважнијих правилних промена, увежбани при обостраним преводима из књиге за вежбање. Учење на изуст, а доцније код куће да напишу оно, што су у школи усмено преводили на латински, и мали домаћи задаци.</p>	<p>6 часова</p> <p>Облици најважнијих правилних промена, увежбани при обостраним преводима из књиге за вежбање. Учење на изуст, а доцније код куће да напишу оно, што су у школи усмено преводили на латински, и мали домаћи задаци.</p>	<p>6 часова</p> <p>Облици најважнијих правилних промена, увежбани при обостраним преводима из књиге за вежбање. Учење на изуст, а доцније код куће да напишу оно, што су у школи усмено преводили на латински, и мали домаћи задаци.</p>

ЗА ГИМНАЗИЈЕ

СРБИЈИ

Немачки језик и књижевност	Земљопис и историја	Математика	Јастаственица и Физика	Слободно-ручно цртање
<p>3 часа</p> <p>1 час граматика: облици ређих неправилних промена; наука о падежима и предлози. 2 часа читање. Припрема за преводјење. Сваких 14 дана по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Вежбање у читању и писању. Облици најважнијих правилних промена, увезбап. при обостраним преводима из књиге за вежбање. Утеље речи на изуст.</p>	<p>3 часа</p> <p>Основна знања из математичког, физичког и политичког земљописа. Вежбање у читању и цртању земљописних карата (мапа).</p>	<p>3 часа</p> <p>2 часа рачунице и 1 час геомет. Аритметика. Четири врсте рачунања с целим бројевима. Делљивост. Разломи (облчни и десетни). Система метарских мера. Геометрија. Очигледна настава. Та-ча. Права. Круг. Утао. Паралеле (напореднице). Троугао без поуге о подударности, — све наредо с геометријским конструкцијама.</p>	<p>3 часа</p> <p>Очигледна настава. Животиње. Зоологија по типовима, с обзиром на човека.</p>
<p>4 часа</p> <p>2 часа: Посебни земљопис Америке и Аустралије. 2 часа: Историја општа и српска по концентричном методу. III. тач.</p>	<p>4 часа</p> <p>2 часа: Општа знања из географије земља у којима Срби живе, а особито Краљевине Србије. 2 часа: Историја општа и српска по концентричном методу. I. тачај.</p>	<p>3 часа</p> <p>Подела часова као у I. разр. Аритметика. Скраћено множење и дељење. Напренице и сразмере. Просто и сложено правило тројно. Геометрија. Очигледна настава. Поуге о подударности и примене на троугао. Круг. Четвороугао. Полигон. Све наредо с геометријским конструкцијама.</p>	<p>2 часа</p> <p>Очигледна настава. Ботаника по типовима, с обзиром на биље околине.</p>	<p>3 часа</p> <p>Цртање геометријских облика у равни и орнамената (уграса) без сенчења.</p>
<p>3 часа</p> <p>Подела као у I. разреду. Алгебра. Једначине I. степена са једном, и одређене са две попузнате. Рачун кацате на камату. Геометрија. Очигледна настава. Угајални положај правих и равни. Ротач. Главне врсте геометријских тела. Израчунавање погубине и запремине.</p>	<p>3 часа</p> <p>Подела часова као у I. разр. Аритметика. Скраћено множење и дељење. Напренице и сразмере. Просто и сложено правило тројно. Геометрија. Очигледна настава. Поуге о подударности и примене на троугао. Круг. Четвороугао. Полигон. Све наредо с геометријским конструкцијама.</p>	<p>3 часа</p> <p>Подела као у I. разреду. Алгебра. Четири основне операције са целим и разломљеним општим бројевима. Степеновање. Кореновање, у основима. Квадратни и кубни корен. Геометр. Очигледна настава. Једнакост геометријских површина. Претварање геометријских слика. Израчунавање дужина и површина. Сличност. Конструкција елипсе, хиперболе и параболе.</p>	<p>2 часа</p> <p>Физика ч опшима.</p>	<p>3 часа</p> <p>Као и у I. разреду, само са при-роде и тумачењем првих основа перспективе.</p>
<p>3 часа</p> <p>1 час граматика: облици ређих неправилних промена; наука о падежима и предлози. 2 часа читање. Припрема за преводјење. Сваких 14 дана по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Облици правилних и најобичнијих неправилних промена, вежбања као у II. разреду. Утеље на памет као у II. разр., доцније домаћа припрема за преводјење. Сваких 14 дана по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Подела као у I. разреду. Алгебра. Четири основне операције са целим и разломљеним општим бројевима. Степеновање. Кореновање, у основима. Квадратни и кубни корен. Геометр. Очигледна настава. Једнакост геометријских површина. Претварање геометријских слика. Израчунавање дужина и површина. Сличност. Конструкција елипсе, хиперболе и параболе.</p>	<p>2 часа</p> <p>Физика ч опшима.</p>	<p>2 часа</p> <p>Цртање геометријских тела и орнамената са природе и сенчење њихово.</p>
<p>4 часа</p> <p>2 часа: Посебни земљопис Америке и Аустралије. 2 часа: Историја општа и српска по концентричном методу. III. тач.</p>	<p>4 часа</p> <p>2 часа: Општа знања из географије земља у којима Срби живе, а особито Краљевине Србије. 2 часа: Историја општа и српска по концентричном методу. I. тачај.</p>	<p>3 часа</p> <p>Подела као у I. разреду. Алгебра. Четири основне операције са целим и разломљеним општим бројевима. Степеновање. Кореновање, у основима. Квадратни и кубни корен. Геометр. Очигледна настава. Угајални положај правих и равни. Ротач. Главне врсте геометријских тела. Израчунавање погубине и запремине.</p>	<p>2 часа</p> <p>Физика ч опшима.</p>	<p>2 часа</p> <p>Цртање геометријских тела и орнамената са природе и сенчење њихово.</p>
<p>3 часа</p> <p>Хемија с погледом на најније минерале.</p>	<p>3 часа</p> <p>Подела часова као у I. разр. Аритметика. Скраћено множење и дељење. Напренице и сразмере. Просто и сложено правило тројно. Геометрија. Очигледна настава. Поуге о подударности и примене на троугао. Круг. Четвороугао. Полигон. Све наредо с геометријским конструкцијама.</p>	<p>2 часа</p> <p>Очигледна настава. Ботаника по типовима, с обзиром на биље околине.</p>	<p>2 часа</p> <p>Цртање геометријских облика у равни и орнамената (уграса) без сенчења.</p>	

Наука о вери	Српски језик и књижевност	Латински језик и књижевност	Грчки језик и књижевност	Француски језик и књижевност
<p>1 час</p> <p>Историја хришћанске цркве, с погледом на српску.</p>	<p>1 час</p> <p>Хришћанска наука о моралу (етика).</p>	<p>1 час</p> <p>Наука о правој вери (догматика), II-ти део.</p>	<p>1 час</p> <p>Наука о правој вери (догматика), I-ви део.</p>	<p>1 час</p> <p>Наука о правој вери (догматика), I-ви део.</p>
<p>3 часа</p> <p>Читање: Ј. Јовановић-Змај, Прерадовић, Ван, Малетић, Јакшић, Триковић, Ст. Љубиша, В. Врчевац, Д. К. Даваровић, М. В. Миљевић. Историја књижевности: III. ново доба (од 1814 до данас). Опште-народна књижевност, за народ. Језик: чисто народни. Беседничка вежбања. Писмени састави као у IV. раз.</p>	<p>3 часа</p> <p>Читање: Вук, Суботић, Ст. Враз, Његош и Бранко, као у IV. раз. Историја књижевности: II. средње доба (од 1500—1814). Предрасне књижевности (у Дубровнику и Далмацији, Босни и Славонији, Србији и Јужној Угарској). Језик: мање више народни. Беседничка вежбања. Писмени састави као у IV. раз.</p>	<p>3 часа</p> <p>Грамматика (сваких 14 дана по 1 час): генеалогича словенских језика; живот и узрок језика; главна начела. Читање: Гундулић, Качић-Миошић, Доситије, Ј. С. Поповић, с обзиром на карактеристику стилских облика. Историја књижевности (седам векова, од 1186—1886) I. старо доба (од српш. 12. до полов. 16. века). Напомене књижевности: писана и усмена. Језик словенско-српски и српски. Српско-словенска читанка. Писмени састави, сваке 3 недеље, наизменице ш. и дом. рад.</p>	<p>3 часа</p> <p>Грамматика: (сваких 14 дана по 1 час): наука о гласовима српскога језика, творба речи (практична примена). Читање: са особитим обзиром на карактеристику епске, лирске и поучне врсте. Учење на памет, беседовање. Писмени састави као у IV. раз.</p>	<p>3 часа</p> <p>Грамматика: (сваких 14 дана по 1 час): наука о гласовима српскога језика, творба речи (практична примена). Читање: са особитим обзиром на карактеристику епске, лирске и поучне врсте. Учење на памет, беседовање. Писмени састави као у IV. раз.</p>
<p>3 часа</p> <p>2 часа читање: Тацит (Agricola, повеће партије из Ann.); Хорације (избор). 1 час грам.-стил. вежбања. (Превод са српског на латински). Приправа. Задаци као у VII. разреду.</p>	<p>3 часа</p> <p>2 часа читање: Цицерон, бар две беседе; Вергилије, Енеида (наставак). 1 час грам.-стил. вежбања. (Превод са српског на латински). Приправа. Месечно 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>2 часа читање: Ливије, Цицерон, I-ва беседа против Катулине; Вергилије, избор из Енеиде. 1 час грам.-стил. вежбања. (Превод са српског на латински). Приправа. Месечно 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>2 часа читање: I. половине године само Саустије, II. половине г. поред њега и Овидије (у избору). 1 час грамат.-стил. вежбања. (Превод са српског на латински). Приправа. Месечно 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>2 часа читање: I. половине године само Саустије, II. половине г. поред њега и Овидије (у избору). 1 час грамат.-стил. вежбања. (Превод са српског на латински). Приправа. Месечно 1 задатак.</p>
<p>4 часа</p> <p>Читање 2 часа. Изабрane партије Илијаде. Грамматика и писмени радови као у VII. разреду.</p>	<p>4 часа</p> <p>Читање 2 часа. Ксенофонт, Анабасис или избор по каквој христоматији. Грамматика 2 часа. Учење на изуст, приправа. Сваке 4 недеље по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Глаголи на <i>μ</i>, најважније из неправилних промена, главне тачке из синтаксе, преводи из читанке. Учење на изуст, приправа. Сваких 14 дана по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Наука о правилним облицима до глагола на <i>μ</i>, преводи из читанке Писање превода са српскога на грчки. Учење на изуст, приправа. У другој половини године сваких 14 дана по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Наука о правилним облицима до глагола на <i>μ</i>, преводи из читанке Писање превода са српскога на грчки. Учење на изуст, приправа. У другој половини године сваких 14 дана по 1 задатак.</p>
<p>4 часа</p> <p>2 часа читање. Беранже (по избору), Расин (Агала, трагедија), Валтер (Кандид). 2 часа грам.-стил. вежбања. Приправа. Задаци као у VII. раз.</p>	<p>4 часа</p> <p>Читање 2 часа: Фенелон Гелмак и Шагубријанов „Пут на исток“ с обзиром на карактеристичних облика. Сит. 2 ч., с обзиром. преподима из вежб. Учење на изуст, припр. Свакога месеца школски задатак</p>	<p>3 часа</p> <p>Облици неправилних промена и галицизма; вежбања као у V. раз., учење на памет као у V. раз., допније домаћа приправа. Свакога месеца по 1 задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Облици правилних промена, увежбања при обостраним преводима из вежбање. Учење на изуст, а допније код куће да напишу оно што су у лек. усмено преводили на француски и месеч. 1 писмени задатак у школи.</p>	<p>3 часа</p> <p>Облици правилних промена, увежбања при обостраним преводима из вежбање. Учење на изуст, а допније код куће да напишу оно што су у лек. усмено преводили на француски и месеч. 1 писмени задатак у школи.</p>

ВЕШТИНЕ. — Телесно вежбање. У вишој гимназији учиће се гимнастика и гимнастичке игре, а у вишој, поред Краснопис не ће се предавати по разредима, него у групама од неколицине ученика. Течај траје 6 недеља; гимназија; али ће се уписивати кад је нему zgodно и кад има празних места. (Условно обавезно).
Музика. Пев. и спир. учиће само они учен., који, поред душевнога дара, гласа и слуха, смисла и сесећаја, имају Напомена 1. Сваког четвртка је после подне одмор.
Напомена 2. Разни домаћи задаци могу се задавати само недељом или празником, и то сваки пут само један.

Немачки језик и књижевност	Земљопис и историја	Математика	Јестаственица и физика	Слободно-ручно цртање				
<p>2 часа</p> <p>1 час читање: Гете, Шилер, Десинг. 1 час грам.-стил. вежбања. Приправа за преводјење. Задаци као у V. разреду.</p>	<p>2 часа</p> <p>1 час читање: Хердер, Гете, Шилер, као у VI. раз. (лакше ствари). 1 час грам.-стил. вежбања. Приправа за преводјење. Задаци као у V. разреду.</p>	<p>3 часа</p> <p>Наименце по 1 час: Алгебра. Степени, корени, логаритми. Једначине 2. степена са једном непознатом. Геометрија. Стереометрија и равна тригонометрија са задацима.</p>	<p>3 часа</p> <p>Физика са опитима.</p>	<p>3 часа</p> <p>1 час граматика, наука о начинима, савези. 2 часа читање. Приправа за преводјење. Сваких 14 дана задатак.</p>	<p>3 часа</p> <p>Историја старог века до пада Картагине и Коринта, имајући у виду и дотични земљопис.</p>	<p>4 часа</p> <p>Алгебра 2 часа. Четири основне операције. Негативни бројеви и разломци. Деловити бројеви. Прелице и сразмере. Једначине 1. степена са једном и са више непознатих. Геометрија 2 часа. Планиметрија.</p>	<p>2 часа</p> <p>Систематска настава. Геомологија са минералологијом.</p>	<p>1 час</p> <p>Рад воденим бојама (акварела) са прегледалца и са природе.</p>
<p>4 часа</p> <p>Историја Срба са три часа. Српска отаџбеница с 1 часом.</p>	<p>3 часа</p> <p>Историја 17., 18. и 19. века са обзиром на унутрашњи развитак Јевропе и на земљопис.</p>	<p>3 часа</p> <p>Наименце алгебра и геометрија. Алгебра. Квадратне једначине са 2 непознате. Биномне и триномне једначине, које се дају свести на квадратне. Прогресије. Рачун комбинацијама и биномни образац. Геометрија. Аналитична геометрија у равни: тачка, права, круг, елипса, хипербола и парабола.</p>	<p>2 часа</p> <p>Систематска настава. Основи физиологије и анатомије биљака и животиња.</p>	<p>1 час</p> <p>Рад воденим бојама (акварела) са прегледалца и са природе.</p>				

овога, и војничко вежбање и мачевање. (Обавезно).
 начин предавања амерички, као у трговачким школама. Сваки је ученик дужан изучити ову вештину, док је у нижој.
 и вође за музику и средстава за набавку требовања, — у омањим груп. (Необавезно). — Обично цркв. појање учиће сви.
 тога ради наставници ће сваког месеца састављати и обвизнавати распоред свих домаћих задатака по разр. за месец дана

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГ ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 536-ти

27. маја 1892. год., у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: Ст. Ловчевић, Љуб. Ковачевић, Ж. Милијасевић, др. В. Бакић, Ђ. Милијасевић; ванредни чланови: Ђ. Станојевић, Свет. Ј. Никетић, Ст. Врсаловић, Л. Лазаревић, Љуб. Јовановић, Н. Јовановић, и Дим. Ј. Путниковић.

Пословоб, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлог редовног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 25. овог месеца ПБр. 5438, којим се шаље Савету на оцену Француска Читанка за IV. и V. разр. средњих школа, по Ану и другима, од John-a Barleycorn-a.*

Савет је одлучио: да се ово дело упути на преглед и оцену г. г. Божи Прокићу и Владиславу Вулићевићу.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 25. овог месеца ПБр. 4744, којим се шаље Савету на мњење понуда г. Ђ. Јовановића, вајара, који нуди да му се неки број примерака рељефа Змај Јована Јовановића откупи за школе, или да му се овај рад препоручи школским одборима.

Савет је већином гласова одлучио: да се овај рад г. Јовановића може препоручити свима школама да га набаве.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 25. овог месеца ПБр. 5395, којим се шаље Савету на преглед и оцену рукопис „Вежбаница за руски и српски језик,“ од г. Божижидара Вуксановића, учитеља.

Савет је легитимце прегледао овај рад и уверио се да је лоше израђен, па је с тога одлучио: да се ово дело не може употребити за оно, чему га писац намењује.

V.

Прочитан је реферат г. Ст. Д. Поповића, о „Рачуници I и II део“ од г. Н. Врсаловића, професора, која гласи:

Господину председнику Главног Просветног Савета.

Вашим писмом од 18. пр. м. СБр. 32. спроведен ми је на оцену и други део Рачунице г. Н. Врсаловића, професора, и позват сам, да похитам подношењем реферата о првом делу исте Рачунице, која је — како стоји на насловном листу — „удешена за све средње заводе краљевине Србије и за самоуке.“ Пошто се по овој намени не може да зна, за које је разреде средњих школа удешен нарочито први део ове рачунице, то и ја нисам био, све до скоро, на чисто с тим; којим је ученицима по школској спреми намењена ова Рачуница, која хоће да им олакша и омили учење овог „тешког“ наставног предмета. Тек кад сам пре кратког времена добавио од г. пословође саветског она пишчева писма, којима се обратио министарству с извесном својом понудом, видео сам, да је I део ове Рачунице намењен ученицима I. разр. гимназије и да „у својим природним задацима стоји у свези с осталим предметима истог разреда.“ За II део г. писац вели, да је у њему „непрљан програм другог раз. гимназ.“

Ово неколико речи молим нек ми се узме за оправдање, што сам се задржао с оценом овога дела, а у овом реферату биће изложен мој суд и о једној и о другој свесци Рачунице г. Врсаловића.

Прво ћу разложити, је ли први део доиста удешен за ученике I. разр. наших гимназија и реалака.

Одмах на првој страни г. писац, после филозофске напомене о томе, како „околина у којој човек живи има своју дужину, ширину, површину и запрема неки простор“, вели, да је за количине дужина „узет за јединицу мере метар, т. ј. десетмилионити део четвртине земаљског (?) меридијана. Из ове одредбе види се, да г. писац претпоставља, да наши ученици I разр. гимн. доносе из основне школе знање о томе, шта је земљин меридијан. Из даљих одредаба види се како исти ученици треба да знају, пре него што отпочну учење по овој Рачуници, шта је квадрат, његова једна страна, шта је коцка и њена ивица, шта је кубна садржина, шта је пирами угао, шта је круг, шта је простор, шта је тело, које је тело гасовито, итд.

Из ово неколико примера види се, како г. писац, и ако тврди, да је скоро четири године предавао рачуницу ученицима I гимназ. разреда, претпоставља, да они знају из разних наука много

више, него што се то може да закључи по програмима за основне и средње школе. У потврду овога морам навести још неколико примера. Тако :

1. На 11. страни спомиње се Руска Пољска.
2. На 19. страни спомињу се крсташки ратови.
3. На 20. страни спомиње се нека репата звезда, која се сваке 75-те године приближује нашој земљи, итд.
4. На 25. страни задаје се задатак, колико има година, од како је Кристифор Колумб открио Америку.
5. На 29. страни налази се овај задатак : „Два села леже на истом *успореднику*; једно је на $36^{\circ}4'50''$ а друго на $44^{\circ}50'$ и $17''$ И. Д.; колико степени минути и секунди *земљописне дужине* има од једног села до другог?“
6. На 31. страни претпоставља се, да ученици I. разр. знају, шта је хоризонталан, а шта вертикалан положај.
7. На страни 36. узет је пример о брзини распрострањања звука и светлости.
8. На страни 41.—43. говори се о површинама и онако сасвим догматички одређује се, како се изналази површина правоугаоника, троугла, трапеза, ма каквог правилнијег многоугла и круга. Само се за круг опширно излаже, како се у Геометрији доказује, да се његова површина изналази, „кад се његов полупречник подигне на квадрат и то помножи с Лудолфовим бројем од $(\pi, 14159)$ “.
9. На страни 44. и 45. говори се, како се изналази кубна садржива ма каквог паралелопипеда, призме, ваљка, пирамиде и купе или конуса. Овде се још претпоставља, да ученици знају, шта је у којег тела висина, основица, кружна основа, кружни пресек, теме и т. д.
10. И као да све ово није доста, да се увиди како се писац тигра знањем својих ученика, говори се на 47. страни још — у једној напомени — о *специфичној тежини* тела и изложени су подаци за неколико метала и других тела, колико су пута тежи од воде.
11. На страни 58. и 59. претпоставља се, да ученици знају и шта је електрична струја и земљин екватор.
12. На страни 66. наводи се, колико у атмосферском ваздуху има делова бисеоника, а колико азота.
13. На страни 69. и 70. има додатак о кубној садржини лопте. Израчунавање те садржине позајмљено је из Геометрије и оно је за ученике I. гимн. разреда разумљиво толико, колико би били

за њихов узраст схватљиви и остали математички докази.

Поредећи све ово с наставним планом и програмом из природних и математичких наука, који важе за осморазредне гимназије, налазим, да ништа од тога није у свези с оним што се још учи у I. разреду наших гимназија. Ако ли сам ја у том погледу на погрешном путу, ако се т. ј. све ово доиста предаје у I. разреду, које у земљопису, које у геометриском цртању, онда сам одлучио противу таквог програма, по коме се имају и ова ствари да прелазе с децом од 11 и 12 година, јер налазим, да све ово превазилази њихов уморизонат и да она могу то све бубати на папир али од разумевања и потпуног схватања не могу бити ту ни речи.

Поред побројаног има у I делу још неких ствари, за које налазим, да нису удешене према дечијој моћи схватања у узрасту о којем је реч или нису тачне по својој стилзацији. Ту долазе на првом месту разне дефиниције. Тако :

1. На 8. страни каже се: „Кад се сравни нека количина са својом јединицом за мерење, резултат тога сравнивања зове се *број*.“

2. За сабирање се вели на стр. 16., да је то „рачунска радња, којом се из заданих бројева (истог имена), било целих, било разломака, тражи број у коме ће се сви садржати.“ Оваква одредба може поднети за многе рачунске операције, н. пр. и за изналажење најмањег заједничког садржатеља.

Нетачно је још ово :

1. „Обичан се разломак пише помоћу два *броја*“ (стр. 12.) По мом нахођењу, кад се каже н. пр. једна половина или седам десетина, то нису два броја, већ је само један, као што је н. пр. и 1892 само један број. Што за писање овог или оног броја треба једна или више цифара, то је друга ствар.

2. На стр. 20. у 3. задатку спомињу се килограми, фунте и оке, а раније није показато, колике су те мере тежине једна спрема друге. —

Што се тиче другог дела Рачунице, он је скоро сав израђен тачно према наставном плану и у многим погледу подесније према интелектуалној моћи ученика. Но и у њему има на неколико места нејасних и догматичних разлагања и одредаба, које би ваљало бољим заменити. Такав је цео одељак о претварању десетних разломака у обичне (6. стр. 36.—40.), који би ваљало прерадити, те да се увиди, за што се мора да ради све оно, што се препоручује написаним правилима о претварању чистих и нечистих периодичних разломака у обичне. У Рачуници не треба ништа да се прима на веру

тајним и поступним повећањем да се све до-
лаже и небориво утврди. — Такво је и правило
на стр. 50. о множењу целог броја разломком, а
још горе стоји са старинским правилом о множењу
разломка разломком (в. 51. стр.). — Нејасно је
и нетачно и оно што се излаже на стр. 58. у об-
лику поређења правила о дељењу обичног разломка
целим бројем. Осим тога има ту и једна замашна
штампарска погрешка.

Што г. писац у 97. правилу (на 51. стр.) про-
пушта да се каже за множење „у случају кад је који чинилац
смешан број,“ као и за дељење таквих бројева (в.
правило под 100. на стр. 62.). нетачно је у толико.
још има и других схватљивијих, мање приметних и
др. начина за извршење истих операција.

И у овом делу Рачунице има неколико при-
мера, који су у свези с Геометријом и математичком
Географијом (в. 43. и 71. страну). По мом нахо-
ђењу треба их, приликом прештампавања, са свим
изоставити.

Још имам да се изјасним противу назива:
скраћивање разломака, бројилац, и именилац и
смешан број. За први предлажем да се каже или
свођење разломака на простији облик или упрош-
ћавање разломака. За друго предлажем да остане
по старом *бројитељ и именитељ*, а трећи израз да
се замени називом *мешовит број.* —

И у једном и у другом делу има језикослов-
них погрешака. Најчешће су у I делу овакве: је-
диница *са* којом се мери...“; „кад се *сравни...*“;
„пише се *са* једном цифром;“ „само што се *са*
њима лакше рачуна“; „осамдесет и пил стоти“;
„минути се бележе *са* знаком...“; „а остатак мора
бити онога знака, кога је *знака* већи број“; „види
се да је резултат онога имена, кога је *имена* број
који се као сабирак узима“; итд. —

У оба дела Рачунице има неколико погрешно
израчуњених задатака. Тако

у првој свесци:

1. На страни 37. у 1. задатку треба резултат
да је 592,30 дин., а не 428,50 дин., као што је у
првој свесци, или 592,50 дин., као што је поправ-
љено на првом листу у другој свесци у исправци
„штампарских погрешака.“ Оволика погрешка не
може се назвати штампарском. Таква може бити
само ова: да се место 198,3 метара чоје узме
189,5 м., и онда је резултат 428,50 дин. на свом
месту.

2. На 38. стр. у 14. задатку резултат је 506,10
дин., а не 506,40 дин.

3. На 60. страни у правилу под 61. количник
је 1,18..., а није 1,136....

4. На 65. стр. у 19. задатку резултат треба
да је 14823,8..., а не 14824.

5. У 22. задатку на истој страни капитал
треба да је 159,20 дин., а не 159,15 дин., па да
донесе 19,90 дин. интереса.

6. На 67. стр. погрешно је израчуњен 35. за-
датак. 212 м. чоје по 18 дин. чини 3816 дин. Кад
се одатле одбије 800 дин., остаје 3016 динара
1214 м. платна по 2,48 дин., износи 3010,72 дин.,
а не 3016,72 дин. Према томе разлика је у 5,28
динара.

7. На истој страни погрешно је израчуњен
и 37. задатак. За 166,5 сати не могу се, под даним
погодбама, избројати 3 милијуна дин., већ само
2997000 динара. Писац је узео 166,5 сати, а тре-
бало је да је узео 166,666... сати.

8. На 68. стр. у 44. задатку у резултату треба
да изиђе 1,337 м. за полупречник, а не 1,335 м.

9. На истој страни погрешно је израчуњено
да ће се точак на локомотиви, под даним погод-
бама, окренути 64,449 пута, јер у истини излази
64457,78 пута.

У другој свесци:

1. На стр. 48. у 11. задатку треба у резул-
тату да је $1^{59}/_{165}$ а не $1^{156}/_{445}$.

2. На 53. стр. у 8. задатку треба у резултату
3,63465, а не 3,67515.

3. На истој страни у 9. задатку треба 301,7682
а не 301,757.

4. На стр. 55. у 33. задатку трећи треба да
добije 198,25 дин., а не само 98,25 дин.

5. На 57. страни у 40. задатку резултат је
 $242^9/_{16}$ (или $242^{36}/_{64}$), Кг., а није $242^{37}/_{64}$ Кг.

6. На стр. 67. у 38. задатку треба 20,9 дин.
а не 19,31 дин.

7. На 72. и 73. страни у 1. задатку треба 43
мин., а не само 15.

8. На 73. стр. у 2. задатку треба 7,92 дин.,
а не 10,36 дин.

9. На истој страни у 5. задатку треба $679997^{1/2}$
Кг. (а не 680,000 Кг.) брашна, па да се исхране
22204 човека.

10. На истој страни у 6. задатку не треба
да стоји „скоро 192 дана, већ само „192 дана.“

11. На истој страни у 8. задатку требало је
узети, да је неко „препродао“ своју њиву за 3584
дин., место за 3580 дин., па да изиђе да ју је
купио за 4096 дин., а не да стоји: „скоро 4091,43
дин.“ јер овако излази, да ју је „препродао“ за
 $3579,01$ дин., (а не за 3580 дин.).

12. На стр. 74. у 14. задатку писац је изра-
чунао, да у бунар од $7^{1/2}$ м. дубине и с пречником
дна од $1^{3/5}$ метра може да стане 14,313 кв. мет.

воде. Међу тим, исти се задатак налази и у I св. на 44. страни и тамо је изложен цео рачунски рад, по коме је резултат 15,079632 кв. м. Очеvidно је, да један од ова два резултата није тачан.

13. На 75. стр. у 16. задатку треба у резултату да је 27,181 Км. а не 27,180 Км.

14. На истој страни у 17. задатку погрешно је стављено, да за патосање једне собе, под изложеним погодбама, треба 156 $\frac{1}{4}$ ком. дасака. Пошто површина те собе износи 48,75 кв. м. и пошто 156 $\frac{1}{4}$ ком. дасака (од 1 $\frac{1}{2}$ м. дужине и $\frac{1}{5}$ м. ширине) не износи толико, већ само 46,875 кв. м., то би остало непатосано још 1,875 кв. м. Ако се, дакле, хоће пета соба да патосе, онда треба 162 $\frac{1}{2}$ ком дасака, т. ј. 6 $\frac{1}{4}$ комада више, но што је писац израчунао.

Све остало, што има у оба дела Рачунице, махом је врло добро израђено и тачно. Ово особито важи за други део њен.

Према свему што сам навео, моја је оцена: да се за први део Рачунице г. Врсаловића не може допустити, да се и по њему (поред Рачунице г. М. Михаиловића) „може предавати у првом разреду гимназије,“ из разлога које сам побројао. Што се тиче другог дела, исти се може пустити у наше гимназије и реалке, кад се у њему исправи све што је као погрешно обележено.

У прилогу под .| и .|| част ми је вратити оба послата ми егземплара, у којима ће се овде онде наћи по која омања исправка (од моје стране) о којој нема помена у овом реферату.

18. Априла 1892. год.
у Београду.

С одличним поштовањем
Стев. Д. Поповић,

За овим су прочитани реферати г. Јосифа Ковачевића о првоме и о другоме делу ове рачунице.

Први реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом својим од 18. Марта ове год. СБр. 32. упутио ми је Главни Просветни Савет на преглед „Рачуницу“ удешену за све средње заводе Краљевине Србије и за самоуке. II део, рачунање обичним разломцима. Написао Н. Врсаловић професор. Част ми је Главн. Просв. Савету поднети своје мишљење о томе делу.

Још прошле године поднео сам извештај о I делу и у њему нагласио, да ваља потражити од писца, да цело дело поднесе на реферат, јер тек тада се о овој рачуници може тачно реферисати.

Овако може да се по нешто каже само о појединим партијама, а шта ће бити са III делом, који је најважнији, то се незна.

Кад сам захтевао цело дело, да се поднесе, то сам учинио из пуно разлога, јер програм из рачунице, онакав какав је сад, не одговара своме циљу, нарочито ако се узме у вид проценат ученика, који завршује своје школовање са II или III разредом.

Претерано излагање метода за решавање појединих задатака одузима ученику и оно мало времена, што ће га исти провести у школи; те тако од пет начина решавања ученик не зна ни један како ваља и улазећи у обичан живот, он не осећа никакво знање из рачуна.

С друге стране опет неке се партије багателишу па се тек само по нешто о њима рекне, н. пр. о верижном рачуну, који по неким писцима нема практичне вредности, па га називају једном вештином. — То не ваља, јер у Енглеској, где је заиста време новац, рачунају свуда верижним рачуном и сматрају га као веома важно правило. Неке партије опет предају се из рачуна да не рекнем погрешно, као што је то са рочним плаћањем, дисконтом и др. — Ево то су разлози који су ме руководили, кад сам захтевао цело дело, јер у III делу лежи тежиште, тај део ваља да је са великом пажњом и одабраним програмом обрађен, ако писац мисли да својим делом користи школи и самоуку занацији или трговцу.

Што се тиче овог II дела рачунице имам да кажем то, да је исти израђен у оном обиму и с истом пажњом, као и I део, но ипак имам да приметим ово:

Код обичних разломака стоји н. пр. $\frac{7}{8}$; $\frac{4}{5}$; $\frac{8}{9}$ и т. д., а видје се не каже како ваља то прочитати, па с тога су ученицима нејасни задаци на стр. 30. почето од задатка: „преставите обичним разломком 40 п. д. у деловима динара“. Па на даље.

Место речи „смешан“ број, мислим да је боље казати мешовит број.

На стр. 31. т. 86. стоји како се сваки обичан разломак може претворити у десетав; то правило није јасно за ученике а и сам пример, за то наведен, није поступно решен; да се бар тиме ученик помогне, већ је само готов резултат наведен. Шта ли ће самоук, који ваља сам да учи ову књигу, без икаквог упуства.

На страни 32. исте тачке, наводи писац број π као несавршен број и вели, да он показује колико се пута може пречник круга „опружити“ на његову периферију. Реч *опружити* овде није згодна, нарочито кад се узме да је круг крива

линија. Боље би било казати да број π показује, колико се пута пречник у обиму круга садржи.

У осталом немам шта више о овом II делу да кажем, до тога да питање Главн. Просветног Савета, које гласи: „може ли се допустити, да се у средњим школама предаје по овој књизи“ — одговорим — да се може допустити да се по овој књизи у средњ. школама предаје, с тога што у овој књизи нема научних неистина или апсурда.

26. Маја 1892. год.

Београд.

Захвалан Главном Просветном Савету на
указаном поверењу

Јосиф Ковачевић
професор београд. реалке.

Други реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Главни Просв. Савет писмом својим од 2. Маја о. год. СБр. 37. упутио ми је на преглед и оцену дело „Рачуница“ удешена за све средње школе Краљевине Србије и за самоуке. I део и т. д.; написао Н. Врсаловић и част ми је Главн. Просв. Савету поднети своје мишљење о тој књизи.

Материјал у овоме делу добро је распоређен.

У приступу, где се говори о количинама и јединицама мере, који је такође врло марљиво израђен, мишљења сам, да би добро било употребити за бележење површина и запремина знаке m^2 и m^3 . Дакле m^2 место кв. м. или оног застарелог \square^m , а m^3 место куб. Ово велим с тога, што писац доцније код множења говори о степеновању са 2 и 3.

Овим означавањем површина и запремина може се упознати ученик и са димензијама, пошто изложитељ 2 код m^2 представља два мерења (дужину и ширину), а број 3 код m^3 опомиње на три димензије (дужину, ширину и висину, односно дубину).

Дефиниција разломака како простих тако десетних добра је а нарочито ми се допада писање децимала код десетних разломака сразмерно мањим цифрама. То је добро већ и с тога, што ученици често заборављају десетну запету, те ће их мање цифре (децимали) подсећати на одвајање целих од делова.

Ово писање децимала ситнијим цифрама савим је оправдано, пошто се при писању десетних разломака пише само бројитељ дотичног простог разломка, који је пола толики, по величини, колики су цели бројеви.

Кад је писац поред знака одузимања „—“ напоменуо реч „минус“, онда је требало и напред код сабирања, поред знака „+“ ставити реч „плус“ (вид. т. 28).

При одузимању писац препоручује одузимање додавањем јединица најближег вишег реда (т. 46.) место досадашњег „немогу морам да позајмим једну јединицу вишег реда и т. д. и т. д.“... И заиста је теже куд и камо ученику да памти где је зајмио, па ако случајно на дотичном месту не може да позајми, мора да иде даље, да тражи где ће моћи зајмити. То би се могло дозволити у основној настави из овог предмета, но у средњој настави треба одузимати додавањем.

Врло је добро што се писац при решавању задатака служи свима јединицама мере. Ово напомињем нарочито због сабирања, одузимања, множења и дељења углова. Јер то ће прилично олакшати наставу из геометрије.

Избор задатака врло је леп, пошто су задаци комбиновани из разних наука, геометрије, физике и других.

Међу примерима за множење употребљене су и заграде [зад. 14. под а) и в)] а претходно није ништа казано о употреби заграда у рачуници. На то би ваљало позвати. Тако сам приликом ревизије видео, да наставници нигде не употребљавају заграде, код комбинованих задатака, премда су многи примери са заградама у рачуници наведени. Тако бива често да $4 \times 3 + 2$ испада = 14 а понекад и = 20. То неваља, или треба поједине радње у комбинованим задацима издвојено извршити или заграде употребити. У горњем примеру или $(4 \times 3) + 2 = 14$ или ако задатак дај друкше онда овако $4 \times (3 + 2) = 20$.

Добро би било да се поред сваког правила за израчунавање површина и запремина (кубне садржине) (т. 15 и 52) налази и одговарајућа слика. Сем тога могао би се ту додати и дотични образац (формула), по коме се што рачуна, као што је то писац већ и покушао код круга (т. 51. стр. 43). Слика је неопходно потребна с тога, што ђаци још нису из геометрије прешли толико, да знају шта је паралелограм, призма, пирамида, ваљак, конус (купа) и т. д. А шта ли ће самоуци, којима је писац такође намерно ову књигу?!

Писац после сваког чланка има и по неколико питања, из пређене партије. Понеко ће то сматрати за излишно, но по моме мишљењу та су питања потребна, пошто овај предмет често предаје наставник, коме то није струка. Тако често предаје рачун какав сликар или учитељ језика или

др., па у тој прилици или боље рече неприлици, могу ова питања добро да послуже.

Оволико што се тиче садржаја ове књиге.

Што се тиче језика, мислим да је исти добар, само бих препоручио писцу да место речи „делење“ употребљује реч „дељење“, што мислим да је правилније.

Из свега до сада реченога, мњења сам, да би се ова књига могла примити тек тада, пошто писац поднесе и остала два дела (то може бити и у рукопису), да би се могао видети цео предмет. Писац истина у I делу обећава „да ће други и трећи део ове рачунице бити у истоме облику, потпуној вези и оваке величине као и овај, тако да ће сва три дела чинити једну целину, у којој нити ће бити што излишно нити недовољно“. Но ипак може се десити да ће у II и III делу недостати понешто или бити излишно, а главно је да програм буде исцрпен.

15. Јула 1892. год.

Београд.

Благодарни Главн. Пр. Савету на указаној ми почасти,

Јосиф Ковачевић
професор.

На основу ових реферата Савет је одлучио: да се за први део ове Рачунице не може допустити, да се по њему предаје у првом разреду гимназије. Што се тиче другог дела, Савет је одлучио, да се може употребљавати као школска књига у II. р. средњих школа, поред досадашњег уџбеника за овај предмет.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара и то г. Ст. Д. Поповићу педесет (50), а г. Ј. Ковачевићу четрдесет (40) динара.

VI.

Саслушан је извештај г. Дим. Јосића, професора београдске учит. школе, о новим читанкама за III. р. основне школе, које су му на преглед упућене на 534. састанку, од 20. овог месеца, а према писму г. министра просвете и црквених послова, од 20. овог месеца ПБр. 3981.

По прочитању извештаја повела се подужа дебата о овоме питању, и на послетку је донесена овака одлука: „Према својим одлукама од 13. ов. месеца, састанак 533. и 20. овог месеца, састанак 534., Савет је одлучио: да се читанка, коју су написали г. г. Мид. Марковић и Бл. Т. Недић, може оштампати за привремену употребу у III. разреду основне школе с тим, да се речена читанка исправи у смислу реферата и доуни потребним чланцима из круга разних наука“.

просветни гласник 1893.

Г. Јосићу као референту одређено је на име хонорара педесет (50) динара.

XII.

Прочитан је заједнички реферат г. г. П. П. Борђевића и Д. Ј. Путниковића, о књизи „Богатство и срећа“, приповетка за младеж, с руског превела Анђелина Ничићка, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледавши књигу „Богатство и — срећа“,¹⁾ коју нам је Гл. Пр. Савет изволео упутити, извршили смо поверени нам посао, те имамо част поднети о том овај свој извештај.

I.

Писац (на жалост, у овом српском преводу²⁾ непознати) почиње своју *приповетку* за *омладину* последњим данима из мучнога, сиротињског живота једнога руског учитеља у некој руској паланци, после чије смрти остаје жена с четворо деце (2 сина и 2 кћери), да се, радом својим, бори за живот у свету. И за живота је очева та борба сиромашне породице била тешка, тај живот њен горак и патнички: после смрти његове све је на стадо још горе! И у тој највећој невољи, у којој се, покрај жаљења од неколицине бољећих срдаца, најчешће подноси подсмех и понижавање од другог света, — у тим, видимо, најдирљивим данима у животу ове учитељске породице зачиње се у млађем учитељеву сину (Бори) жеља, сваки еаном све јача, да се не само сиротиње отресе, но и да се што више *обогасти*. Циљу се овом он примиче поштеним путем: неуморним радом и прихватањем разних, најпре ситнијих, за тим и крупнијих, трговачких послова, који му за чудо срећно испадају за руком. Почиње трговати прво тиме, што је продао неком ђачету за 10 пара комадић пите, добивен од неке милостиве колачарке; за тим продаје — деци пред школом — слике и друге играчке, које је њему и сестрама био послао старији брат (Миша) из Петрограда. Стекавши тако четири динара, Бора се удружује с једним трговцем из места (у ком су и по смрти очевој живели), који је и по сајмовима носио свој трг на продају. На тим сајмовима, по селима, помажући том правом

¹⁾ *Богатство и — срећа*. Приповетка за младеж. С руског превела *Анђелина Ничићка*. Београд, држ. штамп., 1892. Мала 8°, 4 л. и 259 стр. Цена 1-50 дин.

²⁾ Не задовољни, што му на корицама или на првом листу овога српског превода име није записано, мишљасмо да ћемо то дознати из рускога изворника, за који се обратисмо госпоњи превођици, да се уверимо о каквоћи превода. Од ње пак добисмо изводк из неке руске књиге (стр. 399 до 532, — по свој прилици део каквог руског журнала) — и без натписа и без имена пишчева!

трговцу, и овај је наш трговчић-дете продавао све што је он био за свој новац купио и што би од трговца добио на дар за труд. Мало по мало, и Бора ти почне и самостално радити, те се разноврсним спекулативним предузећима све више обогаћава, па најпосле и велико једно имаће („спихидук“) купује, и прави богаташ постаје. Али, после свега неуморног рада, после свих срећно свршених трговачких планова — овај сада богати Бора у том богатству, за којим је непрестано жудео, ипак не нађе оно, што би требало да иде с богатством, да буде резултат његова неуморна рада, — не нађе правога задовољства, *среће!* Живот је овога главног јунака — истина у приповеци и недокршен — остао празан, без радости, без икакве више, духовне насладе.

Писац је заста у праву, кад износи поуку, да среће не може бити у *самом* богатству, и да увећавање богатства не увећава и срећу човеку! Тај смер назиремо и у самом натпису ове, за децке и девојчице, и начином излагања и величином, подесне приповетке: „Богатство и — срећа“. Али се одмах може казати да је ово само негативан морал, да је ова поука непотпуна, јер кад, после свега што је испричано о животу и раду главног јунака, видимо да срећа није оно за чим је он жудео, није богатство, — онда зашто нам писац није у исто време јасно изнео и где је та срећа, где је и шта је то, ради чега се човеку млади живот, каквим друкчијим радом срећу можемо постићи и у чем је треба тражити? Писац нам, истина, приказује и по који у нечем задовољен и срећан тренутак из живота оних других личности у приповеци, али су то не само ретки проплатци, само тренуци, него су и махом потрвени другим честим, готово редовним, тренуцима страдања и несреће људске. Целом књигом, тако да речемо, веје дах модернога јевропског песимизма, који, по нашем мњењу, не може и не сме бити педагошко начело, јер се омладини, читаоцима који ће тек ући у живот, не сме овај свет приказивати у ружним шарама: њих, напротив, треба храбрити за борбу која их очекује, омилити им и живот и рад у животу. Још се мање у наукама оваке врсте сме допустити погрешан извод, како среће не може бити за човека ни кад целога живота зашине и ради за се, — ни кад се несребично жртвује за другога. А да се и овака поука из приповетке „Б. и Ср.“ лако може извести, уверићемо се, кад јој радна лица још мало боље познамо.

„Борисав Александрович Крутиков“ доста је добро погођен тип истинскога трговца — радног, марљивог и врло предузимљивог. Он у сваком, и

најмањем, послу свом тражи само добит, материјалну корист; он је себи на сваком кораку доследан; гледа све по што нижу цену да купи, а по што скупљу да прода; чува и штеди где год се само може што уштедети и сачувати; ником не да да се користи оним што је његово: — такав је он у почетку свога „трговања“, такав целога му потоњег живота, па и кад богаташом постаје. Ипак, не треба помислити да је он и непоштен трговац — варалица или зеленаш; не, он је само добар и вешт „трговац“ у значењу које та реч има у данашњем друштву, уз то још човек тврда срца и, разуме се, без довољног образовања, без виших, идеалнијих погледа на свет и живот у свету. И, као што рекосмо, тај човек не нађе среће у богатству свом. Али се одмах питало: како пролазе они други јунаци ове, у главном прилично извештане, историје обичних људи? — Ево како. Стари учитељ, отац Борин, мучио се целога века, напрезао се под старост и сувише, само да би могао своју децу исхранити и васпитати; и, враћајући се једном, у очи Божића, по највећој цичи зими, с тешкога рада кући, пада болестан и изнемогао испред кутњег прага, и... замре у највећој невољи, у којој за њим остаје и деца му убога породица, да се бије, што 'но реч, за кору хлеба. Ни он дакле није био срећан у свом животу! И шта више, из несреће његове судбине излази да је он среће имао још мање него и његов, доцније богати, син, и ако је овај добри човек — противно синовљем грубом реализму и материјализму — био прави идеалист и, запојен само племенитим осећањима дужности и љубави, никада и не помишљао да се обогати. — Исто тако, жена старог учитеља, а мати потоњег богаташа Боре, мучила се за живота свога мужа; мучила се, са ситном децом, после смрти мужевље још више; мучила се, најпосле, и радила више но што јој силе допуштају и доцније, помажући и сама обогаћивању свога сина! И ова добра жена, умирући у богатој кући синовљој, ипак је тужна, ипак жалосна, јер су јој друга деца растурена по свету, у невољи, у несрећи! — Ни старији брат Борин, који се, после добре лекције због прокартаних туђих новаца, био срећно оженио и почео живети као и други људи, опет није нашао среће и задовољства у свом животу! — Старија сестра Борина (Олга), удавши се у Петрограду за некога домаћег учитеља, живи кратко време задовољна, али јој се у брзо муж разболи и умре, те она остаје да живи, слично својој матери, мучним и тешким животом са својим јединчетом! И њу, најпосле, спасава од невоље овога света смрт, која се у при-

повеци некако врло брзо јавља — рекли бисмо и онда, кад не би требало. Каква је, дакле, срећа и ове племените женске душе, кад и она умре у несрећи и пре времена, остављајући за собом јединца, праву сироту? — А последњи члан ове учитељске породице, млађа сестра Борина (Анчица) мало и мисли о том, шта је боље шта ли горе: она верује да је паметно и добро све што раде и брат јој, и мати, и старија сестра, и — сви други људи, те се чини као да ће она у целој приповеци бити најзадовољнија. Али би чудна то срећа била, коју може имати девојче, о ком писац вели да је више „вегетирало“ него живело! Да би се пак њеном богатом брату (она је најдуже била с њим) закратило и оно мало среће, коју би он могао налазити у њеној сестринској љубави, — писац и њу одваја од њега (не беше прилике да и она умре!), те је шаље старијем јој брату Миши, да му децу надгледа, јер је и мајка ове деце, жена Мишина, морала... умрети!

Изпете појединости показују, мислимо, довољно јасно поменути пишчев песимизам, који душу млађаног читаоца ни загрејати ни окрепити не може, но који је, напротив, мори, савлађује, убија... Али бисмо, одмах додајемо, учинили неправду писцу и његовој преводилци, кад не бисмо нагласили да у књизи има и места, противних главном карактеру целе приповетке. Рекли смо да је стари учитељ био идеалист: трпи сваку, и највећу, оскудицу, али опет води свој учитељски позив, на га савесно врши и онда, кад се поред њега прима и другог, за старе му године тешкога, посла код фабричара Хододова. Исто тако, жена његова није клонула духом по смрти његовој: вредна је, срчана и присебна, на радн од јутра до мрака, те своју децу хлебом храни. А старија јој кћи наследила је све духовне особине очеве: племенитост и добро срце њено показују се у свакој прилици, како према сиротињи и према радницима њенога брата, тако и према сваком другом невољнику близу ње; па и њена млађа сестра, поред све неодређености карактера јој, много личи на њу. Оваки се типови морају читаоцима милити, и корист је од читања овде несумњива. На послетку, и она вредноћа, онај неуморни рад главног јунака (Бор. Крутикова) показаше читаоцу колико се може постићи одлучном вољом и јуначком издржљивошћу у тежењу одређеном циљу. Рђави пак примери његова тврдичења, често и неправичне му зараде и претеране журбе за богатством, — и ако ником ништа не закида, он и не плаћа колико би требало, — ублажују се прекорима његових сестара, чије срце није у невољи отврдло као његово, те остало подобно,

да сваком приликом укаже (или и само то зажели) своју помоћ, где год је она потребна. —

Показавши у крупним цртама сам предмет ове приповетке и главне јој карактере, дужни смо рећи коју и о техници њеној: о развоју догађаја, о природности појединих ситуација и начину описивања у њој.

Премда почетак приповетке није најбољи — више описивања и резоновања него самога приповедања, — кад се само даље мало у књигу зађе, она се лако може читати, јер се не само приповедају баш догађаји, него се они и доста природно и правилно развијају пред нама. Уз то је добра страна и разноликост њихова, те и чешће епизоде споредних личности само увећавају живост у приповедању и буде радозналост у читалаца. А што нема готово никаквих „заплета“, што зрелији читаоци могу напред сагледати готово све последице свима, често и намештеним, чињеницама, — то се не може уписати у грех књизи, намењеној омладини дечачкога доба. Приповетка је, слободно можемо рећи, разумљива, дајбуди већи део њезин, и ученицима од 11-те до 14-те године. Ова пак особита намена њена и не даје нам право мерити је најосетљивијим меридима сувремене белетристичке критике. Па ипак морамо поменути нека места у књизи, која показују да писац није свуда довољно пазно на природност и логичност у излагању.

Неприродно је, на пр., оно, где стари учитељ (одмах у почетку приповетке) разговара са својом десетогодишњом кћерчицом о том, зашто се није хтео примити повуђене му друге службе с већом платом, те јој разлаже како је његов учитељски позив узвишен, па тражи од ње да му она каже: је ли он „на праву путу или не“, а девојчица, тобоже разумевши све то, узвикује: „Не, не, гата! То није могуће! Тако што год ни по што не треба чинити, то није добро“! (стр. 8.). Одмах за тим су неприродни и они разговори учитељеве деце о том истом предмету. — Исто је тако неприродно и недоследно описана жена учитељева. Она је у почетку (особито у српском преводу) изнета као жена врло набусата и груба, како према мужу, тако и према деци својој, а после се види како је то била и добра жена и добра мати¹⁾. — Невешто је, даље, и неприродно и оно, где писац описује учитеља као доброг наставника и васпитача, а овамо после приповеда како је по смрти његовој његов син видео у школи истина слабији напредак, али много већу чистоту и бољи ред. А на једном се месту помиње и то, како учитељева

¹⁾ Код превода видећемо како је преводилцица на више места бирала речи српске много оштрије од оних у руском изворнику.

ћерчица иде у каљавим чарапама и обући блатом улепљеној, косе разбарушене, и у оделу без оковратника и без рукава! То се не слаже ни с реченом похвалом ваљаног наставника, ни с описом жене му, вредне домаћице: учитељ је дужан више pazити на чистоту своје школе и своје деце; мати пак не сме допуштати да јој деца иду неокрпљена и неочешљана. Писац је хтео да прикаже сиротињу, па је изнео алкавост! — Доста је натегнутости и на оним местима, где писац истиче велику тврдоћу главног јунака и немоћ сестре му, да сиротињи помогне. После два три слаба, најпре повољна, а за тим неповољна, огледа она се уклања и живи у кући као прост аутомат. — Неприродни су, најпосле, и необјашњиви многи поступци и необична резоновања малог Саше (Бориног сестрића) при крају приповетке...

II.

И према овом што је доведе речено могли бисмо изрећи своју пресуду о књизи коју прегледасмо. Али, једно с тога, што често и најбоља књига из туђе књижевности може бити за нас рђава, ако јој превод није добар; друго с тога, што је за одлуку Гл. Пр. Савета потребна и оцена преводилачкога посла; и треће с тога, што умесне исправке и напомене о преводу и језику већ штампаног списа (јер је сваком приступачан) могу бити за поуку не само једном писцу или преводиоцу његовом, но и другима који би хтели преводити и писати: — слободни смо проговорити коју реч више о преводу и језику у књизи „Богатство и — срећа“.

Превод је, може се рећи, у главном добар, и ако је на више места изишао доста слободан, што се, у осталом, у списима ове врсте не може ни сматрати баш као погрешка. Шта више, умерена слобода, само кад је мисао пишчева свуда сачувана, може бити за похвалу, јер удружена с лепотом и правилношћу језика на који се преводи — показује добро познавање и једнога и другог језика. И баш се по тој слободи, с једне, и по оној буквалности, с друге стране, може познати добар преводилац: незналица је или сувише слободан или ропски преводи реч по реч. А колико је тешко у том погодити прави пут, биће познато сваком оном, који је пресађивао на наше земљиште буди што из лепе књижевности туђинске, особито које словенске и поименце руске, у чијем нас језику поједине речи, па и цели реченични склопови, лако могу завести и увалити у погрешке противу чистоте српскога језика. Слободније превођење у књизи коју оцењујемо било је, најпосле, на по неким местима потребно и због особите публике (омла-

дине), којој је превод намењен и којој све посебне прилике рускога живота не могу бити познате.

Али се — покрај свих добрих страна и превода и језика у „Бог. и Ср.“ — не може казати ни да је баш свако место у књизи како треба преведено, ни да јој је српски језик у свем чист и правилан. Има погрешака и једне и друге врсте, а не би требало да буде никаквих, кад се књига намењује за обдаривање одличних ученика и нуди министарству за откуп. С тога ћемо поменути:

а.) *Места, нетачно или незгодно и недовољно јасно преведена:* „Оля первая очудась“ = „Олга се на један пут трже“ (стр. 10.); — „...гдѣ пожилая, худошавая женщина... хлопотала около печки“ = „...у којој стара сувоњава жена... журила поред огњишта“ (ibid.); — „И ты туда не шлаться, баловница!“ = „И ти си се тамо вуцарала,¹⁾ балавице!“ (стр. 11.); — „...но ихъ останавливалъ... окрикъ матери“ = „...али их је мати прекидала... псовком¹⁾“ (стр. 13.); — „...заговорилъ наставительнымъ голосом“ = „...настави он истим²⁾ гласом“ (стр. 75.); — „...нѣсколько сашень дровъ“ = „...неколико метара дрва“ (стр. 130.); — „Какъ вышла воля³⁾, вѣсь бывшіе дворовые поразошлись“ = „Кад оно бисмо отпуштени све се слуге разиђоше који куд“ (стр. 163.); — „...попроси-ка ты брата своего“ = „...замоли ти, жими, твога бају“ (стр. 179.); — „...но ты, какъ кажется, не пользуешься своимъ богатствомъ“ = „...но и ти се, бар по изгледу, не користиш својим богатством“ (стр. 187.); — „...выслушалъ предположенія Таи о томъ, какъ она будетъ ухаживать за куклой“ = „...слушао је Таџина предавања односно тога, како ће да негује своју дугку“ (стр. 240); — „Нѣтъ лишняго платья, не сбережено копѣйки на черный день“ = „Немају из лишњих хаљина, немају ниједне паре сачуване за црне дане“ (стр. 251.);

б.) *Недоследности у прилагођивању руског изворника* приликама нашега живота и језика: преводилаца је, истинна, руске рубље свуда претварала у динаре, а врсте у километре, па и нека руска имена догомила да личе на српска (Јерина место Ирина, Борисав [требало би Борислав] и Бора м. Борис, Анџица м. Ања, Соја м. Соња), — али онда

¹⁾ Ове оштрије на српском исказане речи из материних уста узрок су, што нам ова жена у српском преводу излази набуситија него што је у руском изворнику. Томе је слично и оно, где прев. реченицу „Непривычная работа цѣлаго дня страшно утомляла его“ преводи речима: „Није био на њи кнут да ради по вас дан, па је с тога осећао јак умор“ (стр. 24.).

²⁾ Не може бити истим, јер се пре тога смејао.

³⁾ Ово значи ослобођење руских мушких.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

не разумемо зашто опет друга нека, особито прва презимена („отчество“), пише овако, како се пишу у руском (Евстафевич, Гарфиљд, Иванович, Савелич, Петрович, Александрович)? Кад су, ради бољега разумевања, могли доћи чак и „симити и вруће лешине“, да замене „ватрушки и горячие калачи“, овда је требало чимгод заменити и „печену репу“ (стр. 13.). А место „горячаго чаю“ није било умесно писати „врућегa теја“ (стр. 30.). Још нам се чини да није требало оставити реч *ви* у разговору између деце сиромашног учитеља и матере њм, постоје праће у једној паланци (стр. 89.).

6.) *Погрешке противу чистоте и правилности српскога језика*; њихов је број доста велики, те бисмо их могли поделити у ове 3 групе:

1.) *Целе реченице погрешне и законима српскога језика противне*: „... а ципеле, ма да су биле улепљене блатом, опет се јасно видеда на једној од њих закрпа“ (стр. 4.); — „израз блаженства нестане“ (стр. 5.); — „отпочео трговати са разним ситницама“ (58.); — „...и појимао да их овог јутра занимају далеко неблагочесне мисли“ (стр. 82.); — „или ће се удавити, или ће му гора пропасти и да претрпи огроман губтак“ (стр. 132.); — „да иде... код непознатог брата“ (стр. 188.); — „прошло је 3 месеца“ (201. и 206.); — „Сви зидови нису били истина застрти раскошним, али бар чистим платнима“ (стр. 203. — 204.); — „које јој причинила“ (стр. 240.); — „она се осећада страна између њих“ (стр. 181.); — „где су били... још неколико људи“ (стр. 138.);

2.) *Погрешне речи и њихови облици* (означено је опо што чешће долази): њихову (стр. 1.) м. своју, но (стр. 1.) м. али¹⁾, у пркос (стр. 2.), преобразила се, благодарност (4.), бегају (7.), са место с (врло често), неприметно (11.), приметно (38.), и приметити (75.), манисала (13.), убедљиве (14.), несигурним (18.), ободравада (25.), одгреје се (27.), стомак (33.), сажалења (39.), за (м. у) Москву (43.), кирију (45.), подсмевцијама (47.), совачка (51.), страним (51.), ама (52.), курталисао (55.), уображење (57.), вест (66.), газда, газдарица (67.), Његове (48. и 72.), м. своје, завидиле (78.), предверје (81.), омољчавено (83.), најстрожије (87.), ма (88.), макар (89.), кирајцике, побољавати (89.), где (ми се дедоше) наочаре (94.), штиркани (95.), благодарећи (96.) м. због, сандуче (96.), капија (98.), ну (105.) м. е, и (сама не знам) м. ни (106.), на истој (109.), обојадишу, дуварови (118.), женскињама

¹⁾ Треба поменути да замена овој свези не може бити увек *ну*, како то неки мисле из претеране љубави према чистењу, јер је реч *но* правилна кад стоји, као скраћена, место *него*.

(120.), баштицу (123.), способни (127.), бодрим, раденог времена (128.), роптао (131.), с чиме (131.) м. чиме, уздануо одговорила је (134.), осветлење (136.), бајаги (138.), спахијка (139.), вужно (140.), хитрости (140.) м. лукавства, њежан (145.), обитавада (148, а на стр. 1. има: становници), за бадава (149.), несравњене (151.), поцрвенила (151.), неопходно, лишава (155.), сопствену (157.), бившег (166.), парче (168.), заплекао (169.), потавнили (170.), кашика (175.), стидила се (176.), посете (177.), посетила (186.) и посећавао (236.), извесан део (187.), решеношћу (189.), детињардук (200.), прихода (203.), испитујући поглед (210.), упечатке, обиталиште (212.), забатаљена (214.), покровитељ (222.), постоји (266.), у њеном одсуству (225.), ти би требао (230.), чистће (246.), тавна (247.), расхода, асталску (249.), и т. д.;

3.) *Погрешке у правопису и интерпункцији*; и ако их нема велики број, ипак да поменемо ово неколико (јер се могу наћи и у другим књигама): у-њ (стр. 18.), к' школи (71), рубља (м. рѹбља, на стр. 39.), појимао (82.), појимити (147.) и појимићеш (245.), „...да играм карте. Те тако...“ (стр. 68.), „у Поведелаџ“ (104.), тренутцима (157.), не сме (183.); погрешна је интерпункција и на стр. 74. у реду 19., на стр. 170. у реду 12 и на стр. 187. у реду 18. Има недоследности и у писању неких речца (прилога и предлога), што није никакво чудо, кад у том не влада слога ни међу онима који се о је ику стручно баве. Штање је о том, треба ли неке сложене речце писати састављено (као једну реч) или сдвојено (као две или више речи). И г-ђа преводилца као да се угледала на оне наше граматичаре, који би хтели што више ра двајања, па је у том и претерала, те на пр. пише не само овако одвојено речи: „на један пут“, „са свим“, „за што“, „за то“, „по што“, и т. д., него и речи: „у сред“ (9. и 167.), „на против“ (13., 90. и 159.), „на скроз“ (160.), „до год“ (218.), па чак и „ко год“ (15.) и „што год“ (17.) у значењу „неко“ и „нешто“, а боље би било све њих писати састављено. Али, најпосле, и покрај толикога раздвајања, имамо и, томе са свим противно, овако (често и безразложно) састављање: „напољу“ (27.), „пошто зашто“ (59.), „затим“ (77.), „надаље“ (85.), „испрва“ (12.) и т. д.

Раније рекосмо зашто дуже застајемо на показаним погрешкама: из њих се не може извести пресуда ни да је превод са свим рђав ни да је српски језик у њему скроз погрешан, јер се, на жалост, у многим другим нашим књигама, за омладину писаним, још мање пази на лепоту, чистоту и правилност српскога језика. Погрешка се у њима

дако може наћи и више и горих од свих напред изнетих, а изнетих, како рекосмо, и с намером да их сваки наш писац избегава. Књига се, дакле, „Богатство и срећа“ не може постидети међу својим другарицама ни с овога гледишта.

Још нам је дужност истаћи, књизи у похвалу, мали број штампарских погрешака (опазисмо их на стр. 62, 79, 101, 117, 185, 200, 207 и 243) и особито лепу техничку јој израду. Форматом укусна и прикладна, она се, рађена у нашој државној штампарији, одликује и крупним, лепим словима, чистом штампом и лепом артијом!

После свега доведе казанога, на питање: сме ли књига бити пуштена у публику, којој је намењена? — не можемо дати негативан одговор. У првом одељку свога извештаја рекосмо да књига ни по садржају није таква, да би млади јој читаоци остали без добре и корисне поуке; погрешака пак у језику нема ни толико много ни таквих, да би ученицима ниже гимназије и више осн. школе могле бити особита сметња при учењу српске граматике (ово и није књига ручна, за учење каквога школског предмета). — Али, кад је питање: да ли ову књигу треба министарство просвете и да откупи за поклоне ученицима? — одговор, мислимо, не може бити за понуђача повољан. Ево зашто то кажемо:

Министарство просвете, по нашем мњењу, треба да откупује (и општинама препоручује) за поклоне одличним ученицима — књиге веће и трајније вредности, књиге одабране и узорите како садржајем тако и обликом њиховим. И не само то, него би требало да се и откупљивање и, тако да кажемо, наручивање таквих књига предузима с одређеним планом, с јасно означеним смером и програмом, а ни по што да и даље у том зависимо од случаја и тренутних појава, како је до сада готово непрестано бивало. Од таквога начина рада може заиста бити праве користи и помоћи и књизи и школи.

Кад, најпослед, узмемо на ум и то, да је министарство до сада већ откупило (или му је Савет предложио да то учини) доста велики број књига за означени смер, и садржајем и језиком бољих од књиге „Б и ср.“; и кад томе додамо још и да министарство, кад случајно таквих књига не би имало у довољном броју, лако и брзо може доћи до њих, и изворних и преведених: — онда мислимо да нећемо погрешити, ако предложимо Главном Просветном Савету да изводи донети оваку одлуку:

„Књига се може одобрити и коме треба препоручити за поклоне добрим ученицима (ниже гимн.

и више осн. школе) о годишњим испитима, али је министарство просвете и црквених послова не може откупљивати“.

25. маја 1892. год.
у Београду.

Главном Просветном Савету захвални за поверење којим су били одликовани,

Пера П. Ђорђевић
Д. Ј. Путниковић

По прочитању овога реферата, неки чланови Савета, којима је ово дело познато, тражили су да се ово дело може препоручити да га држава откупи и употреби за поклањање ученицима о испитима.

На послетку се пришло гласању и, с 8 противу 3 гласа, одлучено је: да ово дело може држава откупити и употребити за поклањање ученицима V и VI р. више основне школе и ученицима нижих разреда средњих школа.

Г. г. референтима одређен је укупан хонорар од шесет (60) динара.

VIII.

Сад је било на дневном реду читање реферата г. г. К. Алковића и Ђ. Милијашевића о „Физици“ од г. Ђ. Рокнића.

Али како је трећи референт за ово дело, г. Ђ. Станојевић, тражио усмено у Савету да се прво начелно реши питање: хоће ли се Савет упуштати у оцењивање овога дела, кад је оно само један део Физике а не целина, због чега он није ни прегледао ово дело нити је о њему написао реферат, то је Савет одлучио: да се реферат г. г. К. Алковића и Ђ. Милијашевића о овоме делу не чита сад, него да се решење овога питања одложи за доцније, докле дело не прегледа и г. Станојевић и свој писмени реферат о њему не поднесе.

С овим је свршен овај састанак.

ВАНРЕДНИ САСТАНАК 537-ми

25 јула 1892. године, у Београду.

Били су: председник, Ст. Марковић; редовни чланови: Ст. Ловчевић, др. М. Јовановић-Ватут, Ђ. Козарац, Ж. Поповић; ванредни чланови: Ђ. Станојевић, Свет. Никетић, Ст. Вајаловић, С. Антоновић, Љуб. Јовановић и Дим. Ј. Путниковић.

Пословој Мил. Марковић.

I.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 25. овог месеца, ПБр. 8163, којим се шаљу Савету на оцену акти по кривизи

г. Милутина Пантелића, учитеља школе бељенске, и г-ђице Милеве Миљковићеве, учитељице у Бељену, и пита се Савет за мњење: могу ли поменути наставници, према кривици у актима изложеној, остати и даље у учитељској служби.

Савет је у својој седници прочитао све акте по кривици поменутих наставника, и пошто се добровољно упознао с делом, које му је на оцену упућено, приступио је гласању. Како су се сви чланови Савета сложили у томе, да је кривица г. Милутина Пантелића такве природе, да неминовно повлачи отпуст из службе, то је гласано о томе, да ли да се г. Пантелић отпусти по тачки *д)* или по тачки *ђ)* чл. 63. закона о основним школама, и

Са 8 противу 3 гласа одлучено је: да се г. Милутин Пантелић, учитељ осн. школе у Бељену, отпусти из учитељске службе без губитка стечених у служби права, ако би се у службу опет повратио.

Што се тиче кривице г-ђице Милеве Миљковићеве, учитељице, Савет је са 7 противу 4 гласа, одлучио: да кривица г-ђице Миљковићеве није таква ни толика, да би је требало казнити отпустом из службе.

С овим је свршен овај састанак.

ВАНРЕДНИ САСТАНАК 538-ми

14. августа 1892. године у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: Ђ. Козарац, др. Ник. Ј. Петровић; ванредни чланови: Ђ. Станојевић, Свет. Николић, Ст. Бајаловић, Л. Лазаревић, С. Антоновић, Љуб. Јовановић, Н. Стевановић, Дим. Ј. Путниковић и Ст. Ј. Николић.

Пословођ Мил. Марковић.

I.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 13. овог месеца, ПБр. 8930, којим се на основу тачке 10. тестаментa пок. Вићентија владике, позива Савет да да своје мњење о подизању нове куће на имању пок. владике.

По саслушању г. г. Свет. Ј. Никетића и С. П. Бајаловића, чланова Савета, који су ово питање проучили, Савет је одлучио: да се према тестаменту пок. владике може подићи нова кућа на празноме земљишту с тим, да се при подизању ове куће има поступити у свему онако, како се поступа при подизању јавних грађевина.

II.

Прочитана су писма г. министра просвете и црквених послова, од прошлог месеца, ПБр. 6560, 7190, 8166, 8294, 8295 и 8480, којима се пита Савет за мњење о квалификацији г. г. Милоја М.

Васића, Владимира Ј. Радојевића, Владимира Радивојевића, Јована Ђорђевића, Миленка Вукићевића и Михаила С. Јовановића, који су свршили историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао молбе и сведоцбе ових кандидата, па је нашао: да сви они имају прописне квалификације за предаваче у средњим школама, и то за предмете историјско-филолошке групе.

III.

Прочитана су два писма г. министра просвете и цркв. послова, од прошлог месеца ПБр. 7709 и 8150, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. г. Александра Крстића и Гргура Ј. Вујића, који су свршили природно-математички одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао молбе и сведоцбе ових кандидата, па је нашао: да обојица имају прописне квалификације за предаваче у средњим школама, и то за предмете природно-математичке групе.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 12. јуна ове године, ПБр. 6081, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. др-а М. В. Николића, који је положио докторат из Хемије на философском факултету берлинског универзитета.

Савет је прегледао молбу и сведоцбу молитељеву, па је нашао: да г. др. Николић има прописне квалификације за предавача Хемије.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 4. пр. месеца, ПБр. 6880, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Стапка Георгијевића, свршеног правника, који моли за место учитеља језика у средњим школама.

Пошто се из сведоцбе молитељеве види да је учио правне науке, то Савет није могао доћи до уверења да он може имати потребне квалификације за учитеља језика у средњим школама.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 539-ти

2. септембра 1892. год., у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: др. Мил. Јовановић-Батут, Љуб. Ковачевић, др. В. Вакић, Ђ. Милијашевић; ванредни чланови: Ж. Милосављевић, Ђ. Станојевић, Свет. Ј. Никетић, Ј. Миодраговић, Н. Стевановић, Дим. Ј. Путниковић и Ст. Ј. Николић.

Пословођ Мил. Марковић.

I.

Прочитани су и примљени записници 537. и 538. редовног састајка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 19. пр. месеца, ЦБр. 9647, којим се извештава Савет да је за начелника министарства просвете и цркв. послова постављен г. Јеврем А. Илић, професор II београдске гимназије, који је према одредби члана 7. тачке под б. закон о уређењу Главног Просветног Савета, редовни члан Савета по положају.

Савет је узео на знање ово саопштење г. министра просвете и црквених послова.

Како је пређашњи начелник министарства просвете и црквених послова, г. Ст. Ловчевић, био и потпредседник Главног Пр. Савета, то је Савет одмах по прочитању поменутог писма приступио избору новог потпредседника, и тајним гласањем, са 9 противу 1 гласа, изабран је за потпредседника Савета г. Јеврем А. Илић, начелник министарства просвете.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 18. пр. месеца, ЦБр. 9536, којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Рачунице за I и II р. основних школа,“ од г. Ст. Д. Поповића.

Савет је одлучио: да се ова школска књига може прештампати у онолико примерака, колико је потребно да се подмири школска потреба за две године, с тим, да писац учини у делу исправке према новоме програму за основне школе, ако се дело случајно не би већ слагало с програмом, и да се у њега унесе већи број примера из живота.

IV.

Прочитана су писма г. министра просвете и црквених послова, од 13., 14., 24. и 25. прошлог и 2. овог месеца, ЦБр. 9181, 9225, 10.039 и 10.686, и ЦБр. 1107, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. г. Једенка Михаиловића, Милутина Кутлешвића, Михаила Ј. Борђевића и Доброслава Р. Урошевића, свршених философа, и Атанасија Поповића, кандидата Духовне Академије и слушаоца тибиншког универзитета.

Савет је прегледао документе свих ових кандидата, па је нашао: I. да г. г. Једенко Михаиловић, Милутин Кутлешвић и Доброслав Р. Урошевић, који су свршили природно-математички одсек философског факултета Вел. Школе, имају прописне квалификације за предаваче у средњим школама, и то за природно-математичку групу наука;

II. да г. Михаило Ј. Борђевић, који је свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама и то за историјско-филолошку групу наука; и

III. да г. Атанасије Поповић, кандидат Духовне Академије, и слушаоца тибиншког универзитета, има прописне квалификације за предавача богословских наука.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 19. јуна ове године, ЦБр. 735, којим се шаље Савету на оцену дело „Црквене беседе Никанора Грујића, бившег православно-српског епископа пакрачког,“ издао Димитрије Руварац, парох земунски.

Како је ово дело познато са своје вредности, то је Савет одлучио: да се ово дело може откупити за поклањање ученицима Богословије и за књижице средњих школа.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 7. јула ове год., ЦБр. 6824, којим се шаље Савету на оцену дело „Основи морала“ од Луја Амара, српски од г. Милана Шестића, предавача крагујевачке гимназије.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоли г. Ј. Миодраговић, професор.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 16. јула ове године, ЦБр. 7735, којим се шаље Савету на оцену дело „Историја цивилизације у Инглеској,“ књига друга, у српскоме преводу од г. В. Кнежевића, професора.

Пошто је прва књига овога дела оцењена и примљена од Главног Просветног Савета, то је Савет одлучио: да се и ова друга књига може примити онако као и прва.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 24. јула ове год., ЦБр. 8049, којим се шаље Савету на оцену рукопис „Petite histoire de la littérature française, à l'usage des gymnases serbes surtout pour la VII-ème et VIII-ème classe.“ од г. Фрање Рихтера, учитеља зајечарске гимназије.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Магру и Вл. Вулићевић.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 5. пр. месеца, ЦБр. 1025, којим се шаље Савету на оцену дело г. протојереја Петра

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Смирнова, „Изложење Хришћанске православне вјере,“ дпо I, превео Јован Петровић, и т. д.

Савет је одлучио: да се ово дело може откупити за књижице средњих школа.

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 7. јула ове године, ПБр. 6660, којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Васпитне казне и награде“ од г. Свет. М. Окановића.

Савет је одлучио: да се ово дело може препоручити за књижице основних школа.

XI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 26. пр. месеца, ПБр. 10.153, којим се шаље Савету на оцену дело „Нова систематска граматика француског језика, с примерима за вежбање, за ниже и више разреде средњих школа,“ саставио Спира Калик, професор.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умолу г.г. Ж. Поповић и Вл. Вулићевић.

XII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 24. пр. месеца, ПБр. 10.037, којим се пита Савет за мишљење о школским књигама: „Српска граматика за III. р. гимназије,“ од г. Љуб. Стојановића, професора, и „Граматица

старога словенскога језика, за V и VI разред гимназије,“ по А. Лескину саставио Љ. Стојановић.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену оба ова дела умолу г. Ст. Новаковић.

XIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 30. пр. месеца, ПБр. 10.441, којим се шаљу Савету на оцену акти по кривици г-ђе Саре Росићке, пензионоване учитељице из Тополе.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове кривице умолу г.г. Стојан Марковић и Жљвко Милосављевић.

XIV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 30. пр. месеца, ПБр. 10.441, којим се шаље Савету на оцену молба г. Борђа П. Рокнића, професора, који моли да му се врати његов рукопис „Експериментална физика,“ који се налази на оцени у г. Ђ. Станојевића, или да се упути на оцену г. Љуб. Клерићу, професору Велике Школе.

Г. Станојевић, као члан Савета, изјавио је да ће у року од 15 дана поднети Савету реферат о овоме делу, и да ће се према томе моћи допети коначна одлука о овоме питању.

С овим је свршен овај састанак.

ЦРКВЕНИ И ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈ

Светејшем Архијерејском Сабору преосвештеног епископа жичког господина Саве, о каноничној визитацији у једном делу његове епархије.

I. Позив Архијереја.

„Чуј народе мој поуку моју, приклони ухо твоје к речима уста мојих, јер отпочињем говор свој, — оно, што сам учио и дознао, што ми казиваше оци наши, да би знао потоњи нараштај: деца, која ће се родити; па и они да би казивали својој деци, да полажу на Бога надање своје и не заборављају дела својих предака, дела Божија и заповести његове да држе“ (Псал. 78. 1—8).

По науци и препоруци Христа Спаситеља, да ће његова црква вечно постојати у овоме свету и према томе, да ће вечно постојати и власт црквена, у којој ће Он вечно пребивати, давши власт апостолима, да могу све народе учити, постављати

просветни гласник 1893.

себи пријемнике апостолске власти; — апостоли пак знајући, да они не могу бити вечни пријемници Христови и његове власти, предали су сву своју власт, коју им је Христос дао, својим пријемницима — епископима, на основу оних речи Христових, које је Он изрекао, кад је обећао да ће Он вечно пребивати у цркви. (Мат. 28, 20).

Па према томе се духовна власт сваког епископа, као старешине у дому Божијем (I. Тим. 3, 15), и простире на сву поверену му епархију, в на све, који припадају његовој цркви, у којој је сам Спаситељ у свима данима до свршетка века, — па била та лица духовна или световна, једног или другог пола, једне или друге партије; при том, био богат или сиромах, образован или прост, господар или сељак, владалац или поданик, републиканац или монархиста. А да је тако, о томе нам јасно сведочи 39. апостолско правило, које овако гласи: „*Њему су поверени људи Божији,*

па он ће за њихове душе и одговарати.“ У цели тој, сваки је епископ, као пријемник апостолски, самим Спаситељем позват још онда, када је својим непосредним ученицима препоручио: „Идите и научите све народе,“ да свом својом духовном снагом и материјалне и физичке жртве радо подноси за благо његове цркве и њен напредак; да чешће походи своју епархију (Саб. Кар. прав. 63), те да се свагда и свуда лично увери, како паства напредује у духу вере и морала, како и свештеници врше своју поверену им свету дужност, свештенорадњу и црквени устав. Даље, да у главном, поред тога и непрестано својему стаду проповеда слово Божије речима самог Исуса Христа, који је сваком даном приликом проповедао: о једној цркви, о једном стаду, о једним овцама, о једном чокоту, о једном небеском царству, о једном крштењу и светом причешћу и свагда учио свој народ истинама божанским и врлинама еванђелским, *благо-временно и безвременно, свуда и на сваком месту.*“ Уједно, као последник самог Исуса Христа, као прави следбеник св. апостола, као свештеник, који сија међу људима, као сунце, као пастир душа, као судија савести, и као лекар немоћних душа и као отац духовни, позват је да васпитава и привећава своје стадо, сазидава тело Христове цркве, шири славу Божију и спрема људе за времену срећу и вечно спасење њихово. Још да сваког дана, у цркви и по кућама, не престаје учити и проповедати еванђелије Господа Исуса Христа, — а тешко ће бити ономе проповеднику, који не учи и не проповеда еванђелије (Дел. ап. 5, 42, I кор. 9, 16, глав. 4, стих 1); да показује људима пут живота (Дел. ап. 2, 28); да поставља црквене старешине по свим црквама, који ће проповедати истиниту веру и хришћански морал, и који ће вршити и радити све оно, што још није довршено (Дел. ап. 14, 23, Тит. 1, 5), — јер је сам Бог, Творац и Спаситељ рода људског изабрао, позвао и дао за то слабомоћном човечанству: једне апостоле, једне пророке, једне благовеснике, једне пастире и учитеље. (Јеве. 4, 10—13).

Ми, који смо се примили овог великог дара, Архиепископског свештенства и по благодети удостојили се назвати се у повереној нам Богоспасајемој епархији делатељем винограда Господњег, проповедником, на првом месту бравицеом — руковођен у свакој хришћанској добродетељи (Мат. 5, 14—16) — познавајући добро како из теорије тако и из дугог нашег у самом делању рада, тешке дужности и велику одговорност, која је са овим високим чинном скопчана, — страх је и зебња обузимала наше срце са нашим оваквим малим и

слабим духовним силама; но су нас охрабриле ове богодуховне речи: „*Да вера наша не буде у мудрости људској него у сили Божијој.*“

Па уздајући се, овако слабомоћни у моћ Божију (II. Кор. 12, 9) с тврдом и несумњивом надом на Свемогућег Бога, који нам је свагда био „*прибежиште и сила*“ (Псал. 9, 9), да ће нам у овом нашем тешком, светом и новом задатку и од сада помоћи, „*утро заутра*“ (Псал. 46, 5), — одважили смо се за велико апостолско дело, презирући све ово-светске времене тегобе (Псал. 45, 3 и 46, 1, 2), с часним крстом и св. еванђелем предузети пут по каноничној визитацији у овој св. савској епархији.

Да, тако, у име св. живоначалне Тројице, као врховни строго одговорни пред величеством Божијим учитељ клира и пастве у повереној нам епархији с овим новим предстојећим игом еванђелским, с новом приуговорљеном снагом и са усугубљеним трудом, радо се и решисмо на овај нов, не мало трудан, први нам овакви пут, на основу напред поменуте *науке и препоруке* Христа Спаситеља и његових светих непосредних пријемника, да обиђемо своју епархију и неуморно радимо у овом од св. цркве повереном нам винограду Господњем, пролазећи по њему са живом речју Божијом: „*вечер, утро и полудне*“ (Псал. 55, 18.), позивајући архиепископским гласом: „*Чуј народе моју поуку моју, приклони ухо своје к речима уста мојих,*“ — а и пред самим божанственим жртвеником посведневно за себе и своју паству приносити саму душу и скрушено и смирено срце наше, и с тим хвалити, величати и прослављати свето име Господње и преузносити неисљедиви промисао Божији при уређивању Св. Божије цркве на земљи.

II. Светјејши Саборе,

Прошле су већ две године дана, од како нам је поверена управа жичке епархије, али за све то време, ми смо се до сада више бавили званичним пословима у Београду: једно као председник великог духовног суда, а друго у седницама Архиепископског Сабора, као члан, и за то време само смо могли успети освештати неколико цркава и послати својој пастви неколико празничних посланица. И тек нам је једва могао доћи ред, да ове године можемо поћи по каноничној визитацији у нашој епархији, што смо у славу великог Бога један део епархије и са успехом прошли.

Тако: пошли смо 20-ог априла из своје резиденције, изјутра рано, а закључили смо пак свој званичан обнародован распоред 31. маја у овчарском манастиру Сретењу. Од 1. јуна до 6. августа,

ког смо се дана вратили у своју резиденцију, про-
бавили смо у манастирима овчарско-кабларским,
и то: цео месец јуни у манастиру Сретењу, а цео
месец јули у манастиру кабларском Благовештењу,
где смо и купатило употребљавали.

За време нашег бављења у овчарско-каблар-
ским манастирима, обишли смо још неке оближње
цркве и манастире, па се по нашој наредби на-
правно и један пут, пробивши кршеве од мана-
стира Сретења до манастира Никоља, а уз при-
помоћ вредног старешине манастира Сретења, —
те је тако скраћен пут од 3 часа на 20 минута
на коњу, куда се пређе пролазило за пуна 3 часа
и то већином пешице. А и два пут смо се пели
на највиши овчарски врх: изјутра рано и у вече,
при заласку сунца, одакле се виде сви кабларско-
овчарски манастири и њихова сва имања, ове
доиста српске Св. Горе; а посматра се одавде и
на неколико округа у краљевини Србији. Одавде
смо могли посматрати за мадо и цео онај простор
нашег летошњег путовања.

Доиста је величанствен изглед са врха ов-
чарског, и само нам је могао бити интересантнији
изглед год. 1878. са Сухог Рудништа, што се одатле
могла видети и Шара-Планина; а Ртањ 1886. што
смо одатле могли далеко видети и преко Дунава;
и Шара-Планина 1867., одакле смо гледали без
мало сву Ст. Србију и већи део Македоније до
преко солунског залива; колике планине, све старо-
славне српске престонице и најславније српске
светиње и задужбине.

О вези путева између овчарских и кабларских
манастира, говорићемо даље на другом месту опшир-
није и јасније.

При проласку нисмо могли замислити, да
ћемо наћи у нашем путовању црква, којима до
сада српски Архиепископ није долазио од уништења
српске патријаршије (1765. г.), за мадо не пуно
једно и по столеће, па и ако је овај народ осло-
бођен пре 70 година. Но, на жадост, као што
ћемо на свом месту поменути, нашло се је око 15
Божијих храмова, код којих досадањи српски Ар-
хиепископи нису никако били, и ако су многи од нас
били млађи и имали бољих средстава; и ако су
места доста врлетна, дуги и рђави путеви, ипак
ова места нису са свим непроходљива, нити су за
путнике тако опасна за живот. О овоме је народ
јако негодовао, а нарочито старци од 80. година,
који су до сада тек само слушали, да у Србији
има владика и причали им дедови, да су некад,
у прва времена долазили им владике из Новог
Пазара—Рашке. А и свештенство је, пак, јавно

сваком приликом протестовало, за што се и до
сада није водила подједнака брига о свом ду-
ховном стаду у овој епархији.

III. Колико је црква обиђена.

У овом нашем каноничком путовању обишли
смо целе срезове: студенички и драгачевски, и
неке делове срезова: жичког, трнавског и љубић-
ског, окр. крушевачког, и цео окр. ужички.

А. округ руднички.

У округу рудничком, а у поменутиим срезо-
вима обишли смо цркве и то:

1. у срезу жичком, цркву Дубовску-Међуречку.
2. у срезу студеничком: Бањску, Павличку,
Бељачку, Рашку, Беочку, Трнавску, Градачку; ма-
настире: Студеницу, испосницу св. Саве и Сретење.
3. У срезу драгачевском: Прилиначку, Гучку,
Котрошку, Каонску, Горачићку, Драгојевачку, Ти-
јањску; манастире Сретење и Тројицу.
4. У ср. трнавском: Вавдењску и Вазнесење.
5. У срезу љубићском: Јовањску, манастире:
Благовештење, Преображење и Никоље.

Свега црква у округу рудничком 25.

Б. Округ ужички.

У округу ужичком обишли смо цркве у сре-
зовима и то:

1. у срезу моравичком: Придворичку, Оста-
тичку, Ковиљску, Косовичку, Ивањичку, Радаљев-
ску, Приличку, Миланџанску, Брезовичку, — Белу
Цркву — Јању, Вјелеушку, Брековачку и Класурску.
2. у срезу пожешком: Ариљску, Годовичку,
Горобилску, Пожешку и Добрињску.
3. у срезу приоречком: Субјелску, Сјечо-
Речку и Косјерићку.
4. у срезу рачанском: Рогачичку, Гвоздачку,
манастир Рачу, Дубску, и у Бајиној Башти осве-
ћено место за цркву.
5. у срезу златиборском: Јабланичку, Добро-
селичку, Негбинску, Вјело-Речку, Сирогојску и
Чајетинску.

И, 6. у срезу ужичком: Мачкатску, Ужичку,
Стапарску, Биоску, Севојиничку и Каранску.

Свега црква у округу ужичком 38.

Укупно у овом нашем путовању, а у оба
округа обишли смо, које црква, које манастира, 63.

Код свију пак оних црква, код којих је био
конач, вршено је богослужење, а код сваке је
бивало водо-освећење и проповед.

Каквог су стања цркве.

Поменуте цркве нашли смо у оваквом стању:

1. *Дубовска-Међуречка*, дрвена. Од како ју је некад Архиепископ осветио, није више никако Архиепископ долазио, Затворена је још 1879. год. Још очекује оправку.

2. *Бањска*, зидана, нова. Пошав од ове цркве цркви Павличкој, виде се преко Ибра старе црквине скоро у рушевинама: „Бањевац и Шумна“. Овој цркви владика није долазио 20 год.

3. *Павличка*, зидана и велика Она је од старих задужбина.

4. *Белацка*, зидана и мала и скоро је у земљи Има стари живопис. Код ове цркве сарањена су два ђака и то: Анђелонаљ из Мостара и Антић из Врање; они су погинули у српско-турском рату 1878. год. Чињен им је помен. — Овој цркви није никад долазио владика.

5. *Рашка*, зидана, нова.

6. *Беочка*, зидана, мала и скоро у земљи. Има стари живопис.

7. *Трнавска*, зидана, стара, мала и скоро је у земљи. Има стари живопис. Близу ове цркве наводи се нека стара „Белопољска“ црква, која је до скоро била парохијска.

8. *Градачка*. Овде имају две цркве и обе су старе. Садања, што служи, зидана је и мала, а она велика, што не служи, наклази се у развалинама и била је огроман манастир. Од живописа, што се задржало, равна се живопису Студеничком. За сада стоје само зидине без скоро икаквог крова.

9. *Манастир Студеница*, између првих и најдивнијих неманићских задужбина. Зидан је од мермера белог.

10. *Испосница св. Саве*, зидана и мала. По предању овде се никад од св. Саве не једе месо. Више ове испоснице има још једна мала црквица — горња испосница, код које се налази и лековита св.-савска вода.

11. *Сретење*, зидана и стара. Прича се, да је ова црква прављена кад и манастир Студеница. Она не служи, нити јој је кад владика долазио.

12. *Придворичка*, зидана и стара српска задужбина. Она је некад била и метох манастира Студенице.

13. *Остатичка*, зидана, стара, мала и скоро у земљи. Владика није никад долазио.

14. *Ковиљска*, зидана и стара. Она је при-зидана уз једну стену — пећину, у којој се је некада служила и св. литургија. Био је некад и манастир. Богата са околном планином.

15. *Косовичка*, стара, дрвена.

16. *Ивањичка*, стара и зидана.

17. *Радољска*, дрвена, стара. Није јој никад владика долазио.

18. *Приличка*, зидана, стара.

19. *Миланџанска*, зидана. Она је задужбина блаженопочившег владике Јанићија.

20. *Брезовичка* — Бела Црква — Јања, зидана. Она је из неманићског доба. Владика је никад није обилазио.

21. *Бјелеушка*, дрвена и стара. Памти се, да ју је осветио владика Грк пре 80 год., ниједан је није никад више походио.

22. *Брековачка*, стара, зидана. Задужбина још из неманићског доба. Стоји још стари живопис. Долазио је владика пре 50 година.

23. *Клисурска*, зидана. Она је до пре неколико година била манастир. Имаће је дато манастирски на уживање.

24. *Драгојевачка*. *Трбовачка*, зидана.

25. *Ариљска*, зидана и велика. Она је задужбина неманићска. Овде је била некад архиепископија. Код ње су сарањени војвода Јован Мићкић и прота ужички Гаврило. Чињен им је помен.

Антиминс је стари Јована Архиепископа од 1770 године.

26. *Годовичка*, зидана, нова. Код ове цркве има још једна стара црква. Антиминс је грчки.

27. *Горобилска*, стара, дрвена. Њој владика никад није долазио.

28. *Пожешка*, зидана и стара.

29. *Добрињска*, зидана од тесаног камена. Задужбина почившег кнеза Милоша. Има код цркве гроб Годора, оца кнеза Милоша. Чињен му је помен. Не далеко од цркве и села је место, где је рођен кнез Милош. Оно је у сред једве њиве и ограђено оградом. То место смо посетили, клањајући се великом Милошу.

30. *Субјелска*, стара, дрвена. Двадесет година владика није долазио.

31. *Косјерићска*, која се сад тек нова зида.

32. *Сјечоречка*, стара, дрвена. Двадесет година владика није долазио.

33. *Ргачичка*, зидана. Двадесет година владика није долазио.

34. *Гвоздачка*, стара, дрвена. Владика није 20 година долазио.

35. *Б. Башта*. Овде смо осветили темељ за нову цркву.

36. *Манастир Рача*, зидана и сва живописана. Овде је сарањен Хаџи-Мелентије. Чињен му је помен. Двадесет год. владика није долазио.

37. *Дубска*, дрвена. Владика није долазио 20 година.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

38. *Стапарска*, стара, зидана и живописана. Двадесет година владика није долазио.

39. *Биоска*, стара, дрвена. Предаће вели, да је овде била печатња и да је тада била боља црква. Двадесет година владика није био.

40. *Јабланичка*, стара, дрвена. Њој никад владика није долазио.

41. *Доброселичка*, стара, дрвена. Њој никад владика није долазио.

42. *Негбинска*, зидана. Није никад владика њој долазио.

43. *Бјело-Речка*, стара, зидана; није никад владика долазио.

44. *Сирогојска*, стара, дрвена. Владика није никад долазио.

45. *Чајетинска*, нова, велика и зидана. Први пут сад владика њој дошао.

46. *Мачкагска*, зидана, нова и велика. Двадесет година владика није долазио.

47. *Ужичка*, зидана. У овој вароши има још једна црква, која такође служи.

48. *Севојничка*, стара, дрвена. Овде је сарањен један ариљски владика, кога су Турци најпре убили, за тим га продали сељацима за 1001 грош, да га упоају. Двадесет год. владика није долазио.

49. *Каранска*, зидана у време краља Милутина. Она је некад била и манастир. Овде су некад и књиге писане и печатане.

50. *Прилипачка*, зидана, стара. Владика 20 година није долазио.

51. *Гучка*, зидана, нова.

52. *Котрашка*, зидана, нова.

53. *Каонска*, стара, дрвена. Није долазио владика двадесет година.

54. *Гарачићска*, нова, зидана.

55. *Тијањска*, стара, зидана.

У Овчару и Каблару било је осам манастира.

56. I. *Сретење*, зидан и живописан. Обновљен владиком Нићифором, у ком је и сарањен. Чинили смо му помен.

57. II. *Тројица*, стари, зидан. Услед тога, што је препукао, затворен је. Имаће је дато ман. Сретењу, по што је он преобраћен у мирску цркву.

58. III. *Благовештење*, стари. Зидан за време краља Уроша. Како је црква препукала, затворена је, по ускоро ће се оправити. У папери се налази гробница владике Софронија, коју му је подигао смедеревски владика Силвестар.

59. IV. *Преображење*, зидан, мали и постојан. Обновљен владиком Нићифором. Он је метох ман. Благовештења. Сада нема калуђера.

60. V. *Никоље*, зидан стари и постојан. Ту

су гробови два мала детета кнеза Милоша, с којима се била склонила кнегиња Љубица за време борбе с Турцима.

61. VI. *Јоване*, стари и зидан. Метох ман. Никоља. Он је у последње време претворен у мирску цркву. Имаће је дато ман. Никољу. На узвишеном месту стоје развалине куде, у којој су се, по причању, књиге писале и печатале.

62. VII. *Ваведене*, зидан. Овај је манастир претворен у мирску цркву, а имаће је задржао за себе; и

63. VIII. *Вазнесење* се налази са свим порушен, а имаће му је пропало.

Из свега доведе наведеног, може се видети: да је обиђено 63 цркве; да је било цркава, у којима никад Архијереј није био, а у неким по 20 година; да је било дрвених цркава, да је у њима било антимијса старо-српских и грчких; да је у свакој цркви, при којој је конач био, бивало богослужење; и да је код сваке цркве било водоосвећење и поука. Све ово по броју било је овако:

1. дрвених цркава	15.	
2. Архијерејских службаба	32.	
3. водоосвећења	63.	
4. Антимијса српских патријараха	8.	
6. Црква, у којима Архијереј никад није био	15.	} а у осталима је био пре 5 година.
7. Црква у којима је био пре 20 година	12.	
8. поука	61.	

Сем ових (61) подугачких архипастирских поука, што је било, — још је у сваком храму при доласку бивала и кратка пастирска поздравна реч.

Чешће је то бивало и при поласку, као што је било поука на више места и изван близине храма, на раскрсницама и код појединих општина, где се је народ изненадно купио и очекивао свог Архипастира.

Једном речју, у свим овим црквама, што смо прошли, свети антимијси постади су, мање више, неупотребљиви.

Нашли смо цркве доста чисте, са малим изузетком, а и њихову околинду уредну, но већим делом су сиромашне, са старим и за мало веће неупотребљивим св. утварима. А неке цркве нису могле још набавити ни једно звоно, већ се место тога служе дрвеним клепалом или жељезном звечком.

Ни једну нам цркву нису показали, да је са капиталом богата, и да има каквих прихода, сем обичних, што се цркви прилажу недељних и празничних дана.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Све су цркве на згодном, чистом и узвишеном месту, покрај којих обично има каква вода и по неко повеће дрво.

Светих частица у неким црквама нисмо нашли, а у неким су доста небрижљиво сушене и чуване.

Манастири.

Са дубоким сажаљењем можемо казати, да манастири у свим погледима нагло опадају и од 1880. год. до сада тако су опали и пропали на свим тачкама, како са имањем и светим утварима, тако и са чуварима, — свештенослужбеницима, да нису били толико пострадали (манастири) и овако пропали ни од самог Косова па до Такова (1389. — 1815.), дакле за пуних 426 година, као што манастире постиже несрећа за ових дванаест година.

Ово је страшно. Ово нас доцније покољење не може разумети, шта ми хоћемо са уништењем манастира, ових народних светилника, у којима се први пут некад пробудила народна свест, просвета и идеја о целокупном нашем племену: који бејаху народне библиотеке, универзитети и академије; и који после тог, у несрећним, по наше племе, временима, бише с векова на векове мртва предстража нашем племену, васпитавајући српске синове и после сз упутством шаљући их у народ, да га уче, да се не превари и не одроди, и да га крштавају, благосиљају му бракове и све радове; да крепе народну мисао, како би се час пре ослободила и повратила народна сила и власт, — па су, у славу великог Бога, срећно ту мисију извршили и привели народ у тихо и безопасно пристаниште. Па сада!? Па после!? — Све ово разрушено, поништено, осрамоћено, оскврњено. Проузроковаче нека је стид и срам, грех велики и неопростиви.

Јесмо ли ми потомци просвећеног Душана, цара балканског, или смо потомци каквог азијатског хана, рушиоца свега оног, што је најсветије једном племену?

Најтежа ће од сада одговорност за пропаст манастира лежати на највишим државним властима и Архиепископском Сабору, ако се за времена не постарају за спас ових досадањих народних неугасивих светилника.

IV. О антиминосима.

У овоме столећу, од ослобођења, па до сада, у свим овим црквама једва смо из новијег времена од српских Архиепископа нашли тек неколико антиминоса, а сви остали други, већим делом су из прошлих столећа од српских патријараха и митрополита, српских Архиепископа из Аустрије, или су из прошлог столећа од грчких Архиепископа.

Од поменутих антиминоса, од српских патријараха, да наведемо један пример са целим својим натписом, који се налази на нађеним антиминосима. Тако, антиминос у ман. Рачи са натписом гласи овако:

„Сеј свјати и божествени жертовник, иже на службу безкровнују плоти и крви Господа и Бога и Спаса нашег Исуса Христа, по преданију светих источнија цркве напечатасја благословенијем блаженејшаго Госоудина Арсенија четвертаго, Божијеју милостију Архиепископи српскога свјех Србов, Болгаров, Поморија, Босни. обом пол Дунаја и ијелаго Илирика, патријарха, љета 1743. во вијење имјејет власт свјашченодјејствовати храмје усипенија пресвјатија владичици нашеја Богородици во манастир Пећском, свјашченодјејствован преосвештеним Господином Митрополитом Нишким Георгијем Поповичем 1744. г., октобра 8.“

Оваквих антиминоса, као што рекосмо, налази се још у по неким црквама.

Од архипастира пак аустријских, такође наводимо један пример, какав је натпис на антиминосима. Тако, натпис на антиминосу у Добрињској цркви гласи овако:

„Сеј свјати божествени жертовник, на службу безкровнују плоти и крви Господа, Бога и Спаса нашег Исуса Христа, по преданију свјатија соборнија и апостолскија источнија цркве, напечатасја благословенијем и иждивенијем преосвјашченејшаго I. Јоана прваго православног Архиепископа Карловачкаго и всего наследника цесарско-краљевски држави славено-српскога и валахијскога народа, митрополита, љета — 1770. имјејет власт свјашченодјејствовати во храмје свјашченодјејствован рукоју (даље је рукописом написано) освјатисја свјашченодјејствијем православног Архиепископа и митрополита славено-српског Госоудина Стефана од Стратимирович дне 11. месеца октобра 1803. год.“

Оваквих се антиминоса понајвише у црквама налази, а остали су грчки или, као што рекосмо, нешто мало из новијег времена.

V. О свештенству.

У округу рудничком, у оним срезовима, куда смо прошли, свештенство је већим делом од млађих и има их неколико што мало пазе на свој свештенички карактер, већ би желели проводити се као сваки обични грађанин и радити оно, што свештеника груби и код његове пастве убија му углед; но има свештеника и доста добрих, који руководе својим свештеничким пословима онако, као што до-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ликује свештеном лицу и одговара потребама прквеним и њихове пастве.

Ово је свештенство доста танког стања, јер веома рђаво прима своју свештеничку зараду, па не прима уредно ни бир, за који му гарантује држава, као и за давак. Па и пак свештеници на неким местима не примају на касама од неколико година своју зараду. О свему се морају вршити тачно закони, а о овоме закону, где се тиче свештенства, не поклања се никаква пажња, већ се гледа као на неки и нечији прост распис. Знамо, да је до сада неколико пута чињен корак у Сабору за ово, но и опет о овоме треба чинити све, што се може учинити, те да би се један пут и овоме злу доскочило, да не би свештенство неосуђено издржавало овакву неправедну и немилостиву осуду.

А о свештенству из целог ужичког округа можемо се с похвалом одазвати, сем неког малог изузетка. Јер у овом округу имамо већим делом свештеника карактерних, трудољубивих и у својој дужности врло пажљивих, који су са стањем заузели добар положај, а и прва места у оним пределима заузимају међу грађанима; да им се, између оних висових, кршевитих брда, налазе домови са неколико одељења и веома уредним становима, а то је више спремано за примање и дочек посетилаца, но за своју домаћу потребу, по што код њих као код првих и оваквих свештеника, никад дом није без гостију. А домови су им окружени по оним брежуљцима и долинама, дивним баштама и вотњацима, украшени као најдивнији паркови.

Оваквих свештеника има повише, које народ слуша, поштује и за сваку потребу долази к њима за савет и потребна учуства. Да, тако, оваквих свештеника има неколико, што потпуно одговарају оним првим старим српским свештеницима, који су некада, не само часно, савесно и право свештенички управљали прквом и својом повереном паством, — но и самом судбином народном, када је остајао без својих природних и народних вођа. Ми смо неколико оваквих одличних свештеника одликовали „црвеним појасом“.

У свима манастирима, куда смо прошли, свештенство монашког реда заслужује хвале и поштовања, сем што се не можемо никако похвалити с млађим братством у ман. Студеници.

Свештенство је у сваком Божијем храму, при нашем доласку, с кратким и топлим поздравима предустретило нас и поздрављало, а нарочито у оним храмовима, у које смо ми први, као Архиепископ, долазили. Често су у поздравима називали садањег архиепископа, који их је посетио, да је у

истини архиепископ, који полаже душу своју за стадо своје а претходнике, да заслужују осуду, што и њихове храмове нису посећивали. Но ми смо преко протојереја препоручили свештенству да пред народом у храму Божијем не изјављује таково негововање пређашњим архиепископима.

У опште свештенство се носи уљудно и чиновно.

Да поменемо на овом месту; да има породица свештеничких, у којима се свештенство продужава од пре 200 год. и да се у оваквих свештеничких породица налазе синђелије старе, из којих се може сазнати, који су архиепископи били у епархији рашко-призренској. И свештеници из ових оваквих породица спремају и сада себи наследнике, свештенике у својим породицама.

Парохије неких свештеника у ужичком округу тако су растурене, и удаљене преко 12 часова, да их у зимње доба по 4 и 6 месеци не могу свештеници обићи због снегова и сметова, већ су парохијани остављени без свештеничке службе и помоћи од јесени до пролећа. А нека смо места и видели, преко којих су свештеници у зимње доба пролазили, хтевши обићи своје парохије, па су због рђавог времена и пута и животом плаћали.

VI. О побожности народа.

У опште, народ је подједнако добар и није заражен никаквим сујеверима, премда се овде, онде, све више и више распростиру страним утицајем у Београду печатане књиге, којима је садржина безбожничка и удара на све оно, што је свето и племенито нашем племену; на народне обичаје и свету прадедовску веру, која нас једини братими и повреће на опште ослобођење и уједињење. Једном речју, књиге су у највећем степену неморалне и посве убитачне за нашу народност, разједињујући и одрођавајући нас, о чему ћемо укупно засебним актом поднети Сабору и цео наш рад против ове народне заразе.

По дозвољању од свештенства, народ овде у овим пределима много боље посећује цркву но у другим местима.

Но, многи с поља веома рђаво наш народ оцењују, као: да је нерадан, не држи се уљудно, парнич се и међу собом свађа; да није побожан, и да се неуљудно носи и одева, — што донста, доста на први поглед може му се и приписати, да је у неколико такав, а да је покривен неком мрачном и грешном одећом у свим погледима, док на против, кад се само из ближе позна, са свим је ствар обратна.

Овамо, овај наш народ, с малим изузетком, у свему је частан, поштен, радан, побожан, родољубив, чист, одевен, и само кад му се поштено ствар објасни, веома је одаан за општу ствар и готов је жртвовати све оно, што се може жртвовати; јуначан, решљив и одважан.

Што се народу пребацује, да је скренуо с правог пута, — ако и тога по негде има, томе он сам није крив, већ злосретне партије и поједиње партијске вође: јер му једни — једно, други — друго причају, а трећи са свим нешто треће. Но ниједни од ових натурених му проповедника, незваних учитеља и татора, не причају му и не упућују га на оно, на шта би требало народ упућивати — на јединство — већ сваки тегли на своју страну. — Па и таквих има, који му причају оно, што је противно нашој прадедовској вери и нашој народној мисли — ослобођењу и уједињењу. — Оно јест доиста на многим местима, да се је народ и побркао између себе, па су чак побркали и правилне појмове о својој сјајној будућности и напретку и општем народном успеху и народној идеји. — И ови нови незвани од народа агенти — разјединиоци народа — само ако и даље продуже свој посао, могу бити далеко опаснији по судбу нашег племена, но што је некад било страшно и опасно старо косовско издајство.

Али треба знати, да је ова квареж са свим површна, и народ никако није покварен у дубини своје душе, па је с тога он и готов на сваку општу жртву, као што рекосмо, кад му се само истина каже; и само нека му буду сви прваци и вође искрени, отворени, без задњих мисли, побожни и патриоте, — доиста је народ одмах готов стрести са себе и последњу сенку рђе и наметнутог му неправедног и грешног раздора.

На првом ће месту бити строго одговорни пред садашњошћу и будућношћу: свентеници, учитељи, све државне и општинске власти, као први и најближи народни непосредни другови, пријатељи и учитељи, ако најживље не проповедају правду, истину, јединство, прадедовску веру и заветну народну идеју.

Ми смо, као Архиепископ српске цркве, од народа свуда најсвечаније дочекивани, угошћивани и испраћани, а на више места подизане су и триумфалне капије, домови окићени тробојкама и бивало осветлење с особитим весељем. У овоме се је најбоље одликовала општина ужичка, као и сви погранична места, сем Рашке. Само на неким местима, а то је на десној обали Ибра, на наше изненађење, није им било познато, рашта Архиепископ

путује, већ су мислили, да долази видети само цркву и иона, па с тога су пред нас и излазили само народни прваци. Исто су тако, ови прваци бивали у цркви на богослужењу и при проповедању поуке. А, да дође млађи свет, причекати Архиепископа и слушати поуку, то су сматрали, да је стидно и да би за Архиепископа било понижење, када би око њега долазио и млађи свет. Но по што им је објашњен циљ путовања Архиепископа, као што су и сами чули и у неколико разумели из поуке, да је ово све корисно, спасоносно и поучно више за млађе но и за старије, они су јако јадиковали, што им то нико до сада није објаснио, па су живо обећавали, да ће у будуће ово памтити. Па с тога држимо, да би прека потреба била, да се напише и пропише ред, распоред и дужности и циљ архиепископског путовања по епархији, па то да се разда свештенству и народу.

А почињући с десне обале Ибра, па до Дрине, млађи је нараштај упоредно са старијим дочекивао нас све боље и боље, и долазио на богослужење. Нарочито покрај Увца и Дрине, у оним местима, у која никад Архиепископ није долазио, све, што је могло доћи и оставити стада и домове, долазило је, а на више места, у пола дана, затварана су стада и домови, па је све долазило цркви, или, ако му је где то далеко било, оно се тај свет купило на раскрсницама, да види свог Архиепископа, целује св. крст, чује поуку и прими благослов мира и љубави. И сваки је са сакрушеним и смиреним срцем саслушавао глас свога Архиепископа, па је често и архиепископско одејање било орошено радосним и топлим сузама. На више места нас је народна побожност до срца троњавала. Прилазећи храму, народ пада на колена, а при богослужењу, нарочито при помену владоца и „всјех християна“, народ пада на земљу и гласно се моли Богу. Архиепископ се с толиком побожном радозналешћу дочекује, да у жељи, да се Архиепископ види, у маси народа подижу један другог и том приликом се крсте, — разуме се у простој својој побожности.

Па како су у суседству у тим местима и наша браћа из Ст. Србије и Босне, дознавши још пре неколико недеља за наш пут, гомилама су одонуда овамо вођу прелазили, разуме се са чињеном им олакшицом, да први пут и они виде српског Архиепископа и чују му глас, којим позива свој ослобођени народ, да љуби и поштује св. веру, и да тамо о њима и о њиховој беди и несрећи води живо саучешће, па су се после враћали својим домовима пуни утехе и несумњиве наде о скором свом ослобођењу и уједињењу са својом већ ослобођеном браћом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Непријатности и сметња у путу ма од кога није било никаквих, сем што је у почетку, на неким местима било доста сумњичења код народа, да ли ће и наше путовање бити онако, као што је било и неких наших претходника, да се у једној општини учини по неколико хиљада динара трошка, као што је било на Рашки и у срезовима: драгачевском и пожељском. Тако, потрошено је преко 6—7000 динара, што се о томе може видети из „Велике Србије“ и „Отпора“, јер су људи отуда, којих се тиче, после нашег продаска, ту неправду достављали. А у „Одјеку“ се може видети, да је само у општини добрињској потрошено пре 5 година за архијерејски долазак 3600 дин.

Но, кад се је народ после уверио о нашој скромности, сем што су општине добровољно чиниле све, што се могло учинити за дочек Архијереја; још се је сваки имућнији домаћин нудио својој општини, шта ће да му прими од његовог имања за дочек Архијереја; те су тако општине чиниле најсвечанији дочек и неосетним и незнатним материјалним жртвама. На више пак места, како многи свештеници, тако и по неки грађани, молили су своје општине, да им дозволе, да они сами, пра-аврамовски са својом соли и хлебом гостољубиво дочекају свог Архипастира.

На овоме месту извештавамо св. Сабор о нападу без икаква узрока и ма у чему дата повода, на наше путовање и нас, од стране неких листова као: „Такова“, „Слободе“ и „Хришћанског Весника“, без да су могли ма шта стварно противу нас навести, — у коме писком послу било је подстрекавања и помагања од неких свештеника. Па су чак и неки наши званични акти, који су још у току рада предавани овим листовима, и президијали, који су нам преко духовног суда долазили, печатани пре него што смо их ми на путу прочитали; штампане су, и то изопачене, неке наше речи, изговорене у званичном раду, — што с болом у души саопштавамо св. Сабору, молећи се Господу, да их умудри и изведе на прави пут, по коме треба да иду као Срби, као хришћани, као свештеници, приносиоци бескрвне жртве Господу Исусу Христу. Но тешимо се, што оваквих пакосних, туђих најамника, једва ако буде два-три.

А и познато је Архијерејском Сабору из поменутих јавних гласила и њиховог дрског писања, која се једнако старају, да нагрубе све оно, што је једном племену најсветије, — да смо ми још прошле године, на основу чл. 184. зак. о цркв. власт. у кругу своје власти осудили старешину манастира Драче на 8 дана епитимије, што се усудио, да нам сам својеручно написмено одрекне

послушност. Но духовни суд, без обзира на јавни морад, без обзира, што ће његов корак штетно утицати на свештенство и верне, а на очигледно рушење дисциплине и законитог реда у цркви, — све до сада је стајао на путу овом извршењу, само за то, што се ми писмо пред судом ставили у ред приватних тужилаца.

Да напоменемо на овом месту, ако ће бити и у кратким потезима, како је цела ствар текла.

Ми смо изrekli пресуду под 16. новембром прошле год. ЕБр. 629., а духовни суд је без да нам је јавио о каквој својој примедби, нашао за сходно и под 19. новемб. Бр. 5734. обратио се г. министру просвете. Но г. министар је под 11. јануаром тек. год. ЦБр. 1653/91. год. одговорио духовном суду, да он за таква објашњења и тумачења није надлежан.

Дакле, духовни суд, не само што није хтео ово наше административно решење — осуду — извршити, но нам о томе и не одговара, па тек после 5 месеци, када смо ми приватно од председника овог суда за овакав изненадан рад дознали, ми смо после дужег безуспешног говора и саветовања о споразуму са председником и по други пут *наредили* под 17. апр. ЕБр. 299., а на основу зак. о чиновницима §. 13., да духовни суд с оваквим својим радом не потхрањује у епархији деморализацију, растројство, руши дисциплину у свештенству, и убија ауторитет највише власти у цркви, већ по што ова наша административна осуда није злочин, да се и после друге наредбе не може извршити, као што је за то и предвиђено у поменутом параграфу; и по што ми нисмо приватни тужилац, да по зак. о цркв. власт. чл. 186. подносимо духовном суду оваквог рода предмете, а није нам нико поднео какву тужбу на кога, па је ми извиђамо, а не шаљемо духовном суду; нити пак овде има каквих материјалних оштета, или су потребни сведоци, да би требало друге власти, да ово извиђају и дође се до праве истине, већ нам је сам свештеник написмено одрекао послушност, а учињено је све, што се по чл. 184. тражи од Архијереја, па да изрекче овакву пресуду. Још кад ниједна власт није позвана, оваква архијерејска решења разматрати, до једино Архијерејски Сабор, — то нека духовни суд *одмах изврши* ово наше решење, а ако има какве примедбе да чини против оваквих осуда, може то и после чинити.

Али духовни суд, не обзирући се на црквена правила, као и да не постоје, пронашао је и други пут, да обиђе свог Архијереја, па је под 24. апр. Бр. 1996., послао овај предмет и сва наша решења великом духовном суду, и ако велики духовни суд

за предмет тај храм — задужбину — светињу, пртајући благочестије и побожност њихових предака, који су хиљадама, чувајући оне свете слободе, крв проливали, на чијим се костима и засновала ова слобода, коју ми данас сретно уживамо; даље, напомињали смо им још неослобођену и неуједињену нашу браћу и говорили им: да смо ми сад овако ослобођени, просвећени, моћни и за сада срећни, ипак са свим мали и ништавни без општег уједињења. И тако даље, узимали смо разне предмете у средини поуке у разним приликама.

Па тек после, говорили смо о томе: да ли они чувају св. прадедовску веру, као што треба, да ли они поштују владоца, као највишу државну светињу; слушају ли и слажу ли се с властима, које су позване, да осигуравају свачију безбедност и негују равноправност; и говорили смо им и о свим могућим, садањим, опште народним и њиховим домаћим потребама, и обично смо постављали паралелу између људи неваљалих, пакосних, убилаца, разбојника, нерадника, пијаница, неродољубивих, неверника и т. д. и људи побожних, родољубивих, увиђавних, који васпитавају своје домаће, како су срећни и остављају бесмртни спомен код цркве, код своје фамилије, с колена на колена, у општини, у срезу, у округу па и у целој држави остају велики, које сваки благосиља, и бедни и богати, и да над његовом фамилијом лебди анђео хранитељ, коју ће с колена па колена руководити и унућивати на добра дела и т. д. и т. д. А никад нисмо пропустили, да не говоримо, да се младеж чува од заразе, и да се васпитава у духу вере православне и наше народности, јер на њима — млађем нараштају, не само што ће на скоро да остане дом, наследство и зависити судба целе наше домовине, но ће скоро зависити и сва судба целог нашег племена; а нарочито смо им обрађали пажњу и на овај факат: да наши стари непријатељи, који кроз векове одрасле народне прваке тучоше и вешаше — нису могли ништа учинити нашем племену, јер је младеж остајала крепка и одважна; а сада нови наши непријатељи, који мисле целим светом обладати, изумели су са свим ново и далеко по нас опасније смртоносно оружје, не жалећи ни једног средства за квареж наше младежи и с несумњивом надом држе да ће с нама и нашим племеном бити на чисто, уклонити нас с правога им пута, и свршити с нама за пола или најдаље за један век оно, што стари непријатељи не могуше вековима учинити мачем и топузом и т. д. и т. д.

Колико се од свештеника могло дознати, као

и од власти, многих првака и увиђавних грађана, наш је говор учинио код масе народа доста благотворан упечаток.

Рђаво су достављачи известили пазарског пашу, као да ми нашим проласком будимо народ, па је за то чинио и званичан протест код началника окр. рудничког. А из Босне је чињено само неко приватно негодовање о нашем проласку.

(СВРШИТЕ СЕ)

ПРОФЕСОРСКИ ИСПИТИ

У току 1892. год. положили су проф. испит ови приправници:

1. *Радован Кандић*, предавач пожарев. гимназије, полагао је 18., 20. и 22. априла проф. испит из *психологије с логиком, педагогије с методиком, историје српског народа са земљописом и немачког језика*. У комисији је био председник г. Јован Бошковић; а чланови г. г.: д-р Љуб. Недић, д-р Војислав Бакић, д-р Мил. Јовановић, Бура Козарац, Мих. Шљивић и Сава Антоновић. *Домаћа тема*: „Теорије о вољи.“ Кандидат је добио оцену, већином гласова, *одличну*.

2. *Душан К. Јовановић*, предавач крушевачке гимназије, полагао је 20., 22. и 24. априла проф. испит из *латинског и грчког језика с литературом и француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Јован Ђорђевић, као председник; а г. г. д-р Јов. Туроман, Љуб. Ковачевић, Стеван Ловчевић, Сава Антоновић, Живојин Симић, Стеван Предић и Божидар Прокић — као чланови. *Домаћа тема*: „О конјуктивним релативним реченицама из првих 10 биографија Корн. Непота.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена: *добар*.

3. *Коста Ђ. Николић*, предавач параћинске н. гимназије, полагао је 18., 23. и 25. априла проф. испит из *педагогије, методике, историје педагогије, психологије, логике и немачког језика с литературом*, а пред комисијом, у којој су били: г. Јован Бошковић, као председник; а г. г. д-р Љуб. Недић, д-р Војислав Бакић, Мил. Јовановић, Бура Козарац, Мих. Шљивић и Сава Антоновић — као чланови. *Домаћа тема*: „Задачи домаће и школске дисциплине. Оцена главних дисциплинских средстава с обзиром на наше васпитне прилике.“ Приправнику је, већином гласова, дата *одлична* оцена.

4. *д-р Мита Лукић*, предавач крушевачке гимназије, полагао је 21., 22. и 27. априла проф. испит из *опште историје с литературом и немачког језика с литературом*, а пред комисијом, у којој

су били: г. Јован Ђорђевић, као председник, а д-р Јован Туроман, Љуб. Ковачевић, Стеван Ловчевић, Сава Антоновић, Живојин Симић, Стев. Предић и Божидар Прокић — као чланови. *Домаћа тема:* „Историјски развитак преласка републиканске форме у империју римску и борбе око тога.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *добар*.

5. *Љубомир Павловић*, предавач ваљевске ниже гимназије, полагао је 24., 25. и 27. априла професорски испит из *хемије с хемијском технологијом, минералологије с геологијом и немачког језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Сима Лозанић као председник; а г. г. Јов. Жујовић, д-р М. Јовановић-Батут, д-р Ђока Јовановић, Стев. Јакшић, Сава Урошевић, Момчило Иванић и Јосиф Мајзнер — као чланови. *Домаћа тема:* „Стратиграфско-геолошка проматрања на Влашићу и његовим огранцима у запад. Србији.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *добар*.

6. *Илија Вукићевић*, предавач III београдске гимназије, полагао је 21., 22 и 23. априла проф. испит из *упоредног земљописа, српске историје и немачког језика*, а пред комисијом, у којој су били г. Јован Ђорђевић, као председник, а г. г. д-р Јован Туроман, Љубомир Ковачевић, Стеван Ловчевић, Сава Антоновић, Живојин Симић, Стеван Предић и Божидар Прокић — као чланови. *Домаћа тема:* „Расе људске; колико их је и разне основе за њихову поделу. Физичке и умне особности појединих раса. Њихова област и њихова будућност.“ Приправнику је, већином гласова, дата оцена *одличан*.

7. *Миша Петровић*, предавач ужичке реалке полагао је 21., 22. и 27. априла професор. испит из *опште историје с географијом и литературом, и немачког језика с литературом*, а пред комисијом, у којој су били: г. Јован Ђорђевић, као председник, а г. г. д-р Јов. Туроман, Љуб. Ковачевић, Стев. Ловчевић, Сава Антоновић, Живојин Симић, Стев. Предић и Божидар Прокић — као чланови. *Домаћа тема:* „Узроци раширењу хришћанске вере и оснажењу папске теократије.“ Приправник је једногласно оцењен са: *добар*.

8. *Чедомиљ А. Петровић*, предавач параћ. н. гимназије, полагао је 24., 25. и 30. априла проф. испит из *хемије и хемијске технологије, минералологије, геологије и палеонтологије, и француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Сима Лозанић, као председник; а г. г. Јов. Жујовић, д-р М. Јовановић-Батут, д-р Ђока Јовановић, Стев. Јакшић, Сава Урошевић, Момчило Иванић и Јосиф Мајзнер — као чланови. *Домаћа тема:* „О по-

стајању минерала у природи и њиховој вештачкој репродукцији.“ Приправнику је, већином гласова, дата оцена *добар*.

9. *Милорад Павловић*, предавач, нишке гимназије, полагао је 18., 20. и 25. априла професорски испит из *психологије и логике, педагогике, методике (и историје педагогије) и из немачког језика с литературом*, а пред комисијом, у којој су били: г. Јован Бошковић, као председник, а г. г. д-р Љубомир Недић, д-р Војислав Бакић, д-р Милан Јовановић, Бура Козарац, Михаило Шљивић и Сава Антоновић — као чланови. *Домаћа тема:* „Теорије о вољи.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *добар*.

10. *Михаило Ст. Изковић*, предавач смедеревске ниже гимназије, полагао је 24., 25. и 29. априла професорски испит из *зоологије с антропологијом с обзиром на дијететику, ботанике с анатомијом и физиологијом и француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Сима Лозанић, као председник, а г. г. Јован Жујовић, д-р М. Јовановић-Батут, д-р Ђока Јовановић, Стев. Јакшић, Сава Урошевић, Момчило Иванић и Јосиф Мајзнер — као чланови. *Домаћа тема:* „Анексне жлезде апарата за варење с гледишта упоредне анатомије, физиологије и ембриологије.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *добар*.

11. *Љубомир М. Протић*, предавач јагодин. ниже гимназије, полагао је професорски испит из *психологије с логиком, педагогике с дидактиком и немачког језика с литературом*, а пред комисијом у којој су били: г. д-р Љуб Недић, као председник, а г. г. Стев. Д. Поповић, д-р Војислав Бакић, Момчило Иванић и Михаило Шљивић, као чланови. *Домаћа тема:* „Домаћа и школска дисциплина. Критички преглед с гледишта научне педагогике. Приправнику је већином гласова дата оцена *одличан*.

12. *Јанко Лукић*, предавач пожаревачке гимн., полагао је 23. 4. и 27. октобра професор. испит из *латинског и грчког језика с литературом и из француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. д-р Јован Туроман, као председник, а г. г. А. Магру, Ђ. Козарац, Јосиф Подградски и Живојин Симић — као чланови. *Домаћа тема:* „Oratio obliqua или indirecta.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *одличан*.

13. *Јован Томић*, предавач крагујевачке гимназије, полагао је 7. 8. и 10. октобра професор. испит из *историје српског народа са земљописом, српског са старо-словенским језиком и литературом и из француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Панта Срећковић, као председник, а

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

г. г. Љубомир Ковачевић, Андра Ђорђевић, Живко Поповић и Љубомир Стојановић — као чланови. *Домаћа тема*: „Ускоци и хајдучи и њихов значај у борби противу „Османлија.“ Приправнику је, већином гласова, дата оцена *одличан*.

14. *Светислав Обрадовић*, предавач пиротске гимназије, полагао је професорски испит 18., 19. и 21. октобра из *физике и механике с космографијом и немачког језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Љубомир Клерих, као председник, а г. г. Милан Андоновић, Б. Станојевић, Момчило Иванић и Стеван Предић — као чланови. *Домаћа тема*: „Одредба Маријотова закона по динамичној теорији гасова. Примена двогубог зак. у механ. теор. топлоте“. Приправнику је, већином гласова, дата оцена *одличан*.

15. *Тихомир Ђорђевић*, предавач алексиначке ниже гимназије, полагао је 30. и 31. октобра и 3. новембра професорски испит из *историје српског народа са земљишом, опште историје с литературом и француског језика* а пред комисијом, у којој су били: г. Милош Зечевић, као председник, а г. г. Андра Ђорђевић, Љуб. Ковачевић, Стеван Ловчевић и Живојин Симић — као чланови. *Домаћа тема*: „Историски развитак преласка републиканске форме у империју римску и борбе око тога“. Приправнику је, већином гласова, дата оцена *одличан*.

16. *Михаило Гавриловић*, предавач нишке учитељске школе, полагао је 30. и 31. октобра и 2. новембра професорски испит из *опште историје с литературом, историје Срба са земљишом и француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Милош Зечевић, као председник, а г. г. Андра Ђорђевић, Љуб. Ковачевић, Стеван Ловчевић и Живојин Симић — као чланови. *Домаћа тема*: „Утврђење уставности у Енглеској и републиканизма у Америци“. Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *одличан*.

17. *Никола Лазих*, предавач крушевачке гимназије, полагао је 7., 8. и 10. октобра професорски

испит из *упоредног земљиша, историје српског народа са земљишом и француског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Панта Срећковић, као председник, а г. г. Милош Зечевић, А. Магру, Љуб. Ковачевић и Живко Поповић — као чланови. *Домаћа тема*: „Орограф. и хидрограф. сист. балк. подуострва и утицај њихов на стварање држава на њему“. Приправнику је, једногласно, дата оцена *добар*.

18. *Стеван Станојевић*, предавач велико-градштанске ниже гимназије, полагао је 16., 17. и 20. октобра професорски испит из *хемије са хемијском технологијом, минералогije и геологије и немачког језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Сима Лозанић, као председник, а г. г. Ј. М. Жујовић, Сава Урошевић, д-р Милан Јовановић и Љуб. Стојановић — као чланови. *Домаћа тема*: „Киселине, базе, соли“. Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *добар*.

19. *Војислав Вуловић*, предавач пожаревачке гимназије, полагао је 21., 24. и 27. октобра професорски испит из *српског са старо-словенским језиком и литературом, историје српског народа са земљишом и немачког језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. Панта Срећковић, као председник, а г. г. Љуб. Ковачевић, Живко Поповић, Стеван Предић и Љуб. Стојановић — као чланови. *Домаћа тема*: „Наша новија изворна драма од 1780.—1880., с погледом и на преводе“. Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *добар*.

20. *Божидар Јовановић*, предавач Богословије, полагао је 18., 19. и 22. децембра професорски испит из *омилитике, цастирског и црквеног богословља и руског језика*, а пред комисијом, у којој су били: г. протојереј Јаков Павловић, као председник, а г. г. Свет. Никетић, Јеврем Војовић, Момчило Иванић и Љуб. Стојановић — као чланови. *Домаћа тема*: „О црквеном беседништву у IV. веку хришћанске епохе.“ Приправнику је, једногласном одлуком, дата оцена *одличан*.

НАУКА И НАСТАВА

ВАСПИТАЊЕ ИЛИ ДИСЦИПЛИНА?

од
СВЕТ. СТ. СИМИЋА

(наставак)

II.

Васпитање у руским средњим школама.

„У вашим је рукама, васпитачи, срце деце, будућност и отаџбина. Што ви посејете на осетљивом земљишту њихова духа, то ће пустити корен, то ће донети плод. Имајте на уму, да она морају бити боља од нас, бити оно што ми нисмо били, но што смо хтели бити“.

Rückert.

Има више разлога, ради којих смо држали, да је, пре свакога говора о васпитању у руским средњим школама, потребно јасно обележити своје гледиште на ово врло важно питање у животу средње школе. Чини нам се да нас већ сама важност овога питања, о којој не може бити спора, ослобођава од обавезе, да их на овом месту износимо, и ми то нећемо чинити још и с тога, што мислимо да је за свакога јасно, да смо се тек на овај начин могли избацити од прекора, ако би га било, да нисмо били у својим оценама објективни. Одредити значај васпитању у средњој школи, показати у главним цртама путеве, којима оно може и треба да иде, било је потребно нарочито с тога, што и ми мислимо, да дисциплина једнострано схваћена, као једино васпитно средство у средњој школи, пре може да штети него ли да користи моралном васпитању. Да ову истину докажемо, није нам, истина, било потребно ићи далеко од своје куће, а што смо то ипак учинили, то је отуда, што смо хтели да се туђим искуством поучимо и што хоћемо да се утешимо уверењем, да још има на овоме свету земаља и народа, код којих се, као и у нас, мисли, да се ученици могу научити најтежој вештини — владати собом, прописавши просто правила о владању и казне за погрешке противу ових правила. Посао на први поглед лак и незаметан: ваља само строго пазити, да ученици врше што им се у правилима наређује и кажњавати свакога, који

се о њих огреши. Да ли је то довољно, да ли је то све, на што се мора обраћати пажња, то је друго питање на које смо се постарали одговорити у првом делу ове расправе. Школска дисциплина, као што смо видели, требала би да је само елеменат васпитања, једно од средстава, која му стоје на располагању, а никако ни у ком случају његов еквивалент, који би био кадар потпуно га заменити. Од тога, како се схвати значај и задатак дисциплине, зависи и извршење њезиних прописа, а оно је у различним земљама па и у различним заводима у једној истој земљи врло различно.

Посматрајући у руским средњим школама појаве, у којима се огледа и по којима се може да мери ступањ и успешност моралнога васпитања, можемо слободно рећи, да је утисак у главном повољан. Разуме се да ми у оцени својој полазимо са наших прилика и наше школе. Упоређујући наше ученике и нашу школу са ученицима руских школа, чини нам се да не ћемо бити далеко од истине, ако искажемо своје мишљење, да наши ученици надмашују ученике руских школа знањем у школи стеченим, али заостају у њима у погледу васпитном. Изведено по општем утиску личних посматрања, која не могу бити чиста од субјективности (ма од куд она потицала), ово мишљење није тако апсолутно, да не доцрта изузећа, која би му ишла у наточ. Тако исто смо слободни надати се, да нас ранији говор о значају и средствима васпитања може сачувати и, ако је потреба, одбранити од кривога тумачења, које би могло потећи из овога мишљења. Васпитању је предмет човек, а човек је са своје стране производ не само средине у којој се развија и времена у коме живи, него је тако исто подложен и утицајима наслеђа, због којих он носи у својој природи добре или рђаве клице својих предака. „Његов је посао, вели В. Pérez, лаган и последица му је само, што своди борбу за опстанак у мање тежак и мање мучан положај и облик. Школа може у скромној мери овоме да помогне, образујући, како се то каже, морални карактер детињи. Доиста, тешко предузеће, јер је ка-

рактер збир онога што се наследи и онога што се стече у породици (и поглавито у породици), у школи и у пространој средини друштвеној. Чување и увећавање физичких сила и, посредно, воље; љубав и срданост, употребљени као најпоузданије средство да се пробуде друштвена осећања, да се навикне на ред, послушност, тачно вршење дужности; праведна строгост без суровости, поглавито основана на дисциплини природних последица — ето то су битни чиниоци моралне педагогије¹⁾. Додамо ли овима и васпитни елеменат, што га има свака наука у већој или мањој мери, онда смо тиме показали уједно и све чиниоце, од којих зависи правилно схваћено морално васпитање. Да морално васпитање дође до свога циља, треба с једне стране, по Шрадеру, хармонијски утицати и развијати све облике у којима се показује духовна радљивост ученикова, а с друге опет стране пружати духу ученикову погледе и идеје, које могу духовној радњи дати правац, облик и садржину. Све је ово јасно и теоријски оправдано, али је опет зато тешко признати, да су ова средства свемоћна у васпитању, које је, као што рекосмо, зависно и од друштва у коме човек живи и од наслеђа, чијим је законима човек подложен. Овом се баш последњом околношћу објашњује, што има људи, који одричу моћ васпитању да образује карактер; те с тога и полажу сву важност на научно образовање. Зависношћу пак васпитања од друштва могу се објаснити она разнолика схваћања и погледи о васпитању, који се врло често могу да чују у друштву. Колико је само различних мишљења о томе, ко је васпитан човек? Да се не задржавамо на овоме више него што би било потребно, задоволићемо се констатовањем, да се сва та мишљења могу свести на два типа: док једни од васпитаног човека траже само спољашње приличје и друштвену углађеност и окретност, докле други нарочито истичу захтев, да се васпитан човек одликује љубављу према истини, правди, лепоти, раду, одушевљеном преданошћу добру отаџбине и њезину наплетку, а све те особине да су у човеку доведене до оне чврстине, која савлађује сва искушења, те постаје чврст и честит карактер. Ми смо раније показали, због чега ми не

¹⁾ B. Pérez, Revue philosophique 1891.

мислимо, да је немогућно васпитањем утицати на образовање карактера. Како је то битно питање у целом овом расправљању, навешћемо на овом месту мишљење једног ауторитетнога научара. «Захваљујући баш своме уму, вели Г. Fonsegrive, човек је у стању да присвоји различне појаве своје свести, да посматра своје промене. На тај начин човек може да открије анализом своје свести свој рођени карактер, да га као таква усвоји и позна у правој светлости не само своју личност, своје ја, него још и своје карактерне одлике, једном речју све што чини личност. Човек може шта више да буде у неку руку творац своје личности, градилац свога сопственога живота. За ово је довољно, да има пред собом јасан идеал личности (personnalité), да га воли и да се одушевљава њиме. Ова идеја, обузевши га свега, тежиће сама собом да се оствари, ништа јој не може бити равно по снази, нити ће је икаква спољашња снага моћи угушити. Због тога баш и треба да је свако дете сарадник у своме васпитању. Треба му давати само добре обрасце и узвишене примере. Треба га научити да се диви узвишеним животима, подстаћи га да се диви и одушевљава великим делима, да заволи нарочито стрпљење, храброст, енергију, владање собом¹⁾. Ове речи потврђују што смо у првом делу говорили о могућности, да се васпитањем правилно схваћеним утиче на образоване воље и карактера. А кад ствар стоји тако, онда је очигледно, да једнострано схваћена дисциплина ни у ком случају не може заменити право васпитање и да пре може штетити него ли користити образовању воље и карактера. Јасно је дакле да се тип васпитана човека у овом другом и правилнијем смислу не може стварати у школама, у којима је васпитање истиснула дисциплина, те се све васпитање своди на прописивање правила о владању ученика и кажњавање оних, који се о те прописе огреше.

Приступајући разматрању питања о васпитању у руским средњим школама, чини нам се умесно напоменути, да је оно од неколико година предмет врло живог расправљања у педагошким руским часописима. Колико нам је било могућно, ми смо се по-

¹⁾ G. L. Fonsegrive, *Eléments de philosophie*, I. Psychologie, стр. 233--284.

старају упознати се са главнијим мишљењима, пре него што смо почели самостално посматрати у самој школи појаве, по којима се може проценити, како се схваћа и врши васпитање у школама. Према овоме је, мислимо, оправдано, што смо овај свој извештај поделили на два одељка: у првоме ћемо одељку говорити о правилима у којима се ученицима прописује како да се понашају у школи и ван школе и о казнама којима се подвргавају, кад се о које од њих огреше; у другоме ћемо пак одељку, на основу својих и туђих посматрања, показати мане и недостатке у схваћању и извршењу дисциплине, ослањајући се при том на напомене о васпитању и дисциплини, које смо истакли у првом делу овога свога рада.

* * *

У историји руске средње школе знатна је 1871. година; тада је потврђен и обнародован нови устав о гимназијама, само у неколико тачака исправљено ново издање устава од 1864. године, којим се потпуно учврстила у Русији класична гимназија и против жеље руске интелигенције јавних школских радника. Међу побудама, због којих је устав гимназијски од 1864. године подвргнут критици и поправци, било је и незадовољство са резултатима гимназијскога школовања у погледу моралнога васпитавања, које је у старом уставу било потпуно изједначено са дисциплином, а ова је, као и све у бирократској држави, била и сувише војничкога карактера. Да се овим недостацима доскочи и да се овака дисциплина ублажи, савет министра просвете и учени комитет министарства просвете нашли су, у својим седницама од 27, 28, 29 марта 1869. године, да новим уставом треба што тешње спојити учење и васпитање и да је за то, пре свега, потребно завести у сваком разреду разредне старешине из броја наставника гимназијских на место старих «васпитача», а за тим ставити у дужност директорима и инспекторима, да предају у неком разреду какав предмет ма и са ограниченим бројем часова. Ова су гледишта и изведена по том у уставу гимназијском, а у записци министарској, којом се пропраћа овај устав, налазимо, поводом ове новине, овако објашњење: «...најлепши се резултати у сваком погледу могу постићи тек

тада када су у школама учење и васпитање усредсређени у једним рукама, када директори и инспектори са ауторитетом, својственим њихову чину, вежу и онај морални ауторитет, који имају обично наставници код својих ученика и када, обратно, морални ауторитет учитеља буде ојачан ауторитетом власти, коју они имају као разредне старешине». Ма да би у неколико имало места опширније се упознати са установом разредних старешина, ми се тога одричемо, јер хоћемо на овом месту да свратимо пажњу на неке погледе ове записке, који нам се чине врло важни, правилни и згодно наглашени; по овим се погледима види, како су творци гимназијскога преображаја од 1871. године правилно схватили значај васпитања, те могу бити у многим погледу врло поучни за нас и наше средњо-школске прилике. Ми смо већ имали прилике указивати на чињенице, које показују, да се у Русији, више него што се на страни мисли, поклања доста пажње мишљењима, која се у штампи чују. Тиме се само може објаснити велика сличност између оних јетких напада на средњу школу, који су били доста чести у 60-тим годинама, и ових речи министарске записке:

«Једна од најслабијих страна наших гимназија до данас била је, што је директор био више администратор и надзорник него ли сарадник у послу наставничком, те се није увек старао да уноси јединство у васпитно-наставну радњу наставничку.»

«Васпитање и настава су два нераздвојна задатка гимназијскога школовања. Њихов је посао не само саопштавати повереној им омладини знања потребна за доцније учење и живот, него и морално васпитавати своје ученике, како би од њих створили људе, одане религији, добрим обичајима, законима, Господару и отаџбини. Сваки гимназијски наставник треба да има на уму ту двоструку задаћу гимназијскога учења, да јасно појима, да се његова обавезност не своди на просто формално поучавање деце, него се распростире и на све њихово морално и умно развиће... Наставници треба да су према својим ученицима што самосталнији; они нису само прости предавачи на часовима, њихова се дужност не може свести само на предавање својих предмета и одржавање реда за време предавања. Такво ограничавање наставни-

кова рада и дужности води слабљењу моралнога утицаја школина на ученике, јер се слабост ауторитета наставничкога не може накнадити појачањем ауторитета директора и инспектора, који би био, пошто они не могу долазити у чешћи и тешњи додир са ученицима, сав употребљен на одржавање формалне дисциплине, а то је са свим недовољно. Наставници би се у том случају бавили само о предавању, директори и инспектори само о школској дисциплини, свој би посао и једни и други вршили само формално, а последица би томе била — немар према моралном васпитавању. Није могућно не признати, да је таквога спољашњега разграничења између наставе и васпитања било у знатној мери у нашим гимназијама и да је, због тога баш, васпитна радња гимназијских управљача била, јер иначе није ни могло бити, врло површна и сводила се готово искључно на одржавање спољне дисциплине».

Ови су погледи поред већ поменуте, изазвали читав низ других мера, које су доста допринеле, да се недостаци и ако не са свим уклоне, као што ћемо видети, а оно бар ублажи зло, што их прати. Међу овима су најважније «правила за ученике гимназија и полугимназија» и «правила о казнама», која су министром просвете утврђена и објављена 4. маја 1874. г. као допуна оним погледима и начелима, која су у основи уставу гимназијском од 1871. г. Ако, поред онога што смо узгредно нагостили о установи разредних старешина и потреби да директори прошире круг свога рада, предајући што у коме разреду, додамо још, да је новим уставом знатно проширен и круг раду професорскога савета, коме је, уз остало, стављено нарочито у дужност, да се стара о јачању васпитне стране рада наставничкога и да осигурава достизање резултата удруженим радом целе колегије — онда смо исцрпили све, што је у нови устав унето и узаконено ради што бољега и успешнијега васпитања у средњим школама.

И ако налазимо, да би било врло интересно упознати се потање са свима овим установама и средствима, којима се иде на усавршавање тако важнога задатка гимназијскога, као што је васпитање, не ћемо се тога посла прихватити, јер смо уверени, да је, за овај мах, непотребан. О свему томе

говорити имало би места тек у том случају, кад се у Русији рад на васпитању ученика не би сводио на просто одржавање реда, према правилима и казнама за то прописаним, него би се засновао на широј основи и био зависан не толико од просте, формалне дисциплине, колико од других пресуднијих фактора, које нам показује савршена морална педагогија. А у Русији, као и свуда готово, још се није са свим на чисто извело питање о дисциплини и њезину односу према васпитању. С тога и мислимо да не ћемо погрешити, ако се зауставимо на «правилима за ученике» и «правилима о казнама» и покажемо, која су им главна начела у основи и како се схваћају и на делу примењују.

Као што смо мало час показали, творцима се реформе од 1871. године не може одрећи ни добра жеља да поправе што није ваљало, ни добро познавање савремених педагошких захтева. То се исто види и на овим правилима. Позната је ствар, да је у питањима средње школске наставе и уређена Германија била углед свима, па и Русима. Као у свему, тако су се и у овим питањима о одржавању реда Руси угледали на Германију. Ко је ма и површно познат са педагошком литературом немачком, тај ће лако моћи опазити велику сличност између начела, које су у основи ових правила, и педагошких захтева, који се могу наћи у делима бољих немачких педагога. Тако се бар нама учинило, кад смо читали ова правила. Доцније ћемо се опширније о овоме питању забавити, а на овом месту скрећемо пажњу на једну сличност. Шрадер, кога ми ценимо као једнога од најбољих немачких педагога, стављајући као задатак васпитању што је могућно веће савршенство, говори да је овоме савршенству крајњи смер «*Gottähnlichkeit oder mit andern Worten die Herstellung des Ebenbildes Gottes in uns*». Правила пак о владању гимназијских ученика заснована су на истом начелу, — тежњи за усавршавањем по речима Спаситељевим: „Будите савршени, као што је савршен и Отац ваш небесни” (Mat. V, 48). Да се овај високи циљ достигне, прописана су ова правила, која су разврстана у 8 одељака. Ти су одељци: 1. религиозне дужности; 2. дужности ученика на часу при предавању; 3. дужности ученика према на-

ставницима; 4. прописи о живљењу ван школе; 5. прописи о реду и владању ван школе; 6. прописи о дежурању у разреду; 7. дужности лица која могу, по допушту директору, држати код себе ученике на стану и храни; 8. обавезе ученика према друговима.

Према овим се одељцима већ види, у чем се ова правила разликују од наших. Не налазећи да је потребно излагати, шта се све у појединим одељцима и параграфима прописује, задржаћемо се само на по неком од ових прописа, који заслужују да се помену, било то с тога, што ће о њима доцније бити опширнијега говора, било то са њихове за нас новине. У прва два одељка се налазе прописи мало у чем различни од наших. Међу њима је знатан само параграф 13, чији су прописи поглавити и дали маха рђавом схваћању дисциплине, те се због њих, управо због њихова формалнога разумевања, и најчешће подижу тужбе противу данашњега одржавања реда у школама. Овим се параграфом прописује овако држање ученика у школи на часу: „За време предавања ученици су дужни седети право, могу се наслонити на скамију, али не смеју раширити руке и заваљивати се; тако исто се не смеју: разговарати или шапутати међу собом, чим било другим забављати се, производити какав било шум, потказивати друг другу, самовољно, без питања наставникова

одговарати, прекидати га у предавању приредбама или питањима; — а дужни су: градити с највећом пажњом предавање или одговоре других ученика, по свршетку предавања или објашњавања наставникова, ако им је што било непојмљиво, тражити да им се још једном разјасни, што им је непојмљиво”. На прописе овога §-а имаћемо прилике често се враћати, кад будемо у другом одељку говорили, како се изводи дисциплина у руским средњим школама. А сад ћемо скренути пажњу на пропис § 15. — који је за нас нов и, како изгледа, врло оправдан. „Сваки је ученик дужан, вели се у том §., у нарочиту књижицу, коју му даје управа гимназијска, записивати све што је наставник задао за идући час и ту књигу подносити свакога дана родитељима или стараоцима, који се о њима брину”. Овај је пропис потекао из потребе, да родитељи могу свакодневно пратити, шта се све задаје њиховој деци у току недеље, како би и они са своје стране чинили што до њих стоји, те да потпомогну наставнике у достизању задатка гимназијске наставе. На овај се начин, покрај тога, школа доводи у тешњу везу са друштвом и породицом, а то је, по нашем мишљењу, једна врло важна околност за напредовање наставе. Налазећи да је ово врло корисно, износимо и образац листа оваке једне књижице:

1 страна

часови	Понед.	Утор.	Сред.	Четвр.	Петак	Субот.
9—10						
10—11						
11—12						
12 ¹ / ₂ —1 ¹ / ₂						
1 ¹ / ₂ —2 ¹ / ₂						

У трећем су одељку прописи о одношају ученика према наставницима; у њему нема ништа ново, што би падало нарочито у очи осим, како изгледа, мало строгости, због које се од ученика тражи да се без

2 страна

Дан за који је што задано	Предмет	Шта је задано	Примедба
за понедељак			задоцнио:
		и т. д.	није дошао:
		на крају потпис.	

поговора покоравају својим наставницима. У доцнијим се тек параграфима обраћа пажња ученицима, да се поверљиво и искрено понашају према својим наставницима и да у опште избегавају, у своме рођеном инте-

ресу. свако лицемерство, притворство, лаж и обману. Због прописа, који су у овом одељку, врло се често диже повика на школску дисциплину, јер се и ученици најчешће греше о ова правила већином за то, што наставници не схваћају значај поменутих већ педагошких чиналаца, који би их упутили, како да се понашају према ученицима, па да их не изазивају на лаж, обману, притворство и т. д. Ну, о свему томе доцније.

Четврти одељак, у коме су прописана правила, како да се ученици понашају једни према другима, доста је опширан; у њему је предвиђена многа околност, о којој у нашим правилима нема ни помена. Али је све то, тако се бар нама чини, од мале важности, јер баш та опширност није најбоља сведоџба о правилном схваћању васпитања, те с тога ми и истичемо из целог овога одељка само § 29, у коме се категорички забрањује ученицима састављати дружине, ограђујући се, разуме се од признања, да је он за препоруку.

У петом се одељку прописују правила, којих код нас никако и нема, а овде су са свим на свом месту. У руским се гимназијама због класичне системе обраћа незнатна, да не кажемо никаква, пажња природним наукама. Излазећи из гимназија, руски ученици једва ако изнесу најповршнија знања о склопу човечијега тела, а о функцијама појединих органа и њихову неговању, као и у опште о правилима за неговање здравља, да и не говоримо. Не знам да ли се и колико може уклонити овај недостатак површним знањем класичних језика и књижевности, а правила овога одељка доказују да се тај недостатак осећа, јер се у њима прописује, како треба да се владају ученици у животу ван школе и како треба да чувају своје здравље. У § 33 прописује се, на прилику, ученицима, кад треба да легну, кад да устану, колико да спавају, шта у које време ван школе да раде и т. д. А све је за нас интересно, али не и поучно.

Мање је интересан шести одељак, у коме су прописана правила, како да се понашају ученици на улици; они се мало у чем разликују од наших, ако не узмемо на ум само, што је у њима прописана још и ученичка униформа.

То се исто може рећи и о седмом одељку, у коме су прописана правила о рударима у

разреду, које поставља разредни старешина свакога дана из броја најбољих ђака. Редарима је дужност пазити на ред у разреду, одржавати чистоту пода, дувара, прозора, скамија, надгледати да се не квари намештај школски, да има у приправности креде, сунђера и свега што је потребно за предавање, извештавати наставнике о друговима, који су изостали и т. д.

За нас је нарочито важан последњи одељак, у којем су детаљно прописана правила о ученичким становима, о њиховим редарима и о лицима, које држе те станове. Нису увек сви ученици из места, у којем је гимназија, те да могу становати код својих родитеља, који су, у исто време, и најбољи надзорници своје деце и тако, у неку руку, помоћници наставнички у послу васпитавања. Ученици са стране морају, околностима принуђени, становати код лица, на које прво наиђу, често пута и не знајући у напред, каква су и да ли им и колико могу заменити родитеље, њихов надзор и старање. Због овога је било често пута немидих појава, које су и нагониле вишу просветну власт, да предузме противу њих мере, које су, у виду прописа, предмет овога одељка. По § 47 ученици, који немају у вароши, где је гимназија, ни родитеља, ни сродника ни блиских познаника, којима би их њихови родитељи могли препоручити, смештају се у станове, које им покаже гимназијска управа, ако уз гимназију нема сталнога пансиона за ученике. Овакве станове могу са одобрењем гимназијске управе, по § 48, држати поглавито наставници, помоћници разредних старешина и у опште лица, која уживају поверење гимназијске управе. Колико се важности даје овим прописима, сведочи један министарски распис од 1884. године, у коме се директорима прети отпустом из службе, у случају, ако њихов рад не би одговарао овим прописима. Који би хтели држати ученике на стану и храни, дужни су у почетку школске године јавити директору цену за целу годину, како би он могао извештавати о томе родитеље или стараоце; та је цена стална и ни у ком се случају не сме повишавати (§ 49). Станови ученички морају бити удешени према потребама и броју ученика, морају се одржавати у чистоти и уредности по свима хигијенским прописима. Број ученика у таквом једном

стану не сме бити већи од 15, а кад је толики број, онда морају имати и једнога васпитача, кога одређује, са одобрењем директора, ималац стана. После овога се прописују правила о дужностима и понашању ученика у тим становима, која су доста строга. Као пример да наведемо само § 57, у коме се наређује: «У сваком се стану мора налазити нумерисани записник са печатом инспекторовим. У овај записник васпитач или редар записују, кад је који од ученика био ван стана, кад није могао бити на часу у школи и за што, а тако исто се ту записују и преступи ученички, ако би их било у току дана. У овај се записник бележе даље све примедбе г. г. посетилаца, наредбе директора, наставника, разредних старешина и казне, којима се подвргавају ученици за преступе у стану». Као што се види, све је ово строго и готово војнички строго. Сваки од ових станова има и нарочитога надзорника у лицу наставника, кога одреди професорски савет из броја оних, који не држе овакве станове. Лекар гимназијски је дужан посећивати што је могуће чешће ове станове и јављати директору о свему, што нађе за потребно наредити. Најближи пак надзор над ученицима и старање о извршењу свију ових прописа и наредба врши васпитач а, ако њега нема, редари, који се бирају између старијих и одличних по учењу и владању ученика. Ове редаре утврђује професорски савет и они се, ако су сиромашнији, или са свим ослобођавају плаћања за стан и храну, или им се оно умањује.

Мисао о овим и овако уређеним становима, начелно схваћена, по нашем је мишљењу добра; начин пак како се она у појединостима изводи, зависи у многоме од друштвених прилика, схваћања надлежних чинилаца и њихових захтева. Овим се објашњују они подробни прописи, од којих смо најважније поменули, а преко других прешли ћутке, јер некако необични изгледају нама, који смо привикли другоме реду, обичајима и — појмовима. Прописима овога одељка завршују се ова «правила за ученике гимназија».

Не смећући с ума наше средњо-школске прилике, ми смо, излажући садржину ових правила, истакли неке прописе, који су нам се учинили zgodни за карактеристику њи-

хову. Ако се за мерило вредности ових прописа узме поменути већ идеални циљ васпитања, оличен у Спаситељевим речима: «Будите савршени, као што је савршен и Отац ваш небесни» — онда нам се чини, да многи од ових прописа не би могли издржати критику. Покрај строгости, често пута сувишне, и она претерана подробност ових прописа, која је, истина, добра сведоџба о оправданој жељи њихових твораца, да помогну послу заспитавања, није у исто доба и сведоџба, да су како ваља похођени путеви, који воде ономе главном циљу васпитања. Ми смо раније довољно јасно показали, које су, по нашем мишљењу, чиниоци моралне педагогије, те с тога и не увиђамо потребу, да се овде бавимо критиком ових правила. Како је то противно и нашој истакнутој намери, то ћемо, ради потпуности, изнети мишљење познатог рускога педагога Стојунина о овим правилима, који се у својој оцени потпуно слаже са Павловим (у чланку о гимназијама, штампаном у «Русь» бр. 12). «Гимназијска су правила, вели Павлов, пуна од почетка до краја ситничарскога подозрења и до немогућности доведене подробности. Прописује се разредним старешинама, да прегледају и испитају ученике кад долазе у школу, да не би доносили са собом потребне или штетне ствари, да надгледају како се владају у слободно време, и на улици и у кући.... Прописује се родитељима учениковим, да истога дана известе управу писмено, ако је болестан, јер ће се иначе одсуство сматрати као самовољно, а болест као измишљено извињење; прописују се многоструке мере, да деца не би сакривала од родитеља или да не би преправљали записке, које ученици забележе у њихове књижице. Прописује се мало не и духовно расположење, у којем треба да се налазе деца. Усвојено за основу, начело неповерења развија се и даље: не подозрева се само на децу, него се то подозрење преноси и на старије, на родитеље, наставнике и васпитаче. Установљава се надзор над надзорницима, издају се упутства за оне који треба да упућују. И шта се тиме добива? На жалост, са свим противно ономе, што се хтело и желело добити. Неповерење наставника према ученицима, управитеља према потчињенима изазива неповерење ученика према наставницима, потчињених према

нема нигде законог ослоња: *прво*, да разматра овакав архијерејски рад, а *друго*, није овлашћен пиједним законом, да објашњава у закону поједине нејасне чланове, већ је за то искључиво позван државни Савет, који често, ако их он сам не протумачи због тога, што су много замршени и нејасни, шаље их на објашњење и допуњење Народној Скупштини.

Па по што је и после оволиког неправилног и узалудног рада остала пресуда у снази и наредба постоји, да се ова пресуда изврши, — духовни суд, у место по нашем и другом дужем усменом савету, да из народа и свештенства скине с дневног реда ову овакву, живу, опасну и заразну рану, али он нас на жалост ипак поново изненађује својим радом, па под 30. септембра Бр. 4157. шаље нам тек сада први пут после 10 и по месеци сва акта по овоме, а после оволиког и оваквог веома чудног рада, да се као упознамо с његовим ретким оваквим радом, — па каже, да ће он после учинити шта треба даље, а није назначио у акту, шта ће радити, што није ни сумњати да не ће тражити и какву четврту странпутицу по овоме, само да се ово по правилима црквеним и државним законима не изврши.

Поднећемо у своје време Архијерејском Сабору по овоме жалосном и непријатном појаву цео свој рад на знање и оцену, из чега ће се видети, је ли наш рад био коректан, а и јасно ће Арх. Сабор тамо видети из решења духов. суда од 24. април. о. г. Бр. 1996., како овај наш духов. суд у православној Христовој цркви и у уређеној једној држави своди на ниски степен архијереј. значај и његову власт, која је у источно-православној цркви од св. апостола свима вековима осветлана правилима и канонима, а и гарантована кроз све векове свима државним законима.

VII. О просвети.

Што се тиче просвете, наставе и школа у срезу студеничком, све је то занемарено до крајности, сем једине Рашке, о којој се можемо с хвалом одазвати. Остала места, куда смо прошли, а нарочито у округу ужичком, свуда смо нашли, како се само желити може: уредне школе, достојни наставници, обазриве за то општине и власти, при том су школе доста и чисте. А на неким местима, где им се чини сметња, да не подигну школу због тога, што нису у стању да је подигну по прописним правилима о школама, они тој незгоди често налазе излаза овим путем: пре свега подигну неко здање с неколико одељења за општински суд; па кад с тим буду готови, они онда за-

моле власт, да то буде учионица, док они буду у стању подићи школу по плану; и власти им то привремено дозвољавају. Из овога се види да је народ веома одан просвети, па има их тамо доста и писмених, огресених, бистрих, веома вредних и увиђавних грађана, те се само можемо радовати, ако народ буде и даље слојан и овако одан просвети и цркви.

На више места су нас и наставници с патриотским речима сретали и поздравним речима поздрављали, или је био спреман по неки ученик или ученица, да су нам такви поздрави — у којима се спомиње народ преко границе још неослобођен, задужбине, светње, као Дечане и Патријаршију, у којима смо некад служили, и Пећ и Призрен, у коме смо ми били први ректор прве тамошње богословије — често и сузу измамили. Но и ми, по могућности, ретко где да смо оставили школу, док нисмо обдарили добре и сиротне ученике.

VIII. О поуци.

Као што смо на свом месту поменули, ни једну прилику нисмо пропустили нигде, да народу нисмо говорили поуку не само у храму, већ и свуда, где год смо се срели.

Никад нисмо могли у цркви говорити беседу, јер је народа свуда, свагда било тако много, да није могло стати све у цркви, сем кад је било кише, да се на пољу није могло, но смо свагда пред Божијим храмом, на отвореном пољу, окружени народом а на узвишеном месту, говорили проповед. Народ је свагда, с највећом побожношћу, у највећој тишини, с најдубљим осећајима саслушавао поуку, а ми смо се старали, да говор, колико је могуће буде јасан, и речи разумљиве.

Говор је наш често био према приликама, а свагда је после поуке о вери узимат неки предмет, као н. пр. како је наш народ страдао, био растурен и неуједињен, док се нује био утврдио у вери; како је био славан и моћан, када се је у народу утврдила православна вера и била моћна народна династија; како је народ пропао, кад је почео слабити у вери и почела се колебати народна династија; како је после св. вера — црква моћна и непобедљива; кад народ наш остаде без својих владалаца и вођа, а она — вера — нам сачува чисто и неповређено наше племе, кроз толико векова ропства, и преведе нас у тихо безопасно пристаниште, т. ј. сила вере одржа народну идеју, те могомо повратити нашој дедовини слободу. Или, ако смо били пред каквом задужбином, старом, дрвеном црквом или ма у чему знатној, — често смо после поменутог поуке о вери, узимали

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јер смо се ми потпуно ослањали на њихов ауторитет? Да, њима је, нема сумње, ласкало, што је туђинима, који се нису уздали у свој, потребан био њихов ум, ма да они, можда, нису ни знали уверења неких наших глава, да «Нама нема спаса без Немаца.» Они су одобрили наше пројекте, но да ли су казали све што би могли казати, да ли су узели на ум све, на што их упућује њихова педагошка теорија, практика и историја? Њима, можда, није ни пало на ум, да понављају оне истине, које су њима тако опште познате и очевидне. Иначе би нам они казали, да се школски посао може разматрати само у свези са свима погодбама живота онога народа, у коме се ради, у свези са његовим природним способностима и склоностима, у свези са његовом породицом и друштвеним положајем и потребама, да се жива школа не преображава и не ствара према туђој историји и туђем искуству, јер су та искуства течена у извесној средини, на извесном месту и за извесно време, може бити, и врло дуго; течена су не подражавањем чему било, него су изазвана потребама времена, сагласно њихову духу. Њих објашњују историја и народни карактер. Ови би нас педагози похвалили, што изучавамо њихову педагогију, али би, покрај тога, додали, да је она у свима својим подробностима погодна за њихове школе, а за нашу не ће, можда, у свему важити; они би нам препоручили само то, што је изведено из физиологије и психологије, али би и ту морали додати, да је, осим општих начела психологије, у свакога народа и своја психологија, тј. извесно стање душевно створено целокупним вековним животом на родним. Они би нам даље казали: ако хоћете, да створите живу школу, то изучите колико можете, — не занемарујући ту општу науку до које смо ми дошли — и своју народну психологију, користећи се при том и историјом и сувременим бићем народним и поређењем са другим народима. Ми не мислимо, додали би они, да је руски народ сличан немачком народу, да је у његовој историји ма што заједничко са немачком историјом, — те се бојимо, да се снимци са немачких школа не покажу мртви у животу рускога народа. Кад би нам они дали такав савет, они би нас доиста ра-

зумно поучили и упутили да пажљивије промислимо, како да створимо школу живу, способну да се развија напоредо и у свези са психичким и друштвеним потребама и захтевима. И тада би нас, без сумње, било срамога мислити, да је за школу доста кад има довољно одређен програм, израђен у кабинету, доста упуштава, које је смислио какав школски политичар, па да може живети, развијати се и припремати за какву му драго радњу у животу.

«Ваш ти сами учени и искусни педагози немачки могли би нам рећи и много што шта друго, кад би се могли само досетити, да се ми нисмо умели користити својим рођеним искуством и опитима. Могли би нам казати, како они не допуштају, да се у њихове школе мешају такви људи, које би требало држати по неколико миља далеко од сваке школе, па ма у ком чину они били, иначе тешко школи а тешко и друштву, у чијим су школама такви управници. У нас, казали би нам, бригу о школама воде људи добро образовани, који поимају светињу школскога посла и мисле о опште-народној користи, а никако људи са јункерским образовањем, који испливају на површину помоћу разних веза и интрига — такви у нас не добивају места у школи само с тога што се нема куда на друго место ћушнути неспособан и ни за шта непогодан човек.

«Од њих бисмо даље чули и овај савет: чувајте се и са педагошким циљевима школским не бркајте какве му драго политичне смерове и идеје и не удешавајте према њима своје школске програме и — морал, јер ће отуда потећи разврат и погибао у школи, те нећете видети од ње слаткога плода.

«Не би они, на послетку, заборавили на овај савет: ако побоље загледате у организацију наших школа, мораћете запамтити, да њима управљају наши људи а не странци, који нису морално свезани ни с нашом децом, ни са породицама, ни са друштвом. Ако хоћете нама да подражавате, обратите пажњу и на ту околност. Ми се старамо о томе, да се наша школа може назвати национална. Саветујемо и вама да се постарате свим силама око тога.

«Ну, таквих савета ми нисмо, у ствари, слушали, а сами их се нисмо умели досе-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBL.BS

тити. Ту је узрок, што су се код нас разне канцеларије прихватиле посла око уређења школе, прекрајајући старе програме на нов начин, као да је у томе и сва суштина посла¹⁾.

Знајући да је пок. Стојунин био од оних људи који, по Берну, пишу «соком живаца својих,» ми смо вољни, да патриотској му огорчености припишемо ову, чини нам се, претерану строгост. Његов дугогодишњи рад у средњој школи, његова многобројна дела, која су му стекла глас најбољег педагога рускога, сведоче, да имамо право, кад ову строгост приписујемо превеликој му љубави према народу и отаџбини, чијој је бољој будућности најбоља и најпоузданија залога добро васпитана омладина. Ми смо, у осталом, имали прилике показати, да Стојунин није једини који је овако мислио и говорио, па и данас чак често се могу чути у педагошким листовима мишљења потпуно сагласна са овим погледима. Што се, покрај свега тога, врло лагано корача путем напретка, није толико крива виша просветна власт колико дух и снага традиције, која се опажа свуда па и у најнапреднијим земљама. А осим овога треба још имати на уму, да установе нису машине, него органи, као што је то лепо запазио Р. Фрари, а како ће се оне показати на делу, стоји много до људи, који их на пракци изводе. Познати што је добро, прописати правила да се врши само то што је добро, врло мало користи, ако нема људи који ће тако исто поимати шта је добро и радити само то што је добро. Увек је лакше пронаћи зло, него ли урадити добро. Кад се све ово има на уму, онда није тешко наћи разлога да се оправда до ситница изведена подробност, којом се ова правила о владању ученика одликују. У осталом, кад је реч о овим правилима, не треба губити из вида, да су претерану строгост поглавито изазвале чисто руске прилике и да у њима има, крај свега тога, и доста корисних напомена и праведних прописа, који потпуно одговарају педагошким начелима. А ако се, уза све ово, не смету с ума огромно пространство руске царевине с једне, и потреба јединства у школскоме раду с друге стране, онда се још може оправдати и оно, што је мало необично у њима.

¹⁾ Ва. Стојунин, Сочиненија, стр. 340—341.

Ну, у целом овом питању није толико важно, како мало час нагласисмо, каква су правила, колико начин, како се она схваћају и на делу изводе. А ово се пак схваћање најбоље може проценити према средствима, којима се наставници служе, те да избегну могућност да се ученици противу правила огреше или, ако се већ огреше, да се одуче и на прави пут изведу. Другим речима, треба испитати, какве су казне прописане за поједине омашке ђачке противу реда у школи и правила о владању ван школе. Сазнати разноврсне погледе о важности правила за ученике и о задаћи какву треба да имају казне у послу васпитавања, значи сазнати дух дисциплине, али не и васпитања, у средњим школама. Ако и о којој страни живота школина могу бити различна мишљења, нејасна схваћања, то одиста могу бити у питању о дисциплини, нарочито у средњим школама. И у основним је школама било заблуда у овом погледу, али оне нису биле дуготрајне, јер је сâм дух детињи упућивао на прави пут у васпитању. Много доцније, кад се психолошка наука прилично отела а односи друштвени постали преплетенији, почела је педагогија проицати и у средњу школу. И данас још, истина, има наставника, који не ће да чују ни за какву педагогију. Хвала Богу само, што је њихов број сваким даном мањи! Као и у нас, тако су и у Русији погледи о овоме доста нејасни, мишљења непречишћена, уверења некристалисана. Све се то лепо види по томе, какав се значај даје казнама, како су оне одмерене, како се оне врше, чиме се предупредују и т. д. За то ћемо баш о казнама опширније говорити; оне су у животу данашње средње школе оно болно место, које најбоље сведочи, да васпитање у задатку школу још није освојило себи место, какво има настава.

Пре свега мислимо да је потребно упознати се с начелима, која су у основи правила о казнама, са упутствима, којима се она пропраћају, са везом која их везује за правила о владању ученика, једном речју видети, како сама виша просветна власт схваћа задатак дисциплине — да ли се њоме истискује са свим васпитање или се она сматра само као један његов елемент.

Правила о казнама имају два одељка: у првом су општа начела која су у основи ових правила; а у другоме су по реду прописане врсте казни за поједине ђачке кривице и указана поступност у њихову примењивању. Први је одељак, како ми мислимо, нарочито важан, управо пресудан за карактеристику каквоће и вредности ових правила и начела, којима су се руководили, при стварању им, њихови творци; по њему се може да процени да ли су, у колико и каква педагошка начела нашла примену у овим правилима; у њему су она општа начела, која, као тековина педагошке науке, могу бити својина свих народа, у којих се осећа потреба за подизање школа и распрострањавање школовања; — а у другом је одељку опет њихова примена, која зависи од специјалних прилика у којима се наводи друштво и народ, ради којег школа и постоји.

Према овоме се види, да је нарочито овај први одељак важан, кад се хоће да испита, која су педагошка начела била од утицаја на ова правила. И на овим се правилима, више још него ли на правилима о владању, осећа знатан утицај немачких педагога. Да то докажем ја ћу, по Шрадеру, изложити општа начела о кажњавању. Шрадера узимамо овде с тога, што је он, како се нама чини, најбољи представник немачке педагогије за средњу школу.

Излажући у своме већ више пута поменутом делу средства, којима се може васпитно утицати на ученике, Шрадер на више места наглашује, да је кажњавање тек последње средство, коме треба врло опрезно прибегавати и то тек онда кад су се сва друга средства исцрпала. Из свих тих напомена излази, да се наставник може користити казном само као васпитним средством, које се употребљава на крају, после свих осталих, као изванредно, у недостатку других. «Казна, дакле, није, вели он, чин какве освете или задовољавање праведности у смислу грађанске законитости, него њој треба да је смер — морално усавршавање учениково»¹⁾. Поставивши овакав задатак кажњавању, он га даље поставља на психолошку основу. «Кажњавање је, вели, само задатак васпитање воље, било то што ће

је подржати на правом путу или скренути с кривог, а ради тога оно треба да утиче на осећај или осећање учениково, те да снажним подстицајем првога или правилно упућујући друго у одређеном правцу, управља и руководи вољу»¹⁾. Из овога се већ види, да је број случајева, када треба прибегавати кажњавању, врло ограничен; оно је на свом месту само онда, кад погрешке ученичке потичу, не из недостатака умних, или моралних, него из недостатака којима је извор у изопачености воље, кад су дакле погрешке свесне последице или изопачене или слабе воље. Кад би се ово имало увек на уму, мање би се притицало кажњавању, као једином свемоћном средству противу ђачких погрешака, него што то, на жалост, бива данас готово свуда, па и у Русији.

Не треба заборављати, да су многој кривици ученичкој криви сами наставници, било то због своје невештине, било то опет због своје хитње. Као у свему, и у овом је питању нарочито лепа особина уздржљивост, јер упућује на умереност и штедњу у кажњавању. «Казна треба да је, вели Шрадер, праведна, тј. она треба да одговара унутрашњој природи погрешке и да је одмерена, са највећом обазривошћу, према учешћу, које је имала при том и морална воља»²⁾. Ово значи, да две, по спољашњим знацима судећи, једнаке погрешке не треба да се казне истом казном. У васпитању нема места за параграфску правду, која не одговара мало час поменутом задатку кажњавања, моралном усавршавању, а, сем тога, сеје раздор и отуђује ученика од учитеља. Параграфско вршење правде у васпитању школском најбољи је знак, «да је наставник са свим наопако схватио свој одношај према ученицима и да је, покрај све формалне праведности, без икакве љубави, која би требало да га руководи у васпитавању својих ученика»³⁾. Чак у случају кад је више ученика учинило исту погрешку у исто време, не сме наставник изрицати над свима без разлике исту казну, него мора, пре свега, промерити, која врста казне, као најпригоднија природи свакога појединога кривца и ње-

1). Id. ibid.

2). Шрадер, op. cit. стр. 169.

3). Id. ibid.

1). Шрадер, *Erziehungs- und Unterrichtslehre f. Gymnasien*, стр. 167—168.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

говој унутрашњој омашци, најпоузданије води његову моралном исправљању и усавршавању. Овакво оцењивање, разуме се, није лак посао и мора се вршити са највећом пажњом, да се не би поколебало осећање правде у разреду. Редак је доиста случај, да су сви ученици, при истој погрешци, подједнако криви и сами ученици то знају најбоље. С тога наставник, кад се већ не може другчије него мора да казни све подједнако, треба да одређује мању казну и да том приликом изјави, како он сâм увиђа да нису сви подједнако криви, те да тако ублажи осећање окривљених. Најтеже је, али у васпитању најважније радити и удешавати своје понашање и поступке према ученицима тако, како ће се они привићи добром понашању и реду као једној потреби, без које се не може ни замислити живот у друштву.

Врло је важно правило, да казну, по правилу, не треба изрицати одмах на месту и одмах после погрешке. Наставник мора, пре свега, сâм да промери погрешку према њезиној унутрашњој природи, да мирно саслуша сва извињења ученикова, не упуштајући се у дугачка објашњења и испитивања и не дајући му маха за срачуњено оправдање. Овако радећи, наставник ће не само увек владати собом, што је врло потребно за правилно одмеравање казне, него ће избећи журење, које води по гдекад жалосним последицама, јер се често пута на први поглед сурова погрешка, после пажљивијега испитивања, покаже или као неспоразум или као проста омашка, а понекад ни једно ни друго. Осим свега овога, наставник може, на овај начин, запазити и сузбити на време једва замишљену лаж. Изузетни случајеви, у којима се мора одмах приступити кажњавању, своде се готово искључно на пркос, дрскост и безочност, али ученици, који чине такве погрешке, већином су таквога владања, да су у очима свију својих другова достојни казне, те је с тога и наставник у мањој опасности да се огреши. Па и тада ваља бити врло опрезан, јер често бива да се као пркос означи што је само забуна, невештина или иначе на незгодном месту или на необичан начин показана зла воља. У оваквим је случајевима само стрпљење наставниково кадро не само обезоружати ученика, него

још и пробудити у њему живу захвалност према наставнику, који је знао утишати отпор у срцу његову и са озбиљношћу пуном љубави ублажити излив његова неправилно управљена осећања.

(Наставиће се)

ГРЧКА ДРЖАВА И ЊЕНЕ УСТАНОВЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ *)

МАКЕДОНСКА ДИНАСТИЈА

(Једна књига из Папаригопулова дела: „ИСТОРИЈА ГРЧКОГ НАРОДА“)

Неколико речи у напред.

У претходној књизи видели смо, да покушаји религиозни преображај није имао успеха. Но, опет за то, не може се рећи, да није било баш никаква успеха.

*) *Господине уреднице,*

Молим Вас, да приложени превод штампате у „Просветном Гласнику“, ако то простор допушта.

Користим се овом приликом, да у неколико речи изложим, како је и за што постао овај превод.

Остављам на страну политичке и практичке разлоге, са којих нам је неопходно нужно, да се упознамо са историјом једног народа, с којим ћемо у скоро морати стајати, раме уз раме, на бранику наших заједничких интереса. Задржавам се само на факту, да се многе појаве у историји нашег народа и његовог права, не могу или никако или бар не потпуно објаснити, без знања грчке средњевековне или византијске политичке и правне историје.

Има доста дела на модерним, западним језицима, из којих се може онај који би их изучавао упознати и с једном и с другом. Ваља ми напоменути, с једне стране, дела Гибна и Финлеја и, с друге стране, Крумбахера, Хопфа и Цахарију од Лингентала. За нас је најважније дело овог последњег. У том је делу изложена историја римско-грчког права, поглавито приватног и кривичног. Државно право додирнуто је само у предговору, а за појединости упућује се читалац на Гибна и Папаригопула. Ту је напомену поновио Цахарија и у најновијем, трећем, издању његове књиге, од год. 1892. Може се, дакле, још и данас тврдити, да је овај одељак Папаригопулове књиге, неопходно нуждан за оног, који жели да се упозна са византијским државним правом.

То је био узрок, да сам прво прочитао Папаригопула, а после са г. Мусикосом, тумачем грч. посланства, мојим учитељем грчког језика, и превео овај одељак његове књиге.

Мислим, да нисам погрешио и да ми је дужност, да оно што сам научио из овог одељка Папаригопулова дела не задржим само за се, и за то Вас молим, г. уреднице, да и Ви, штампањем овог превода, допринесете томе, да се и други њиме користе.

Примите, г. уреднице, уверење о мом одличном штовању.
17. новембра 1892. г.

Д-р Д. Т. Мијушковић
проф. Вел. Школе.

Многе од установа из те периоде преображаја обнављане су од времена на време, под владаоцима династије македонске и комнинске. Народни дух и осећаји нису никад после тога пали онако ниско као пре преображаја. Обе нове династије дале су знамените људе. Нарочито под првом династијом, враћене су многе пре тога изгубљене провинције. Државни извори умножени су, а државно устројство изведено много боље но пре тога. Зачеци тог устројства датирају свакако још од Константина Великог, али је оно, после честих промена, нарочито за време преображаја, добило свој утврђени тип тек под македонском династијом. Под њом су издати и списи, из којих премо оно што знамо о животу наше средњовековне државе. То су списи Константина Порфирогенита, познати под именом „*Βασιλειος Τάξις*“ или „*Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως* (De caerimoniis aulae Byzantinae)“ и „*Περὶ τῶν θεμάτων*“, које је написао за сина Романа. За то мислимо, да је овде место, да испунимо обећање, које смо одавно дали, да проговоримо о државном устројству те царевине, и нарочито о њеном облику владавине, најзнатнијим држав. властима, управној подели, финансијама и војсци.

Цар и његова власт. Наша средњовековна држава била је, као што бисмо данас рекли, неограничена монархија. Но не у смислу старе римске империје, у којој су императори, газећи бестидно божанске и људске законе, обожавани још за живота, и у којој је државно право учило, да „император не подлежи законима и да је воља императорска закон.“ Те су одредбе истина ушле и у Јустинијаново право, па и у ону збирку закона, коју је издала македонска династија под именом „Василике“, али као проста историјска предања, а не као позитивне одредбе. То се види из тога, што су, у исто доба кад и Василике, издати други закони о владачачкој власти.

Тако гл. 2. збирке познате под именом „*Ἐπιταγή τοῦ νόμου*“ (Повратак закону), говори о дужностима и правима владоца у 12 чланова. Чл. 1 вели: „Владалац је чувар закона, опште добро свију поданика. Он не казни по антипатији нити награђује по симпатији, већ према заслуги, као оно судија при утакмицама.“ Чл. 2. вели, да је циљ владачачке власти „да својом добротом буде штит и чувар постојеће државне снаге, да непрекидним трудом тежи, да оно што је изгубљено поврати, а мудрошћу, праведним победама и путевима, да задобија оно што се нема.“ Чл. 4. наређује опет: „Владоцу је дужност да брани и одржава пре свега оно што је писано у Св. Писму, за ти

оно што је проглашено као догма (начело вере) на 7. вас. сабору, и на послетку оне римске законе који су признати.“ На послетку чл. 6. даје владоцу потпуну законодавну власт. Према томе члану могао би се сваки запитати, у чему се, битно, разликују одредбе Епанагоге од одредаба рим. права у том погледу? Шта значи обвеза владачачка, да извршује законе, кад их може мењати по свом нахођењу? Какву практичну вредност имају дужности, које му прописују чл. 2. и 4., кад није било ни једне узаконене установе, која би имала права, да испита, да ли су те дужности испуњене и како? Изгледало би, да се у ствари може казати, да Епанагога поставља више морална правила но браниче против самовоље. Да је, и на даље, владалац био онако исто неограничен као и стари римски император. Да је могао не потчињавати се законима, јер их је могао изменити. Да је неограничен у оном што хоће да уради, јер није било никакве власти, која би имала права, да му потражи о томе рачуна, посредно или непосредно.

Међу тим, такво тумачење поменуте одредбе Епанагоге било би само привидно правилно. И сами модерни Устави не стављају несавладљиве препреке произвољном вршењу многих права, која се владоцу дају. По тим Уставима владалац има права бирања министара. Ко ће га спречити у том, да не избере најнеподесније за то? Има право распуштања скупштине. Ко ће га спречити, да не престано не распушта скупштину? Има право објаве рата. Ко ће му стати на пут, да објављује рат кад не треба? Има право уговарања мира? Ко ће му забранити да закључује бесчасне и шкодљиве уговоре? Има неограничено право распуштања скупштине, а у Уставу се не налази записан никакав начин подесај, да предупреди ликовање самовоље или сукоб између владоца и народа. Ове две опасности отклањају се само, ако владалац има толико увиђавности, да се управља по јавном мњењу у својим пословима. Но увиђавност и јавно мњење не стварају се никаквим Уставом. Кад постоје, они постоје и без Устава. А кад их, на несрећу, нема, онда најуставнија владавина пропада или постаје жалосном комедијом. Уставна монархија стоји у томе више над неограниченом монархијом, што умерава силу и тежбу за самовољом, али је не уништава потпуно. Једини свемоћни лек против ње јесу увиђавност носпоца државних власти и јавно мњење народа.

Овако је јавно мњење ограничавало донекле и нашег средњовековног владоца у неограниченој употреби његових, иначе нестешњених права. Али, да ли је постојало јавно мњење у средњем веку?

Зашто не? Јавно се мњење није тада јављало онако као што је то данас, у избору народних посланика, јавној штампи и претресу великих интереса државе у јавним скуповима, нити је имало искуство новијих времена. Али да је јавно мњење постојало и да је у свако доба изјављивано, и ако несавршено, а по некад и неумесно, представницима цркве и народа, по иподромима, у жалбама тема, па и у дебатама сената, као и да је не само изјављивано већ често и слушано, види се, пре свега, из потребе, у коју је дошла монархија, да измени оне одредбе старог права, које су тако јасно забележиде њихову свемоћ и да је представи у много скромнијем и приличнијем облику. Оно се такође види из већине догађаја наше средњовековне историје, у којима су владоци били принуђени, да отпусте своје најдраге ministre, или да правац политике мењају или исправљају какав други чин, који јавно мњење није одобравало.

Из оног што смо одмах горе казали, види се да се тадање јавно мњење није исказивало насилним и бунтовним изливима, као што то бива по некад и у самим најтиранскијим источњачким државама. Бивало је, истина, да се народ заборављао по некад по иподромима, претећи подизао вику, даћао се бунтовничких послова, као што је то било у почетку владе Јустинијанове. Али су обично, сам народ, а још више црква, сенат и теме изјављивали њихово мњење учтиво, сређено, издлажући, више пута, како разумеју неограничену владалачку власт. Тако патријарх Никола Мистик одлучује од цркве Лава VI, сина Василија Македонца, после узалудних покушаја, да га одврати од ступања у четврти брак, у који је хтео ступити, противно црквеним и грађанским законима. Но у исто време, мислио је, да му је дужност да нагласи „да је владалац истина написао закон, али да опет не може газити закон и радити просто по његовом нахођењу, већ да треба да је и у оном што закон не прописује онакав какав је у оном што прописује закон.“ Шта више, није се ни тим задовољио, већ је отишао и даље. Онима, који су говорили, „да је онај који жели четврту жену владалац и да ваља попустити владалачкој жељи“, одговарао је без устезања „да је владалачка власт велика ствар, да се владалац мора слушати, да не треба противстајати његовим заповесима, али оним у којима се огледа владалачко достојанство. Кад заповеда, да се врши правда, то је заиста владалачка заповест. А кад каже, да се о Бога огрешимо, као што су н. пр. пакосна наговарања ђавода, то не би било владалачки, нити му ваља повлађивати, већ прећи преко зла и радити као што би се ра-

дило према безбожној заповести безбожног човека.“ Са таквом су се храброшћу борили за закон поглавари наше цркве, који су били достојни тог високог позива. Па и сами цареви, ма колико да су били апсолутни, опет су осећали толико силу јавног мњења, да су, на послетку, мислили, да им треба оправдати употребу поверене им законодавне власти. Тако Алексије Комни у уводу његове 31 Новеле вели: „Ако је владалаштво око законско, а закони су оно што одржава државу неповређену, одбијајући на далеко и отклањајући све оно што јој шкоди; ако је законодавство остављено владоцу, — онда следује, да је задатак владаочев, да се издају и преко власти врше закони у општем интересу државе.“ Другим речима, наша средњовековна држава била је истина неограничена, али у примени њене неограничене власти, била је често принуђена, да поштује јавно мњење друштва, *које је било организовано више европски но азијатски.*

Но није било увек тако. По некад су владоци напраситог карактера, присвајајући себи непосредно вршење судске власти, решавали без поступка и извршивали без одлагања њихова решења, на начин, који би нас скандализирао данас. Кад се цар Теофило, једном приликом, уверио, да је један од официра краљеве гарде, и уз то сродник по тазбини, оштетио једну удовицу, која му је била сусед, при зидању куће, заповедио је сместа, да се батина јавно тај човек, да му се поруши кућа и да се удовици да како земљиште тако и грађа. Кад се Василије Бугароубица при једном походу уверио, да га је заповедник западних трупа преварио у неким извештајима, зграбио га је за косе и браду и треснуо о земљу. Тако што није се дешавало често, али се тек дешавало.

Спољни знаци поштовања. Чудновато је то, што су се грчки владоци источне царевине више удаљавали од доба римске империје; кад је царска власт била потпуно неограничена, то су све више расли њихови захтеви у погледу спољних знакова поштовања. Истина то стоји, да се нису уподобљавали Боговима ни за живота ни после смрти, али је сигурно и то, да се до Јустинијана могло обичније изаћи пред цара но од Јустинијана па даље. До Јустинијана, они, који су излазили пред цара, ако су били патрицији, пригибали су главу и љубили цара с десне стране прсију, а цар њих у чело. Ако су били какви државни чиновници пригибали су десно колено пред њим. Јустинијан је увео други начин примања који је много више понижавао. Државни чиновници, грађански и војни, патрицији, војсковође и сви други, који су долазили до части, да изађу пред цара, чим су ступили

на праг дворане, у којој је стајао царски престо, падали су ничке, као што се данас врши метанпсање у цркви, за тим устајали, ишли до половине дворане, ту се опет спуштали. за тим опет устајали и прилазили цару на извесно одстојање и тада су падали по трећи пут и љубили његова колена, руке и на послетку уста. У једном псалтиру, који је писан почетком XI в., сачувала се слика, која представља горе Спаситеља доле, десно и лево, арханђеле Михајла и Гаврила, у средини, испод Спаситељеве слике, Василија II Бугароубицу, а пред његовим ногама шест великаша бугарских, који му се клањају ничице лежећи. Жалосан приказ за нас, али у оно доба нешто најобичније. Кад је дан примања била недеља, онда примљени нису падали ничке већ само на колена и тако извршивали подворење. Прокопије, у његовом спису познатом под именом *Ἀνάδογα* или *Historia arcana*, тврди, да је жена цара Јустинијана, Теодора, захтевала, да се и пред њом врши подворење као и пред владоцем. Али, бар за доцније доба, није био обичај, да се на овај начин чини подворење царевој супрузи, изузимајући може бити оне ретке прилике, кад је царица вршила и царску власт. На послетку да приметимо, да су под владоцима из доба преображаја, ови недостојни знаци одавања поштовања врло вероватно укинута или изобичајени. Кад су ти цареви забрањивали својим поданицима, да се клањају иконама, како су могли захтевати, да се њима клањају? За тим и увод друге књиге Порфирогеновог дела о церемонијама двора византијског, које је састављено у скоро по преводу преображаја, вели нешто слично, кад наводи, „да су форме отпадале и мењале се према сувременим изменама ствари“, али опет на крају исте мисли, да је циљ нове уредбе да престави царство што „царственије и страшније.“

Цар и Патријарх. Ма како било, сигурно је то, да су се сви, који су званично излазили пред цара, морали поклонити на горе описани начин, не изузимајући ни слуге Свевишњег. Митрополити, архиепископи, владике и сва друга свештена лица подвргавали су се овој обвези, онако исто као и грађански и војни чиновници. Једини *патријарх*, који је у држави заузимао положај готово раван цару, одржавао је ту једнакост и у односима према њему. Чл. 8 гл. 3. Епанагоге вели: „У држави, која се састоји из делова и делића, као у човека, највећи и најнужнији су делови цар и патријарх“. На основу те једнакости, кад год су се та два представника државе и цркве сретали, било у двору било у цркви, љубили су се и поздрављали узајамно, и то цар речима „Здраво, госп. патријарше“.

Ако би се десило, да цар седи, у тренутку кад би се патријарх приближавао, цар је устајао, да га поздрави и да се пољуби. При јелу, за засебним тзв. царским столом, седели су са царем само патријарх цариградски и неки од највиших дворских чиновника. Али су за сто седели прво цар и патријарх, и тек пошто су почели пити, звали су остале да седну. Тако исто при свршетку обеда, прво су устајали и одлазили ови последњи, а цар и патријарх остајали су седећи. Пред полазак поздрављали су опет један другом и опраштали се. Надмоћност царска огледа се у неколико у томе, што је патријарх седео лево и што је подножје, на коме је стајао царски сто, био нешто више од подножја патријаршког стола. — Но такав однос између цара и свештенства трајао је само до освојења Цариграда Латинима. Доцније, ма да су наши задобили натраг престоницу, измениле се ствари и у том погледу, као и у многим другом. Грађански и војени чиновници продужили су да љубе ногу царску, али се свештенство није никад више подвргло овом понижавајућем начину одавања поштовања. У двору архијереји, архимандрити, игумани ограничили су се на то, да љубе цара најпре у руку а после у образ. А у цркви цар је, по некад, љубио архијереје у руку, па разуме се, да је то исто чинио и према патријарху. У другим приликама цар и патријарх љубили су се у уста. У то доба, дакле, цар је, по некад, љубио патријарха у руку, а патријарх, као што изгледа, није никад љубио цара у руку, а код осталих архијереја и свештеника, уведен је обичај да им је цар љубио руку у цркви, а у двору су они цара љубили у руку. Такав је обичај био са свим логичан, јер се тиме у цркви освећавала надмоћност слугу Свевишњег, а ван цркве надмоћност државног поглавара. Међу тим, Руси, који су примили тај обичај, побркали су ствари, код њих је узајамно љубљење руку било у цркви или ван ње. На послетку, данас свештенство не може бити подвргнуто каквом јачем начину одавања поштовања, јер и прости грађани, кад излазе пред владоца, поздрављају га само учтиво. Тако исто, начело једнакости, које је уведено још од XIII в., захтева, да владалац у цркви не љуби руку архијереја или свештеника, довољно је, да их поздрави и да целива свето еванђеље, које му се поднесе.

Остали односи између цара и цркве мењали су се према приликама. Кад год је владао какав снажан владалац, он је бирао патријарха, ма да су га, по форми, бирали митрополити, свештенство и цео народ. У таквом су случају они у ствари и управљали црквеним пословима. Али кад је цар

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

био непунолетан или човек слаб, онда је патријарх био свемоћан и водио је за собом сенат и народ престонице. У начелу, та два достојанства била су потпуно независна једно од другог. Једно је било на челу политичког а друго на челу црквеног система, и за то је потпуно погрешно мишљење многих западних писаца, да је цар глава источне цркве. Имали смо доста често прилику, да објаснимо, за што је на истоку спас државе захтевао, да, по кад кад, а нарочито у врло заплетеном питању о јереси, црква не ради сама прозвољно. А ако су се многи цареви и мимо тих ванредних прилика, мешали у црквене послове, то је била злоупотреба, а не право, које им се код нас никада није ни признавало. Отуда се не може извести закључак, да је цар владао над црквом, као год што се ни противан закључак, да је црква владала државом, не може извести из тога, што су се многи патријарси мешали, по злоупотреби, у државне послове. Истина је у томе, да, у оно доба, идеје о међусобном односу и границама те две власти нису биле још потпуно зреле као данас, отуда непрекидна борба међу њима, у којој ни царство ни црква нису успели, да даду законског израза својој превази. У допуну оног што је овде речено о односу цара према цркви, да напоменемо, да је цар, сваке године, на Вел. Суботу, даровао благајни цркве св. Софије 100 литри злата или 108.000 драхми (динара), и да је ово давање повећано у првој половини XI в., под Романом Аргиром, на 180 литри.

Титуле царске. Титуле, које се употребљавају за цареve и њихову децу, разликују се, бар по изразима, од оних које су данас уобичајене. Титуле „Његово Краљ. или Цар. Величанство“, „Његово Краљ. или Цар. Височанство“ нису се употребљавале у оно доба. До Јустинијана употребљавали су се за означавање владаноца, изрази „Цар“, „Цесар“, „Август“ или просто „Владалац“, а за његову супругу „Августа“ или просто „Владарка“. Но од Јустинијана па даље уобичајили су се, поред израза „Владалац“ и „Владарка“, изрази „Деспот“ и „Деспина“. Прокопије, у његовом већ поменутом делу „Анекдота“, страшно виче против ове титуле, као веома понижавајуће, али је ван сваке сумње, да се употребљавала и сматрала за нижу од титуле „Владалац“, „Владарка“, јер су се ове употребљавале само за владаноца и његову супругу, а титуле „Деспот“ и „Деспина“ давале су се и другима, њиховој браћи, деци, патријарсима и у опште архијерејима. У погледу употребе израза „Деспот“ и „Деспина“, кад се употребљавају за означавање владаноца и његове жене, ваља нам назначити ову

особину: кад се израз „Деспот“ употреби у множини („Деспоти“), онда он обухвата, по правилу, само *цара*, а не и *царицу*, док израз „владари“ (*οἱ βασιλεῖς*) обухвата увек *цара* и *царицу*, а по некад владаноца и оне, који су с њим владали, као синове, браћу и друге, који су имали назив „владаноца“. Друге титуле биле су: „Твоје Царство“, „Твоје божеств. Царство“, „Свети Цар“, „Велики и Високи Владаноце“, „Твоје Високо и Велико Владаланство“, „Ваше Царство“, „Мирољубиви и добри Владаноце“, „Најмирољубивији и човекољубиви Владаноце. Владарку су поздрављали „Најблаговернија Августо“, „Пресветла Августо“. Кад је владалац говорио о себи, говорио је: „Моја Владаница“.

Деца владалачка имала су титулу „Порфирородна влад. деца“. Синови, зетови и браћа краљевска носили су од вајкада, као што смо горе видели, титулу „Деспота“ (Господара). То се види из гл. XXIII друге књиге Церемонијала визант. двора. Ту се описује, како је цар Ираклије његовог другог сина *деспота* *Давида* уздигао на звање цесара, а првог, који се звао као и отац, са звања цесара на звање „Краља“. Дакле још од VII века првобитна титула синова владалачки била је „Деспот“. А да се та титула одржала до пропасти царевине, сведочи куропалат Кодин, који је живео мало пре пада, и који вели „ваља приметити, да синови цареви, Деспоти, претходе браћи и зетовима царевима, који су такође Деспоти“. (De officiis). Најстаријег међу синовима узимали су краљеви често за савладара и давали му име и достојанство „Владара“. По некад су то исто чинили и са млађим синовима. По некад су опет било синове, било своју браћу, или зетове подизали на достојанство *Цесара* и *Нобилисима*. У том случају за прве се употребљавала титула „Владалац“, за друге „Пресрећни“ (Н. Н-у пресрећном цес. многа лета), а за трећег „Најсветлији“ (Н. Н-у најсветлијем нобилисиму многа лета). На тај начин, дакле, звања Цесар и Нобилисима, која су у почетку припадала само владаноцу, давала су се доцније и члановима влад. породице. У току времена достојанство Нобилисима је престало, а на место њега установио је Алексије Комнин (последњи нобилисимум), при крају XI в. друге титуле: *Севастократор*, *Паниперсеваст*, *Протосеваст* и *Севаст*. Ова последња титула, коју су некад само владаноци употребљавали, дана је доцније члановима њихове породице и сматрала се у току времена за нижу од оних трију, које јој претходе. Све те титуле, као и титула *Цесара*, биле су у употреби све до пропасти царевине.

Титуле страних владалаца. Од страних вла-

далаца само персијски владаци називани су „Владаодима“. Владаци мухамдански, наследници власти грчких владаци у Африци, називани су „Власницима“ или просто „Пријатељима“. Тако на пр. кад се писало владоцима Африке, говорило се: „Константин и Роман верни у Христу Богу, Императори, Августи, Велики краљеви, Владаци Римљана најславнијем и најблагороднијем Власнику Мусулмана“. Књазу Египта писало се „Константин и Роман у Христу благоверни Императори, велики, узвишени Августи, Владаци Римљана нашем љубљеном пријатељу најблагороднијем Емиру египатском“. Остале мање кнезове околних народа на истоку називали су „Архонтима“ (поглаварима), па и самог кнеза Русије. Владаци Јевропе називали су „Риге“ (гех), јер су тада изрази „Краљ“ и „Император, Цар“, били од једнаке важности, а грчки су цареви избегавали, колико је могуће било, да употребљавају, према страним владоцима, не само име Императора већ и Краља, да не би признали и другима достојанство равно њиховом. Браћом су називали не само владаци персијске, већ и „Риге“ (gegēs) запада. Некад, у старо доба, кад је пред владаци излазио посланик персијски, који је морао, пре но што му се приближи, пасти три пут на земљу и пољубити му ногу као урођеници, владаци је питао: „Божјом помоћу, како је са здрављем наш Брат. Радујемо се његовом здрављу“. У писмима владоцима саксонским, француским, немачким, говорили су „У име Оца и Сина и Св. Духа, једног и јединог истинитог Бога нашег, Константин и Роман, верни у Богу Владаци Римљана Н. Н.-у, жељеном љубљеном нам духовном Брату, славном Риги Н. Н.“ Но по некад, сила околности принуђавала је наше владаци, да поздрављају стране владаци, као себи равне. Кад је у X. в. бугарски владаци Симеун, који је својим успесима постао великим и славним, напустио дотадањи скромни назив „књаз“, којим су се задовољавали његови претходници, и назвао се Царем т. ј. владацием, и наши владаци морали су да неко време признају те прохтеве. Док су пређе писали „нашем жељеном и духовном Сину и по Богу Архонту најхришћанскијег народа бугарског“, тада им пишу „нашем жељеном и духов. Сину господину Н. Н. Владаци Бугарске“. али су и тада покушавали, да очувају неки незнатан трунак надмоћности, не називајући их братом, већ сином. На послетку, као доказ, колико су били распрострањени спољни односи источне царевине, да наведемо, да се у Церемонијалу двора византијског спомиње, између осталог, и писмо упућено „Н. Н. Врховном Господару Индије, нашем љубљеном Пријатељу“.

Регенство. Казали смо, да су се често, нарочито синови владачки, узимали и проглашавали за савладаре под именом владаци (*βασιλεῖς*). Но под македонском династијом десило се још нешто. Кад год су законити наследници били, или малолетни, или слабе жене, виђенији људи у држави, а нарочито по њиховим ратним успесима, заузимају су врховну власт и вршили су је као владаци, по имену заједнички са законитим наследницима, а у ствари сами. Тако је другарије или заповедник флоте Роман Декапин, владао заједно са Константином Порфирогенитом. Па не само он, већ и његова три сина узела су, том приликом, на се владачко достојанство. Тако исто војсковође Никифор Фока и Јован Цимискис владали су један за другим, заједно са малолетним унуцима Порфирогенита. При крају македонске династије владачку су власт заузимају и мање значајни људи. Али што је чудновато, то је то, да ни један од оне десеторице, који су заједно владали са законитим преставницима, и ако нису припадали тој династији, није помишљао на то, или бар успео, да је обори. Изгледа, да је јавно мњење толико осећало потребу наследне монархије, да никад није трпело, да такви људи оборе њену наследственост, и ако је дозвољавало и радо гледало, да се иста појачава способнијим људима, кад год би дошла у руке слабих наследника. Овакво комбиновање наследне монархије са изборном, којим се успело, да се једна иста династија, кроз готово два века, одржи, јесте може бити, јединствено у историји и може служити као нов доказ, да се, нарочито у ово доба, усред оне велике неправилности којом су се развијале ствари и прилике у Источној Империји, налазио некакав дух солидарности, који је уређивао њене највише интересе.

Услед таквог утврђења монаршког достојанства, изостале су, скоро са свим, оне бурне сцене, које су се у ранија времена дешавале, при честом бирању нових владаци. По што је, док је трајала македонска династија, наследник био одређен, то је тај наследник заузимао власт простим венчањем на престо (*στέψις*), које је вршено по уобичајеним обредима. У ранија времена, на против, та је церемонија испадала често врло драматично, јер је венчању често претходио избор, у коме је учествовала војска и народ цариградски.

Вирање владаци у ранија времена. Кад је године 491. умр'о Зион, ваљало је изабрати новог владаци. Архонти, сенатори и архиепископи цариградски, скупили су се ноћу, оног истог дана кад је Зион умр'о, у арвади, која је била пред великом двораном палате, да већају и реше о на-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

следвику. У исто време скупио се и народ у Иподрому и заузео седишта, која су му била намењена, а војска је заузела паралелограм, у коме су се вршиле утакмице. Достојанственици скупљени у палати, сазнав да је у Иподрому велика дарма, по-саветоваше царицу Аријадну, да оде до Иподрома и да проговори народу, јер се сматрало, да је власт у њеним рукама, као жене умрлог владоца и кћери његовог претходника Лава. И заиста, пошто је обукла хламиду, отишла је у Иподром, у пратњи дворских, као и политичких и војничких достојанственика, који су по обичају окружавали владоца у његовој дожи у амфитеатру. Изузетно, у овој прилици, пратио ју је и архијепископ цариградски Ефимије. Чим је царица ступила у царску ложу и појавила се скупљеном свету, народ и војска повикаше једним гласом: „Царице Аријадна, ти побеђујеш! Господе подај јој благочестиви живот. Многа љета живила царица! Дај васељени правоверног владоца“. А усред те вике чуле су се побожни и сложни узвици: „Господе помилуј. Господе помилуј, Господе помилуј“. После тога се царица обратила народу преко једног *либелсија*, т. ј. секретара који је, стојећи на првој степеници од престола, прочитао овај проглас: „Ваша благородност показала је и сада, у свој њеној већ познатој преданости, оно што ваља и потврдила законити ред, а очувала оно што се дугује владалаштву“. Ту су војска и народ повикали „Ми смо слуге царичине. Подари јој, Господе, благочестиви живот. Многа љета царици. Аријадно царице, ти побеђујеш. Подај, Господе, васељени римског цара“. Секретар је продужавао читати: „И пре Вашег тражења заповедили смо најславнијим достојанственицима и светом Сенату, да, по општем одобрењу најблагороднијег народа, изберу човека, Хришћанина, Римљанина, пуног сваке царске врлине, који не би жудио за новцем или за чим другим, у колико је дато човеку, да не подлежи људским страстима“. Ту се опет заорила општа вика: „Многа љета царици. Аријадно царице, ти побеђујеш. Христољубивој царици, многа љета. Господе помилуј Царе небесни, дај нам земаљског, некористољубивог цара васељени“. Секретар је читао даље: „А да би избор био правичан и Господу Богу угодан, заповедили смо најславнијим достојанственицима, светом сенату, да, потпомогнути и гласом најхрабрије војске, пред светим јеванђелијама и стварима, у присуству најблагочестивијег и најсветијег патријарха ове царске вароши, предузму избор. И то, без обзира на пријатељство или непријатељство, или сродство, без икаквог рачуна или другог каквог помишљања на себе, већ с чистом савешћу и мислећи само на

Господа Бога. Нека такв избор буде. По што је, дакле, ствар замашна, као што то увиђа и Ваша Преданост, и по што се тиче спасења света, ваљало би, да Ваша Преданост мало попусти, како би се приступило погребу цара, Зинона блажене успомене, као што је ред, и како не би, услед пренагљеног избора, постало нешто, за што би се кајали“.

Војска и народ показаше се, да су вољни, да послушају те савете, тим пре, што је царица, с пуно пажње, употребиле за њих израз „преданост“, што је значило толико колико да им је признала њихово величанство. Али, ма да су пристали на предлог о одлагању избора, док се не сврши погреб Зинона, војска и народ хтедоше, да, у исто доба, изјаве неке своје жеље, а нарочито захтев да се смени старешина града (епарх), и за то сви повикаше: „Срећан умре Васељени (јер се то дешавало у почетку Априла). Нека је добар ред и јевтиноћа у вароши. Многа љета царици. Доде са доповом, старешином вароши. Многа љета царици. Господе, поживи је, желимо ти свако добро Римљанко. Ако се и не би повећао римски род ничим страним, твоје је царство царице Аријадно. Ти побеђујеш“. Изгледа, да је царица била спремљена на ту жељу масе, и за то је продужила овако у свом говору: „Благодаримо Господу Богу, што смо све оно што Вас занима и на што мислите имали и Ми на уму и намеравали, да испунимо Ваше захтеве и пре тога. И пре нашег ступања овде, по што смо увидели, да је Вашој Преданости потребан човек мудар, који би се побринуо за ваше благостање, пожурили смо се и претходимо вашем захтеву, и, по божјом промислу, предлажемо најславнијег Јулијана за звање епарха“. Разуме се, да се светиња обрадовала на овај лак успех у њеном првом и најглавнијем захтеву, за то су сви повикали: „Добар почетак. Многа љета царици. Многа љета архонима“. После тога је секретар прочитао последњи део прогласа. „На вашој је, дакле, Преданости, да, као што сте увек чували, тако и сад чувате ред. Јер о вашем благостању и о свима вашим интересима, прво се Господ Бог, а после Ми, довољно старамо, и пошто се, одмах, посаветујемо са славним достојанственицима и светим сенатом, а потпомогнути одобрењем најхрабрије војске, предложимо човека за царство, и правоверног и чистог. А нека буде далеко свака завист у том најбољем споразуму и поступку“.

По свршетку те беседе сишла је царица са престола, у пратњи достојанственика, који су је окружавали. Кад су сви дошли у двор, царица се повукла у свој одаје, а достојанственици су заседи, да већају о томе шта ваља радити. Како се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

међу њима отпочела распра, то преозит (престојник, један од дворских маршала), Урвикије, примети, да би добро учинили, кад би избор оставили царици. И тада заиста замоли архијепископа цариградског, да уђе и да замоли царицу, да она избере кога хоће. Она избере Анастасија силенцијарија, чему су се сви достојанственици радовали, кад су за то дознали. Одмах, оног часа, магистар пошље разне часнике царске гарде до Анастасија, да му јаве учињен избор, и да га допрате у двор. Чим је дошао, извршен је погреб Зионов. Сутра дан, пов цар, по што је примио подворење (*προσφύβεος*) свију власти, а нарочито архијепископа цариградског, отишао је до аркаде (стоа), која је била пред великом двораном царске палате. Ту су после дошли сви достојанственици и сенатори, који су од њега тражили да се закуне „да се ником, с ким би имао какву распру, неће светити, и да ће са чистом савешћу руковати царском влашћу“.

Кад је положио ту заклетву, нови је цар отишао у Иподром и тамо, у једној споредној, свечаној дворани, обукао је *стихар*, позађени *дивитисијон* т. ј. дугачку и широку хаљину, која се облачила преко стихара, опао се *царским појасем*, навукао тзв. *тувије* (царске чакшире) и *каљагије* (царску обућу), па тако обучен дошао на царско седиште. У том тренутку, војска која је стојала у Иподрому, погнула је оружје и заставе, а народ, који је био по седиштима, поздравно га је клицањем. Одмах за тим, најзнатији достојанственици и сенатори подигли су цара на штит и показали га свету, који је около стајао. Један од часника војске прилазио је престолу и метао му на главу његов сопствени „маниракион“ т. ј. златну гривну, по којој се његов ранг распознавао, и у тај мах дизале су се заставе и оружје, а војска и народ поздрављали су цара клицањем. После тога је силазио са штита, улазио поново у дворану, ту се патријарх молио Богу и изговорио „Господи помилуј“, а за тим га је патријарх обукао у царску хламиду и наместно му царски венац окићен драгим камењем. По што је цар обукао те царске знаке царског достојанства, враћао се на престо и поздрављао је народ, а сви су му одговарали клицањем, народ на грчком „Севасте“, а војска на латинском „Августе“. Кад је наступило ћутање, предата је цару написана прокламација војсци и народу, коју је он опет предао секретару. Овај је стојећи на степенима престола почео читати ово: „Јасно је, да људску државу ваља удесити по мигу највишег Промисла“. Ту је народ одмах прекинуо читање и почео викати: „Свако изобиље васељени. Како си живео тако владај. Дај Боже васељени савесне достојнике

и т. д.“. Кад је наступило ћутање, секретар је продужавао: „Како је, дакле, светла царица Аријадна, по решењу најмудријих првака и избору најславнијег сената и силне војске, као и одобрењу одавог народа, наменила мени, ма да сам се томе противио и од тога уздржавао, да примим бригу о царевини Римљана, а по претходној милости (благодати) Св. Тројице...“. Светина је опет прекинула даље читање и стала викати: „Госпode помилуј. Сине божји, помилуј га Анастасије. Августе, радуј се. Побожног цара Бог чува и т. д.“. Кад се вика толико стишала, да се могло чути, секретар је настављао: „Не превиђам сву тежину терета, које носим за спас свију“. Ту опет повикаше: „Достојан си царства, достојан Св. Тројице, достојан престонице. Терај достављаче и т. д.“. Секретар је читао: „Ја се молим Богу Сведржитељу, да и на делу будем онакав, каквом сте се надали, при овом вашем општем избору“. И опет сви повикаше: „Онај у кога верујеш спасће те. Како си живео тако и царуј. Благоверно си живео благоверно и царуј. Аријадно, ти побеђујеш. Многа лета царици. Дижи војску, води ратове, смилуј се на робље, владај као Марцијан и т. д.“. За тим се читао последњи део прогласа, у коме је цар обећавао награду, која је била уобичајена, при сваком проглашењу за цара, што је износило повећу суму, јер је одређена по 150 драхма на човека т. ј. 10 номизма, од којих су се давале 5 у злату а 5 у сребру. Тај је део прогласа гласно од речи до речи овако: „У славу нашег срећног царевања даћу по пет номизма и литру сребра на главу“. Тада сви повикаше: „Бог ће штитити хришћанског цара. То су опште жеље. То је жеља васељене. Госпode, штити благоверног. Свети Боже, узвиси твој народ. Побеђује срећа Римљана. Анастасије, Августе, ти побеђујеш Аријадна царице, ти побеђујеш. Бог Вас нам је дао. Бог ће Вас и чувати“. После тога цар је сишао с престола, рекао свима „Нек је Бог с нама“, и свечано отишао у цркву, где је извршено уобичајено благодарење, причешће цара и освећење венца, у олтару, који је за тим Анастасије метнуо на главу и после се вратио у двор. Ту је извршено свечано проглашење раније наменованог новог старешине престонице, а после је давао велики обед архонтима

Овакво је било *бирање* Анастасија, у главном мирно и пристojно, јер је вршено под председништвом царице Аријадне. Но при избору Јустина, наследника Анастасијевог, било је и нереда, јер, као што вели Константин Порфирогенит „није било ни пара ни царице, који би проглашење извршили, већ је све било непредвиђено“. И до-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

пета, кад је Анастасије преко ноћ умр'о, тзв. сиденцијарији јавише о томе тзв. магистру и запо-веднику једног одељења краљевске гарде, тзв. екскубиторији, да дођу у двор. Ови су одмах дошли и сазваше све више официре свију делова царске гарде и рекоше им: „Наш је господар, као човек, свршио. Сад нам ваља, да се сви заједнички посаветујемо, и онога, који би био Богу по вољи а држави од користи, изберемо“. Све је то било још исте ноћи. Сутра дан достојанственици се скупише у двор. Неки међу њима били су обучени у плаве хаљине, у знак жалости. Народ се скупио у Иподром и поздрављао сенат усклицима: „Многа љета сенату! Сенате римски, ти побеђујеш. Дај војсци цара, изабраника божјег. Дај војсци и васељени цара божјег изабраника“ и т. д. Међу тим достојанственици и архијепископ цариградски, скупљени у двору, заузеле постављена седишта у аркади пред великом двораном и почеше да се свађају око кандидата за цара. Сваки је предлагао и потпомагао другог. Тада, по што је време у залуд пролазило, магистар примети, да је одуговлачење претреса опасно: „Ако, вели, брзо именујемо оног који треба да буде цар, сви ће одобрити наш избор и биће мир. Иначе, још мало па „нећемо бити више господари избора, већ ћемо морати ићи за другима“. На несрећу свађа се продужавала и наступило је оно, што је предвидео увиђавни магистар. Екскубитори скупљени с народом у Иподрому прогласише за цара и подигоше на штит неког тисућника (хилиарха) Јована, који је био пријатељ Јустина и доцније постао епископ ираклијски. *Венети* нису одобравали тај избор и почеше се бацати камењем на екскубиторе, који у одбрани устрелише неколико противника. Други опет из царске гарде јурнуше, узеше неког патриција, који је био војсковођа (стратиг), подигоше га на сто и почеше се спремати, да га крунишу. Но екскубитори га оборише силом и хтедохе га убити, да га није спасао Јустинијан, који је тада био војни часник (аксиоматикос) код екскубитора, и послао у касарну под стражом. Тада сви екскубитори понудише Јустинијана да заузме царску власт, али се он одрече. Док се то дешавало, кад год би неко био истакнут за кандидата, они који су га бирали лупали су на врата обложена слономом кости и тражили од кубикударија, или, као што су се доцније грчки називали, од *витонита* царске знаке. Ови, опет, кад би чули, који су изабрани, нису издавали оно што се од њих тражило. На послетку, сенатори уверени, да је нужно да се прекине та велика хука, сагласише се, да прогласе Јустина за цара. Али неки од схоларија биди су у том степену незадо-

вољни с тим избором, да је један од њих јурнуо на изабраника, лупио га песницом и разбио му усну. При свем том, надвладао је мњење сенатора, уз које је пристала већина војске и народа. Услед тога је Јустин отишао у Иподром, где су кубикударији послали одмах знаке царског достојанства, тзв. царску одежду. Јустин је ушао у Иподром у пратњи архијепископа Јована и осталих достојанственика, ту је подигнут на штит и метнута му златна гривна. У побочну собу није улазио, да се украси царским знацима, већ су војници направили од њихових штитова заклон, тзв. корњачу (рат. справа) и ту је цар узео копље и штит и сео одмах на престо. Тада повикаше сви: „Јустине Августе, ти побеђујеш“. Цар је за тим, преко свог секретара, поздравно народ овако: „Цар Јустин, Победилац, свагда Севастос (Август). Решењем свемогућег Бога, а Вашим општим избором ступајући на царство, призивамо небесно провиђење“. Ту сви повикаше: „Свако добро васељени. Као што си живео тако и владај. Свако добро држави. Царе небесни, спаси земаљског. Јустине, Августе, ти побеђујеш. Многа љета новом Константину. Ми смо царске слуге“. Секретар је продужавао: „Нека Нас оснажи по његовом уобичајеном човекољубљу, да извршимо све што је корисно по Вас и по народ“. Опет сви повикаше: „Сине божји, помилуј га. Ти си га изабрао, ти га помилуј. Јустине, Августе, ти побеђујеш“ и т. д. Секретар је даље говорио: „Јер је то Наша брига, да Вас у свачему унапредимо, по божјем провиђењу, и да сваком од Вас очувамо добро расположење, негу и безбрижност“. Сви повикаше: „Достојан си царства, достојан Св. Тројице, достојан си престонице. Многа љета цару. Дај савесне старешине васељени“ итд. Секретар је читао: „У славу Нашег срећног царевања дајемо свакоме од Вас по пет номизмата и литру сребра“. Тада сви повикаше: „Хришћанског цара Бог чува. То су опште жеље васељене“ и т. д. После тога, по што је цар казао „Збогом остајте“, наступило је све остало онако, као што је то било и при избору Анастасија.

(НАСТАВИЊЕ СЕ)

ЦРТЕ ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од
СИМЕ Н. ТОМИЋА

I.

О коренима, основама и наставцима као елементима речи у индојевропским језицима.

„Was lange und von verständigen Leuten hoch gehalten worden, geziemt sich nicht mit einem Hauche des Mundes hinwegblasen zu wollen. Auch wird, was gestern und heute im breitesten Masse galt, nicht morgen schon allen Wert verloren haben.“
Aug. Friedr. Pott.

ПРИСТУП.

Још је у почетку нашег века сродност индојевропских језика утврђена, да се о њој није могло сумњати, тако да је наука о језику могла поћи даље, испитивати друге стране индојевропских језика, а не само тражити доказа о њихову сродству. И заиста, ниједно друго племе језика није основније испитано, као индојевропско, нити је наука и у којој области језика дошла до сјајнијих резултата као у области ових језика. Лако се томе довити, кад се зна, с како обилатим материјалом располаже наука, што се тиче индојевропских језика, тако да с тим претеже и над језицима, који имају трагова из дубље прошлости, као на пр. семитски и хамитски језици.

Као што се у сваком послу с почетка пази више на крупне црте, на оно што је уочљивије, што је главно, а мање на оно што је споредно, ситно и обично, и у науци о језику испрва се више поклањало пажње радњи у општим потезима, у контурама, дакле да се постави темељ новој грађевини. Као што је при дизању грађевине неимар душа послу, тако и у сваком другом они знаменити људи, који први састављају план, указују пут у напред. Наука о језику, индојевропска нарочито, као своје осниваоце спомиње триумвират, како се на једном месту рекло, *Боиа, Грима и Хумболта*. Они су први и прави осниваоци трију праваца, у којима се после кретада наука о језику: упоредног, историјског и философског. Наука о језику има у опште много њима да захвали, али ипак зато не смета доцнијим нараштајима да признаду, како су погрешке тих испитивача и научника имале тешких последица и да је много стало труда, борећи се против ауторитета, изаћи на прави пут.

Ф. Бои беше ученик философа XVIII. в., али ипак и у његову послу, поред емпиризма, није могло бити, да се не потераде и других тежња, јер не само што поређењем језика хоће да им докаже сродство, већ да продре у тајну духа људског и по-

зна му природу и законе. XVIII. век беше, што се тиче науке о језику, застао при традицијама минулих векова, али ипак није пропустио, да о постанку језика изнесе своје емпиричке погледе, да просто објасни оно, што се просто чинило. Друга два триумвира носе тип нове периоде, представници су свога племена и времена, у којем живе — то су синови немачког романтизма. И језик, као и све друге друштвене установе, наслеђене из старих добрих времена, кад је немачко племе играло сјајнију улогу у историји рода људског, немачки научници обавише мистичношћу и символношћу. Језик је дар с неба, благо неоцењене вредности поверено људма, кад они беху достојнији да га приме. Особита инспирација валаше, да из груди човекових, као израз душе његове, потече жива реч. Исто су тако само неки народи били изабрани, да им се та инспирација саопшти и да им језик достигне идеално савршенство, као Јелини, Индијанци и Јевреји. Све је у почетку било савршено, одлично, у тих изабраних народа, за шта други не беху достојни. „Исту мисао, коју *Грим* и *Хумболт* жељаху да изнесу у историји језика, веди *Мишел Бреал*“¹⁾, развијаше *Савињи* у историји права, *Крајцер* у историји вера, *Штал* у полит. праву. А свима овим спекулацијама лежаше у основи потцењивање и презирање разума. Није ту било без кастијске охолости, нити се много туђише од мисли о привилегованим расама, не заборављајући и себе уврстити међу њих. Ништа боље не истиче ту личну црту као назив *индо-германски*, име једне велике породице језика.“ Као што се у погледу митологије узимало, да су само неке расе биле у стању створити по природној даровитости својој особиту митологију, и да се зато могу све расе поделити у више и ниже, тако видимо да и лингвисти старије школе, особито немачки, деле језике на развијене и неразвијене, који су силом духа својега из првог простог градива умели саставити праве организме од језика, на пр. флективне према аглутинативним и изолативним, што се сматрало као врхунац научног успеха. Ови кастијски погледи у лингвистици индојевропској у последње време уступају правилним погледима, као што су слични морали узмаћи у митологији. Проучавањем говора људског, како се јавља, у што више језика, код разних народа, особито тако званих нижих ступњева језика, како се пре обично говорило, код дивљих племена добило се неслућених резултата, како су у гдекојим случајима баш ти језици достигли висок ступањ, да се разноврсним одношајима у језику

¹⁾ Revue des deux mondes, CVIII t. стр. 617. (1891).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

с таком јасношћу означе и најфинији предливи њихови.

Поред ових метафизичких погледа на језик што их у науку унесе неки од старијих радника, исто тако од штетног утицаја на правилан развитак науке о језику бејаше други један правац, који почињаше са сасвим супротне стране. То су познате тежње *Шлајхера*, *Макса Милера* и др., који за језик говораху, да је прави природни организам. Језик живи, расте и развија се по законима, по којима све у органском свету, — беше основна мисао тих погледа. Кад је *Дарвин* објавио своју теорију о развиту органског света, из простијих индивидуа у савршеније, не почасише часа неки лингвисти, да пруже руку природњацима и покажу, како немају право што на науку о језику гледају преко рамена, и да се и језици могу проучавати с гледишта нове теорије и извести исто тако почини резултати. Онда се лингвисти школе *Шлајхерове* сташе одрицати од заједнице с филолозима, пошто је њихова наука права природна наука, а филологија историјска, у смислу *Волфа*, *Бека* и др. С друге стране лингвист, као год ботаничар што даје више вредности у научном погледу корову и другом биљу, којем човек не посвећује своју негу, треба пре да тражи предмет испитивања у језицима без књижевности, данашњих дивљих племена, или у дијалектима, који се нису удостојили части да постану књижевни језици или говори виших друштава. Пошто језик живи, ваља га посматрати непосредно; зато лингвисту мало дају у том погледу језици класични, грчки, латински и санскрит или сачувани из старих времена преко писмених споменика, као готски и стари словенски. Филолог је као вртар, а лингвист као ботаничар: први негује само што мисли да вреди за човека, други пази на све појаве језиковног, — гесп. биљнога царства. А пошто је по теорији развита органски свет постао и постајао из нижих облика, и да се све може довести у генеалогички ланац, којег непотпуност допуњава палеонтологија, и лингвисти - природњаци мишљаху, да су нашли кључ разлици језика, којој старији научници тражаху основе у разликама у духу народа. Сада се лако могло премостити од нижих форма језика изолативних преко аглутинативних к флективних. Тако је још више у очима њиховим добивао у поузданости језик као организам, а наука о језику као природна наука. Већ се могла и ембриологија развити поред других огранака. Толико је силан утицај с те стране био, да се и научници противних погледа на језик не могу оставити тих метафора, већ их употребљавају кад говоре о раз-

ним племенима језика, и о периодама једнога племена, које се могу одредити по грађи што је при руци¹⁾.

Истом је ново време, последњих двадесет година, донело промену, која је науци о језику добродошла у сваком погледу, тако да је настала права обнова из основа. Како се силно заљуљала стара научна зграда, неки се побојаше, да се не ће нова моћи ни саградити. Али с изласком на светлост лако се могло наћи и у новим приликама, и ако око није могло наћи онаких слика од конструкција, као што је прајезик индојевропски, генеалогичко стабло ових језика, теорија о развиту и свези језика разних племена, на која су дељени по морфологији језици разних народа.

Узимајући да је прајезик био врло прост, што се тиче гласова, и да се из те простоте разви гласовно шаренило, како се виђа у оделитим језицима, беху употребљена различна објашњења, која увек мало имаху основа у реалности. Само да споменемо овде, како је теорија индјских граматичара о степеновању самогласа (*guna* и *vrddhi*) примљена оберучке, и примењена на вокализам свих индојевропских језика. Ништа простије ни лепше не може објаснити дружину нашега *a: o* (ъ), *e* и ст. сл. њ, или на пр. одношај *и* према ст. сл. *ѳ* и *ој* или одношаје *ѳ, у, ов, ав, ва*; исто је тако очигледно било у другим језицима, а понајпре у санскриту, на ком се тек види понајбоље. Зато није било лако пок. *Миклошићу* ни 1886. године прегорети гуна-теорију, како се у науци зове, те устаје у њену одбрану у приступу к свом „Етимолошком речнику слов. језика.“ Али се није могло одбранити оно, што је простом емпиријом, а за практичне потребе индјске граматике пронађено. Кад се узимало од Индијанаца, мислило се, да то мора бити и у ствари, кад је онако тачно сведено у правила, а тако јасно потврђено вокализмом осталих сродних језика. Као што ће доцније бити прилика, да се о утицају индјске граматике рече и у многим другим научним питањима, овде само спомињемо један случај. Испитивања *Сосира*, *Бругмана* и др. обореше теорију степеновања, и она може даље остајати само у пракци као згодан начин, да се изнесу одношаји вокалних група *a, u, y* (*a, i, u*).

Старији научници често, кад треба говорити о гласовима, говоре о словима, и како једно може заменити друго; нове је науке права добит, што се у првом реду наука о гласовима уздигла изнад

¹⁾ В. Fr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft, I. Band, Einleitung in die Sprachwissenschaft, 1876. Wien, стр. 192. и даље.

обичних домишљања. Знајући колики значај има промена гласова у историји језика и како она стоји до говорних оруђа и њихова положаја, валао је прво тражити савета од Физиологије, а после од Психологије, колико душевни фактори утичу на говорни прибор. Данас се развила физиологија гласова и фонетика. Разуме се, да се правилно гледиште на историјски развитак гласова једнога језика тек онда може имати, кад се води тачна разлика, шта је написано и шта је изговорено. Наука о гласовима у правом смислу постаде наука о покретима говорних органа. Али исто тако при проучавању гласова једног језика није се испуштао из вида ни утицај других фактора, сем физиолошког и механичког, као на пр. психолошког, социјалног, етнографског и т. д.¹⁾

Ни друге области науке о језику нису изостале иза науке о гласовима: свуда су се с правилним погледима на језик уносили и правилни погледи о појединим појавама његовим. Место ранијег рашчлававања речи на елементе, које су звани корени, наставци, и за које се држало, да су то некакe особите самосталности језиковне индивидуе, уносе се правилни погледи на постање речи, развитак облика, промене њихове, на прави значај тих ипотетичних језиковних елемената. Као што ће се већ дати прилика, да о том новом правцу више изнесемо у овом чланку, можемо сада само истаћи ту главну црту његову, да се речи не упоређују са другим индивидуама из природе, пошто су само знаци наших представа и да психички закони имају главну улогу у погледу промене њихова значења. Њихових функција, о чем се бави знатан део синтаксе и нове науке о значењу речи, каја јако излази на поприште.

Ако се са ових оделитих поља науке о језику пренесемо на оно место, где се сви зраци прикупљају у праву научну жижу, не може се оку посматраоачеву измаћи, како се и у философији о језику иде напред, како се метафизички облаци расипају исто тако као назови-природњачке тежње, и може наћи да све правилније гледиште отима маха на природу језика и на онај моменат, кад је човек у служби мисли употребио артикуловани глас. Све се боље увиђа, да није ништа тајанствено, ништа натприродно, већ просто функција и појава наш језик. Колико се може философ о језику научити од природњака и физиолога, а не мање психолога, показује овај пример. Позната је болест језика под именом афазиие још поодавно у науци, али се за дуго није могло ући у траг

тој необичној појави, како човек изгуби моћ говорити, а све му остало душевно стање остаје недириуто, или на пр. изгуби моћ разумевати речи, говор, и ако није глух, или заборави читати или писати, појаве, које могу ићи и заједно, али то није увек случај. Од франц. антрополога Броке у науци се држи да је нађен поуздан узрок овим појавама, где се није могло наћи да је икоји од органа повређен, ни вид, ни слух, ни подобност органа за говор, нити пак руке, да пише. Нашло се, да постоји физиолошки узрок болести: повреда у левој полукугли мозга, а у трећој вијуги — бори — оздо. Још се није нашао пример, којим би се супротност доказала.

Знаменити француски психијатар Шарко изнео је према појавама афазиие своју теорију о језику, која боље него ништа показује, како се лако с правом науком разбијају облаци ипотеза. Четирма облицима афазиие, како групује све њене појаве споменути научник, одговарају и четири облика нашег памћења: за слушање речи, за изговарање речи, за писање и читање, и четири облика у којима се јавља језик код човека писменог. Као што сведоче појави афазиие, може бити једна врста памћења уништена, а да остале остану, пошто се и они јављају засебно. Памћење се свако развија за себе; тако га дете, да разуме говор и да мисли искаже говором, добива још у прво доба своје, а памћење зназова (за читање) и покрета руке (за писање) у школи или иначе у животу. Основа је језику у учењу, у навици, у асоцијацији једне врсте појава с другом¹⁾. — Да ли ће ово ићи у прилог теорији нативистичној — или (како Вунт вели) генетичној или емпиричкој, може се лако одредити, ко је имао прилике упознати се с погледима Хуитни-а на постанак језика, с којим се слаже Марги — вођама емпириста, а с друге стране Штајнтала, Хумболта, па и Вунта, Макса Милера и Лудвика Ноаре — који сви путем развитака, инстиката или рефлекса хоће да објасне постанак језика. —

Распоред нашег градива учинили смо према граматичким терминима корен, наставци за основу и облик, да би ствар била прегледнија, и ако би може бити природнији био, да смо пошли путем граматичке анализе. Према самој намени овог огледа овде ће поглавито бити обрађена пажња, да колико буде могућно изнесемо све главне добити у области етимологије индојевропске, а увек базирајући се и на примере српског језика. У на-

¹⁾ Види В. Bourdon у Revue philosophique 1888. г., књ. XXVI.

¹⁾ Alfrède Binet у CIX. књ. стр. 116.—132. Revue des deux mondes (1892.) у чланку: Les maladies du langage d'après les travaux récents.

штој иначе оскудној научној књижевности баш у области изучавања нашег језика, и то у етимологији, радови *Даничића*, а исто тако *Миклошића*, чине част нашој науци, а српском језику дадоше обраду, какву ретко имају остали словенски језици. Будемо ли у стању указати на светле црте овога плоднога рада двају најзнатнијих словенских ученика, од којих је један приграбио свој матерински језик, али како ретко који, а други је као сурпороа раширио крила над свеколиком словенском облашћу, а погледом хвата много даље и даље — задатак је огледу испуњен.

ДЕО ПРВИ.

I.

Сав се говор свакога човека састоји у реченицама, које нису исте величине, већ се разно мењају према мисаоној грађи, што се преко њих саопштава другом, пошто је говор друштвена појава. Реченице су у говору означене прекидима, а у питању особитим знацима, с којима се хоће не само да обележе реченице, него и одношај њихов. Реченице се дакле могу поредити с мислима које исказују, јер ма како да мишљење иде брже но што ми можемо то замислити, ипак мора да се управља према говору, пошто се покретима говорног прибора претварају у гласове струје ваздуха, које човек издише. Али има и друга врста прекида, у нашем говору чешћих, а зато и неосетних, који бивају после свакога издисаја, јер се мора наново ваздух потребан за говор удисати, увести у плућа, а међу тим је с тим скопчано функционисање нашега организма. Осим ових физиолошких прекида, који прате сваку артикулацију гласа, а о којој ми не водимо рачуна, бивају, и ако мање осетни, и прекиди при изговору речи. То би била опет једна врста психолошких прекида, налик на оне код реченица, пошто речи одговарају представама у души; али се тешко у говору одрасла човека може опазити такав уочљив прекид, и код њега јединству психолошког акта одговара једноставност реченице, т. ј. у непрекинутом низању речи, слогова и гласова, у распореду авцената и других средстава, да артикулације удесимо према распореду мисаоне садржине. Тако одрастао човек и не пази на изговор речи, на одвојеност њихову као што су написане, а што се опажа и код деце, кад се уче говорити, и код одраслих, кад уче туђ језик, на пр. ваља да се прво опомену облика речима, што ће их употребити¹⁾.

¹⁾ О овом в. у интерес. књизи *Б. Бурдома*: *L'expression des émotions et des tendances dans le langage*. Paris, 1892., особито chapit. XVIII.

Речи у језику, како се он јавља, било као говор било као писање (или разни облици овог), имају за нас довољно самосталности, тако да није неударно, што се све градиво језиково своди на речи. То нам доказује и што сваки час у говору речи мењају своје место, према потреби наших мисли, и ступају у различне реченичне склопове. У писању речи се одвајају, што одговара лакшем току мисли, али и ту долази много од навике. Овде је главно, да су речи одиста самосталније, и ако им се не може давати самосталност, као што се често чини, поредећи их с камењем, облацима, које поток и река сноси, а које се све више глад и свој облик мења¹⁾. Иначе кад би реч била особито биће, тако да речемо, зар би се могло по потреби јављати само једно значење, а остала, и ако их има, стоје далеко од позорнице. — Прекиди у говору, којима се одвајају реченице постају из саме психичке потребе, да би се изговорена реченица могла везати с мишљу што иде за њом. Мисао постала актом аперцепције из представа, има своју слику у говору — реченицу састављену из речи. И реч као год реченица само је дакле појав, и према распореду представа, како се јављају у памети, вртају се и речи; тако исто, с каком снагом представе ступају у мисао, и у реченици, фонетичким средствима, колико је то могућно, бивају означени мисаони преливи. Зато није могућно примити мишљење познатог асириолога проф. *А. Сејса*, који вели, да реч сама значи само усклик, да је без значења, као скуп слогова или писмена или животињских гласова, и да језик почиње од реченице, а речи су створови граматичара и лексикографа²⁾. Без поговора се може допустити, да у изучавању речи треба увек пазити на њено место у реченици, ма коју страну њену изучавали — фонетичку, морфолошку, функционалну, или значење; али да јој се одрече и оно самосталности што има, нема разлога.

У језицима с флексијом научна анализа може ићи даље, тражећи да одреди порекло оним морфолошким деловима, на које се реч цела већ тим, што се јавља у разним облицима, т. ј. што задржава један део заједнички, на који се додају нови завршеци. У том случају онај део, што увек остаје и држи значење речи, зове се *основа* речи, а они завршеци, што долазе на основу, да означе разне граматичке одношаје — зову се у нас *наставцима за облик*, у других пак остаје им име

¹⁾ *O. Behagel*, *Die deutsche Sprache*, 1886., Wien-Prag-Leipzig, стр. 62. и даље, где се лепо истичу разне стране језич. појава.

²⁾ *Principes de grammaire comparée*, trad. franç. 1884. Paris, 106.—107.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

завршеци, за разлику od друге врсте помоћних слогова, правих наставака, суфикса. — Емпириска граматика, тумачећи промену речи, употребљава термине основу и наставка као нешто засебно, којима одговарају властите функције, те на пр. *јунак*, *јунак-а*, *јунак-у*, *јунак-ом* постаје, кад се дода основи *јунак* — наставак — завршетак — у прв. случају — *з*, које се у срп. изгубило, у другом — *а*, у трећем — *у*, у четвр. — *ом*. Тако се поступању ради дидактичких циљева нема шта замерити, пошто се тим распоредом морфолошких елемената даје прилика, да се сродни појави среде у класе, и правилно распоређени лакше савладају при учењу. Али и теориски тумачити постанак облика тим и тим наставком, од те и те основе, а не узимати у рачун психичке чиниоце, нема места.

Разглобом речи на саставне елементе, који имају још неко значење, долази се дакле до наставака за облик, даље до наставака за основу, који имају нарочиту службу у постајању основа, најпосле остаје недељиви део, којем се даје назив *корен*. Овај је део недељив у овом смислу, што је он још спојен с неким значењем, и ако је оно пространо, неодређено, али чим се и тај део стане рашчлањавати на још ситније делове, више се не може говорити о етимолошком разглобу, већ о фонетичком, пошто тада добивамо слокове и гласове, који сами немају никаког значаја и значења, јер изговорени не изазивају никакву представу у памети. —

Код класичких народа први се пут као граматички термин јавља реч *корен* (*radix*) код *Варона*¹⁾, али је у индјској граматичкој назив за тај део речи, што га ми зовемо *кореном*, доста сличан по значењу: *dhatu* (основа), нашао врло рано примену. Познато је, како су граматичке студије врло много неговане у Индији, а поглавито из практичних разлога, да језик светих књига — Веда — одрже непромењен, пошто се народни говорни језик, онда кад је настала потреба граматике, био већ јако удаљен од ведског санскрита. Осим јевроп. научника из новијег доба никад није тако вешто лексикално благо једнога језика рашчлањено и сређено у групе по наставцима и коренима, као у старој индјској књижевности. Јевроп. се научници једно време не могоше начудити умешности, с којом су учени брамини издвајали корене и саставили спискове, познате под именом *dhātupatha*. Новије је време и с друге стране проучило те етимолошке радње браминске и нашло је, да су и сувише подлагали, да свакој речи пронађу *корен*,

¹⁾ Whitney — Jolly, Die Sprachwissenschaft, München, 1874.

и где то не би могућно, измишљаху га, дајући му значење, према нахођењу, само да би угодили својим етимолошким назорима. Није међу тим незгодно ни гледиште на ове етимолошке студије, које заступа француски научник *П. Рено*¹⁾, да је практичност главна особина свеколике науке о језику код Индијанаца, и да се више од њих не може ни тражити, него што су хтели, а што је онако недостижно и извео најславнији њихов граматичар *Панини*.

Да покажемо примером, како иде тај разглоб речи, да се добије *корен*, узели смо баш онај случај, који пок. *Миклошић* има у својој „Упор. граматичкој“²⁾, а то је *корен* *џк* = *вик*. Он узима ст. слов. *оучениковъмъ*, а то је инструментал једине муш. р. *придева* који се мења по номиналној промени, и тој речи одузима прво наставак — *мъ*, падешки завршетак орудног падежа, те му остаје основа *оучениковъ*. Ова основа присвојног *придева*, постала наставком — *овъ* од именице што значи *радника*, која постаје наставком — *икъ* од основе трп. прош. глаг. *привреда оученъ* — распада се дакле на друге две основе: *оученикъ* и *оученъ*. Трп. глаг. *придев* постаје наставком — *е-нъ* од основе *начира* неодређеног *оучи* —, а и за ову се основу зна, да је постала од именице, деноминативног порекла, а то је именица *оукъ*. Најпосле и именицу *оукъ* *Миклошић* рашчлањује у *корен*, који треба да гласи *џк* — и наставак — *з*, али *корен* *џк* — не може остати по словенским гласовним законима у том облику, већ има облик *вик*. — То је разглоб имена да се дође до словенског *корена* *џк* = *вик*, али пошто је он познат и као састојак глагола, може се и овако доћи до њега. *Миклошић* узима 1. д. двојине млађег аориста: *выкоховѣ*, у којем је — *ѣ* лични наставак за спом. лице, — *о* — уметак између личног и наставка за време — *х* —, — *о* — уметак између наставка за време и глаголске основе, овде и у исто доба *корена* *вик* —, чији смо облик неоснажен добили при првом разглобу.

Овај *корен* у словенским језицима има богату задругу, као што нас учи *Миклошић* из свога „Етимолошког речника слов. језика“³⁾, и коју ми исписујемо по реду његову, како је поређао за другаре:

ст. слов. *выкнѣти*, *обвыкнѣти*, *навыћи се*, *учестано*, кад се протегне *џ* и *с* в стављеним напред

¹⁾ Revue philosophique 1889. t. XXVII. 531.—538; Origine et la philosophie du langage²⁾, 1889, и Principes généraux de linguistique indo-européenne, 1890.

²⁾ II. Band. 1876. стр. 418.

³⁾ стр. 397.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

вык — у *выцати, вычѣ; обѣчай, необычно* с ос-
новом *выкѣ*. Од правог корена *ѣк* има ојачано:
оукѣ, наука, неоукѣ, оучити;

нови словенски: *obiknoti* код Хабделића; *ук*
иѣти, наук;

бугарски: *обикна, обичам* водети, *обич* љубав,
навик, навика, уча — учити;

хрватски: *учан solitus*;

српски: *обикни, обикнути, свикни, обичати се*;
вичан, навика, навичај, обичај; неук, одука, учити;

чешки: *navuknouti, navukati, svyk* навика,
обуѣј, наука, иѣти;

пољски: *wyknać; zwyk; obyczaj, zwyczej, neuk,*
uczyć, uczyć из *uczyć* навићи се;

кашупски: *wekpane*;

полапски: *vāknē* учи, *veucit* учити кога;

горњо-српски: *wiknuć* учити, *vičić, zwičić*
обикавати, *vičva* наука;

доњо-српски: *wiknuš* учити се, *wicuš, wicuš,*
wicwa наука;

малоруски: *прывыкнути, обичай, наука, укъй*
вешт, *учымы*;

белоруски: *обичай, навика*;

руски: *обыкнуть, обикать, обичать* навићи
се; *навик, обичай*; *наука учить, учеба* диал.

Словенски је корен продѣо у румунски: *obi-
čeј, neik* глук, *иѣтѣк*. — Осим словенскога исти
се корен наводи још неким у индојевропским јези-
цима, тако на пр. у *литав.*: *junkti* навићи се, *jaukus*
питом, *jaukinti* навикавати се, *niјaukinti* одвићи се;
у *летском*: *juki, jukt* навићи се, *jaukt, jaucet* на-
вићи; у *готском* *bi-uh-ts* навикнути; у *ст. инд.* *иѣ,*
иѣјати бити навикнут. Познати лексикограф индо-
јевропских језика *Фик* у прајезику даје облик
корену овом, засведоченом у четири засебна индо-
јевропска језика, *еико*, и налази још и ове срод-
нике: грч. *δπιω* (= ст. об-ѣчѣ), које се по значењу
веже с латинским *ихор* из *iscus* = ведском *ōkas*
завичај¹⁾. Други један научник, који је специјално
расправљао о коренима индојевроп. језика, огла-
шује овај корен за сложен из *eu-k*,²⁾

Један овај пример може показати, како се
разглобом речи, прво, једног језика долази до ко-
рена, који није одржан у свом првобитном облику,
већ често мењан према гласов. законима тога је-
зика; даље, како се облик истог корена може пра-
тити кроз више језика индојевроп. порекла. Идући
за кореном, како се јавља у појединим језицима,
долази се и до прајезика, о којем само знамо

преко његових синова, а за који неуморни немачки
научник *Фик* шта више састави и речник, који
већ изиђе у четвртог издању. Свуда се, као што
се види, само разглобом долази до корена, па и
у случају, да се неки облици пренесу и у прајезик,
јер индојевропски народи, кад се оделише, понеше
готов развијен језик, као што тврди већи део
паучника.

Као што се одређује корену облик, ваља и
значање. *Миклошић* вели, да треба дати корену
оно значење, какво има облик које речи, у којој
се наводи корен, а који облик стоји на средини
између глагола и имена, који постају из корена
близаначки. Тај је облик инфинитив, и његово не-
одређено значење ни бројем, ни временом ни ли-
цем, што су чисто глаголска обележја, не може
бити згодније, пристаје корену. Корен *ѣк* по *Ми-
клошићу* значи учити, а учење није ништа друго
по навикавање; отуда је, напомиње он даље, за-
што је објекат глаголу учити се у дативу¹⁾.

Још се при тражењу корена разглобом речи
може рећи неколико напомена, али ће најбоље
бити, да их оставимо после примера, које ћемо
још навести.

Шта је корен у срп. примерима: *берем, брати,
берба, берац; сабор, саборисати, бора, набор, са-
борит, зборити, збориште, зборница, пабирак, би-
рати; време?* Да ли *бер* — *бор* — *бир* — и *бр* —
или само један између њих? *Миклошић* под корен
бер у свом „Ет. Реч.“ прикупи велику словенску
родбину, која је исто тако у сваком језику, у по-
гледу облика корена, шарена. Са словенским ко-
реном *бер* крвна су браћа и корени, које можемо
добити из јерм. *berem* носим, из ст. инд. *bharman*,
из грч. *φέρω, φορος, φερα* (= *brēmen*), лат.
fero, гот. *bairan*, ст. прског *berim* = *fero*. Свака реч
у првом реду има свој корен, и ти засебни корени
често у разном гласовном облику могу се довести
на прототип у једном језику, исто тако као у групи
језика, при чем се пази на слагање између језика
истог племена; тако и могаше *Миклошић* узети
као прасловенски облик том корену *бер*, јер се у
том облику гласовно поклапа с кореном у дру-
гим индојевропским језицима (ст. инд. *bhar*, грч.
φέρ —, јерм. *ber* —, гот. *bair* —, лат. *fer* —, ст.
прског *ber*).

Права је одредба коренова, до које се до-
лази чисто емпиричким путем, да је корен последњи
остатак при разглобу читаве породице речи, у
којима је он заједнички, а да тај корен има још
етимолошко значење. У ствари ова одредба више
и не каже о корену, него просто упуство, како се

¹⁾ Vergleich. Wörterbuch der indogerm. Sprachen¹,
1890. Göttingen, I. B., 7. стр.

²⁾ *Per Person*, Studien zur Wurzelweiterung u.
Wurzelvariation, Upsala, 1891. стр. 7.

¹⁾ Vergl. Gramm. II. 419.

може добити разглобом речи. Њом се веди: дели речи на простије делове, почевши од задњег краја, и кад мислиш да већ не можеш, а да не прекорачиш међу, одређену значењем, што ти је остало можеш сматрати као корен речи. — Разуме се, да сви не поступају при тражењу корена подједнако, зато и не добивају исте резултате, нису им корени подједнаки. Један ће пре застати при разглобу, јер му се чини да се већ нема даље куд, а да не раскине везу корена и с оном сенком од значења, што се за тај остатак веже. Тај добива хиљаде корена. Други није тако обазрив и бојажљив: слободно сече и дели речи све на ситније делове, и после његова разглоба речи једнога језика не остаје више него неколико десетина корена, тих недељивих честица, простих слогова с тамним, неодређеним и пространим значењем. То они зову списак корена. *Бенфај* рачуна 1706 корена у санскриту, 226 у II, III, V, VII, VIII и IX реду, а 1480 у I, IV, VI и X реду; сви други броје свега 143. *Банлев* узима 600, а за суврем немачки 250, и ако је *Грим* скупио у герм. породици језика 462 неправилна глагола. *Добровски* је за слов. језике бројао до 1605 корена, а *Миклошић* за ст. словенски у својој расправи: *Die Wurzeln im Altslovenischen*—1857. *Пот* мисли да сваки језик

има у средњу руку око 1000 корена. Али као што је слободан био у тражењу корена *Авг. Фик*, ретко да се други нађе, који је за све индојевропске корене нашао најпростије облике, тако да су његови корени или из самогласног, или из самогласног и сугласног озади, или од самогласног и сугласног једног или два спред.

Корен је чисто субјективан појам, судећи по несугласици, која влада међу научницима. Али, и ако је научна анализа дошла до недељивих делова, није се застало на том, што се дознало, већ се тим простим елементима даје особити значај у науци о језику, пошто су то првобитне речи; корени су дакле самосталне речи били некад, зато се та мисао у опште раширила. Они лингвисти, што нагињаху природњацима, упоређиваху корене с ћелицама, из којих је састављена органска материја; зато *Макс Милер* веди: „Најглавнији резултат, добивен правим научним изучавањем језика, састоји се у том, што остају, пошто се објасни све спољашње, као резултат растења, промене и спајања, на крају крајева прости елементи човечанског говора — фонетичке ћелице — које обично називају коренима“.

(Наставиће се)

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИЖЕВНЕ ОБЗНАНЕ

Одговор на критику г. професора Јована Жујовића.

У „Просветном Гласнику“, у свесци за дек. пр. год., изашла је критика проф. Жујовића на мој први рад „Палеоантропологија Српских Земаља“.

Ја се нећу ни мало задржавати на субјективном расположењу критичаревом, ни на радости, која га је обузела, кад је ову књигу угледао. Сви, који читају „Просветни Гласник“, знају доброту и срце мог критичара. Нећу улазити из разлога простих, што то нема никакве везе с предметом. Могло би се говорити о начину писања критике, али ни на томе се нећу задржавати, јер г. Жујовићу није првина да овако пише.

Пре свега реч „Палеоантропологија“ не бих ни смео узети по предлогу г. Жујовићевом, да је нисам нашао у Топинаровој Антропологији стр.

175, и узео сам је у оном значењу, како је он то дао.

Даље, није истина да је само овај спис дело мога трогодишњег рада. Да је г. критичару стало до тога, да види шта сам ја за три године урадио на „Палеоантропологији Српских Земаља“, могао би се лако уверити из збирке, која је за последње три године прикупљена и која се налази у Зоолошком Кабинету. Тада би је могао упоредити са оном, која се налази у Геолошком Кабинету, прикупљеном већим делом из Народног Музеја и разних поклона.

Што се у моме чланку на једном месту налази Девинска, а код Тројановића Дљинска пећина, могуће је да сам рђаво забележио што ми је г. Тројановић усмено казао.

Критичар вели, да мој закључак, да кости као и рбине од посуђа из Девинске пећине датирају из бронзане периоде, није истакнут ни у колико оправданим чињеницама, јер 1) и пре и после бронзане

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

периоде било је људи великог раста, 2) у бронзаној периоди грчарија је била већином дивно украшена.

Нисам нигде тврдио, да није и пре и после периоде бронзане било људи великог раста, нити сам тврдио да грчарија у бронзаној периоди није била украшена. Моје мишљење, да се кости датирају из бронзане периоде, основало се на томе, што се и по осталим европским пећинама највеће кости увршћују у бронзану периоду, када се поред њих нађе онако незграпно посуђе, како сам ја описао. Мој закључак није апсолутан, но сам рекао: *може бити*, и да се то у неколико посуђем потврђује. Г. критичар није хтео да води рачуна о целом опису, ни о горе истакнутим речима, но се зауставио на прве две речи „без орнаментике“. Да ми је критичар наметнуо силом оно, што ја нисам нигда порицао, доказ је тај, што ја у својој збирци имам чак и подушно посуђе из периоде бронзе с орнаментиком. Рекох чак и подушно, јер Lüboek а и Ewans тврде, да је у бронзаној периоди било двојаког лончарства: једно кухинско и то је обично шарано, а друго подушно и то је без орнаментике. „La poterie funéraire de l'âge du bronze n'a pas d'ornement“ (Ewans, L'âge du bronze стр. 445).

Исто тако није истина да сам игде тврдио да је келтска раса била једна¹⁾. Нити смем као критичар да тврдим, да је било више раса. „Grande Encyclopédie“ непрестано говори „cette race“. Зна се да Лингвисте тврде, да је била једна, а Антрополози две или више. Pour les uns il y a dualité, pour les autre unité de races (Will).

По ономе „крватку деформисаном“ закључио сам да припада келтској раси, пошто се опис овакве лубање налази у неколико у Катрфажу стр. 489; што је онако деформисана лубања карактер Келтословенске лубање и што и сам Катрфаж вели да се у Истрији, Славонији, Банату, Румунији и једном делу Србије налазе и сада типови брахоцефалични Келта. А што је „ова ратоборна нација“ (Will) била у III-ћем веку господар Моравског Корита, па је одатле претила Грцима; што су најглавније трупе Келта од 15 до 30.000 људи кретале се долинама Мораве, Саве и Драве, побудило ме је те сам поред тога и рекао да ће се остаци „ове ратоборне расе“ наћи код нас у „џиновском гробљу“, јер је немогуће замислити да није никакве трагове оставила у нашим крајевима. Међу тим скоро ће изаћи други приложак „Палеоантропологији“ у коме сам се још пре неколико месеци оградио рекав: „Неки писци теже да и у нашим крајевима виде поглавито Келте и Илирце,

¹⁾ Познато ми је мишљење Lagneau-a, на ког се ви позивате; он је дивно то разрадио у речнику медицинских наука.

и да су ови споменици т. ј. Тумулуси већим делом тих народа, али и они сами имају врло слабе податке и за њихове крајеве, на се то за наше још мање може тврдити⁴⁾.

Што вели мој критичар, да лубање потпуно четвртасте нема ни једна раса, то је истина, ако се реч четвртасто узме у буквалном т. ј. минералношћом смислу. Међу тим критичар сигурно зна, да се у Антропологији врло често пише: четвртасто лице, четвртасте очице, трошопка лубања... све се то мора разумети с антрополошког гледишта.

Г. критичар у порицању иде и даље и без потребе прави сам себе смешним кад вели о Сакрифициусу (читај Сакрифициос) „да се радознали и недовољно спремни читач не би на свој лобањи спотакао и своју главу о њу лупао, подсећа га, да је Сакрифицијус једно острво, „код“ кога нема дакле никакве лубање“. Од стр. 739. па до 750., у чувеном делу Топинара, говори се врло често о Сакрифициусу. На тим странама има више табеларних прегледа. Ево једног:

	Зеф. индексе	Уздуж. преч.	Попр.
Парожани имају	79.4	182	145.
— — — —			
Сакрифициос Мексике	115.8	151	175.

Па онда на стр. 748. стоји, да је на једном Сакрифициусу, који је случајно узет, ширина 179 а највећа дужина 149, разуме се ширина лубање, г. критичаре, а не ширина острва. Нигде се у том делу не помињу „Тотонаци“, па их и ја нисам смео помињати.

Што се тиче оне напомене, да ли 10 кила камена а под притиском земље нису могли ону лубању деформисати па да она постане широка и скраћена, и та је напомена излишна. Ми смо²⁾ из појединих Тумулуса вадиле здраве читаве лубање, преко којих је било не 10 кила но 10 кола камења а и земље, тако да је један Ваљевац узвикнуо „толико земље и камења на овако сачувана глава... е то је мртвом човеку багатела“. Ну ми смо нашли и једну деформисану лубању у подводном терену, али деформација на одраслој лубањи а услед притиска лако се познаје. Лубања о којој је говор нема ничег од свега тога, јер су темене кости кратке.

За марковачке старине критичар вели, да се никако не може по тим ништавним предметима³⁾ закључити да су из гвожђаног доба. Међу тим поред тих старина, које су заиста карактеристичне, своје

¹⁾ Овде сам нарочито мислио на Хернесово мишљење.

²⁾ Г. Валтровић и ја.

³⁾ Мене су овакви ништавни предмети упутили на лепа открића. Преисторијско селиште у Петници, критичар би пре мене открио, да је водио рачуна о овим „ништавним предметима.“

мишљење основао сам и на наводима појединих Чачана, као и г. Михаиловића инжењера, па чак и вашег пријатеља Каница, који тврди¹⁾ да се у чачанском округу поред Мораве, код Марковице, налазе стотинама неотворених гробова из бронзане и гвозђане периоде.

Пошто је г. критичар с неповерењем примио сва моја тврђења о људским костурима и разним рботинама од посуђа, предусрета с неповерењем и нову фелу *El. antiquus*. Ну, на срећу критичареву, баш те зубе, који су били с преисторијском лубањом, понео сам у Париз, да их г. Годри одреди, јер су ми били сумњиви. Личили су много на *El. meridionalis*. Али како је овај последњи слон много старији и, по свој прилици, веома редак за нашу земљу, то ми је мило, што ми је г. Годри, кад се из Америке вратио, послао преко г. Константиновића, медикара у Паризу, поменуте зубе с етикетом *El. antiquus*. И тако г. критичар може бити сигуран, да је *El. antiquus* некада у Србији живео. Међу тим од истога слона налазиле су се вилице и зуби у Геолошком Кабинету већ толико година, а горња вилица, која је у шабачкој гимназији била и коју ми је г. Жујовић препоручио да је узем, припада такође *El. antiquus*-у. У осталом имам поред *El. antiquus*-а новина за „Палеонтологију Сисара“ коју спремам за штампу, и тамо сам намеран да опширније о овом предмету говорим.

На послетку критичар ми још једну неистину намеће, да ја бркам разделе и расе, као што то критичар брка, па вели, „да *Quaterfages* и *Nawu* нису поделили историју фосилног човека „у четири типа или расе“, а зна се да су ови аутори класификовали само људске лобање из доба кватернернога, из доба геолошкога и то у три раздела“. Међу тим, раздели и раса нису све једно. Да би критичара још више уверио, да је погрешно разумео оно што је читао, нека ми послужи *Debiege*, професор медицине у Лиону и члан антрополошког париског друштва, у свом делу *l'Homme avant l'histoire*, 1888²⁾: а на страни 95.: „*L'histoire de l'Homme fossile est divisée dans les Crania ethnica de Quaterfages et Nawu, en quatre race: 1. race de Canstadt; 2. race de Cro-Magnon; 3. race de Grenelle et de Furfooz; 4. race de la Truchère.*“³⁾ Дакле у четири расе, а не у три, као што ви тврдите⁴⁾.

Међу тим у критици г. Жујовића има умес-

¹⁾ *Prähistorische Funde in Serbien* стр. 3.

²⁾ Дело штампано 1882.

³⁾ Да г. критичар прима расу Тришер као засебну расу, сведочи његово упоређење цефаличног индекса те расе с нашом!

⁴⁾ *Noernes, Urgeschichte des Menschen*, 1892, стр. 193. помиње 3 „прорасе европске“ по Катрфажу, али Тришер не помиње, и ако је Катрфаж описао.

них напомена, а те су у штампарским грешкама бројева, као и у оном „јак“ место „лако развијен“, израз заиста неподесан. Ко зна како се Старинар штампа споро, тај ће моћи разумети, да су се и могле поткрасти очигледне грешке, које је г. критичар и сувише наивно експлоатирао, упућујући ме на формулу г. Миљковића, која је тако исто, ако се брижљиво прорачуна, непажњом не писца, но штампара, погрешка. Ево те формуле

$$x = \frac{142 \times 100}{182} = 78.$$

Ево грешке, које писац с великом логиком експлоатираше. Једну и сâм овом приликом помињем.

Место 72.75	треба да стоји	72—75
» 70—83	« » »	70—73
» 79—83	« » »	79—84
» 72	» » »	73

Разуме се, сви „главни цефалични индекси“, представљени су округлим бројевима.

Лубања преисторијска, о којој смо говорили, остаје ипак типично дугоглава лубања, и кад би имала и 74 и 75 као цефалични индекс.

У својим будућим „прилозима“ износићу у једном делу материјал, онакав какав сам нашао, а у закључку говорићу о своме мишљењу. Ово може и пропасти, као што су и многе претпоставке пропаде, али материјал ће увек остати. То ме још теши, и на збирању материјала продужићу да радим до смрти, у нади, да ће једном и ова наука престати бити „веретизна“.

Д-р Ђока П. Јовановић
проф. Вел. Школе.

Zeitschrift für praktische Geologie mit besonderer Berücksichtigung der Lagerstättenkunde, herausgegeben von Max Krahnann. Verlagsbuchhandlung von Julius Springen. Berlin 1893. Цена 18 марака годишње.

У данашње доба неуморног рада на разноврсним гранама индустрије, нарочито у рударству и хемијско-технолошкој индустрији; даље, при снабдевању вароши водом, при грађењу артеских бунара и подизању бања, у рационалној земљорадњи, приликом грађења брдских путова и тунела, при поплавама, урнисима¹⁾ и раседању земљишта, землотресима и т. д., — свуда се осећа велика потреба за практичну примену геолошког знања. И од геолога, који се бави проучавањем природе извесног земљишта и склопа његовог, с пуним се правом очекује пресудна реч у многим питањима

¹⁾ Урнис је *Bergsturz*. Урнисало се брдо. Био урнис, па затрпао њиве и ливаде. Употребљава се и у преносном значењу: Урнисао ме (упропастио ме), брате, са свим! Ово ми је саопштио г. проф. Мих. Бобић, а чуо је на Јастрепцу.

практичног значаја. Међу тим он ће врло често бити у непријатном положају, дајући врло скучене, или, можда, и не дајући никакве одговоре. Ово је пак поглавито с тога, што су геолози вазда остали на чистом пољу научне геологије. Подаци, који се приликом разних бушења, копања и рударских радова добивају, пролазили су скоро нечујно, јер нису од стране геолога прикупљани, проучавани и у систем довођени. Питања из практичне геологије третирана су до данас махом по разним рударским часописима, и то са свим спорадично, без узајамне везе и на основу са свим локалних података; тек овда онда појавиће се и по које веће, стручњачко дело, које ће претресати извесна (али опет само извесна) практична геолошка питања. Капиталист се слепо ослања на инжињера; инжињер тражи савета од геолога; геолог најчешће даје одговоре чисто теоријског значаја; инжињер отпочиње рад на основу оног малог, практиком стеченог, геолошког знања; тражени одговор сазнаје се тек пошто је рад у велико отпочет.

Овој потреби да одговори, т. ј. да ради на правилној примени геолошког знања, узео је на себе часопис „Zeitschrift für praktische Geologie“, који отпочиње излазити ове године. Циљ му је, да постане научни центар за све разноврсне интересе, којима је полазна тачка и тежиште у земљиној кори и благу, које она у себи храни; да за индустријски и привредни живот скупља, критички употређује, одабира и уређује све најважније резултате геолошког проучавања земаља; да одржи на себи научни карактер, али да у разумљивом облику ступи, као посредник, између науке и живота, између интелегенције и капитала; да пракси буде вођ, а науци буде скупљач обилатог новог материјала из практичне геологије.

Откако сам државни геолог, неколико пута већ био сам у приликама, да дајем савета при каквим предузећима (угљени мајдан код Бољетина, угљени басен у Кључати, грађење чесме у Врњачкој Бањи). И ма да сам срећно решио ова питања, опет се у мени вазда порађало непријатно осећање, што нигде нисам могао наћи срећен и системски разрађен материјал за студију практичне геологије. Може се, дакле, замислити колико сам се обрадовао (а са мном, сигурно, и многи други) појави поменутог часописа. Разуме се, да сам га одмах набавио за библиотеку Геолошко-рударског Музеја. Знајући задатак његов, упознавши му се с планом и разгледавши прву свеску, уверио сам се: да ће збиља достојно одговорити своме великом задатку, да ће испунити осетну празнину у геолошкој литератури, и да је од значаја не само за

немачку књижевност но и за сваког геолога, који ма кад буде дошао у прилику, да практички примењује своје теоријско знање.

„Zeitschrift für praktische Geologie“ придобио је за своје сараднике силне немачке геологе, минералоге и рударе, од којих многи долазе у ред најпризнатајих стручњака, сем тога још и доста страних геолога и рудара, и отворио је места свакоме, који би имао шта саопштити или објавити у питањима из практичне геологије. Овај ће часопис редовно доносити:

1. Извештаје о напрецима и о резултатима геолошких проучавања земаља, нарочито о радовима геолошких одбора, комисија и завода за израду детаљних геолошких карата, поред историјских скица досадашњег рада њиховог;

2. разматрање о практичким задацима и о методама геолошког испитивања (н. пр. истраживање и отварање корисних рудишта, однос њихов према стенама, у којима се налазе, расподела воде по слојевима, распадање разних стена и постанак разних земаља у пољопривредном погледу, разне стене у погледу камењарске индустрије, геолошко картирање и израда геолошких профила, који су практичног значаја, скупљање и научно оцењивање резултата при бушењу терена, премеравању рудних галерија и т. д., састављање техничко-геолошких збирака, огледи из експерименталне геологије и т. д.);

3. опис разних минералних рудишта, с нарочитим обзиром на рентабилност и начин њихова експлоатисања;

4. реферате и белешке о свима новим појавима у литератури и о свим старијим радовима од већег значаја (часопис намерава у овом погледу постати поуздана репетиторија за практичну геологију);

5. омања саопштења и белешке, које се тичу рударства у опште или каквог питања из практичне геологије од актуелног значаја; — и

6. белешке о стручњачким скуповима геолога, рудара и т. д., личне вести њихове и кореспонденције уредништва.

Прва свеска овог часописа (за Јануар ове г.) потпуно је одговорила очекивању и у погледу на разноврсност и на интересност и практични значај материјала, који је у њу унет. У њој налазимо: 1. чланак Fr. Beyschlag-а о радовима пруског геолошког завода на детаљном проучавању земље и изради детаљне геолошке карте; 2. веома интересан чланак J. H. L. Vogt-а о геологији норвешких рудишта; 3. уводни чланак старог професора F. Wahnschaffe-а о геологији и земљорадњи; 4. извештај А.

Baltzer-a о радовима, који су предузети на гринделвалдском глечеру за одредбу ерозивне моћи глечера; 5. геологију угљеног басена Плауенског Грунда у Саксонији на основу радова саксонског геолошког завода, од R. Beck-a; 6. о појави злата у северној Шпанији, од T. Breidenbach-a; 7. о теренској води у Сахари и грађењу артеских бунара у Алгиру и Тунису, од C. Ochsenius-a; 8. о руским фосилним угљима у Азији, од R. Helmacker-a; 9. неколико реферата, омањих бележака, библиографију, личне вести и т. д.

Завршујући овај кратки приказ овог новог часописа геолошког, не можемо, а да га најтоплије не препоручимо српским геолозима. Већ и тај разлог, што ће се на лето, као што се надамо, отпочети и код нас детаљно геолошко проучавање терена, чини, да би свака пажња њихова, коју бисмо поклонили овоме часопису, била потпуно оправдана, јер бисмо у њему видели план рада, начин картирања, размер карата и т. д. сличних предузећа по осталим државама.

Д-р Свет. А. Радовановић.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

Геолошко проучавање земаља и грађење детаљних геолошких карата* (по часопису „Zeitschrift für praktische Geologie“) од *Д-ра Свет. А. Радовановића*.

Скоро све културне државе, поимајући велики значај геолошког проучавања земљишта — као извора за најразноврсније продуктивне радове — вазда су потпомагале проучавања и картирања терена, предузимана од стране појединих геолога и геолошких друштава. У току последњих деценија пак ово се развило до тога степена, да се за детаљна геолошка проучавања земаља и израду детаљних геолошких карата нарочито оснивају разни геолошки заводи, одбори, комитети, бирои, комисије и т. д. И геолошки радови, који су се у почетку ограничавали махом само на нарочито у научном или рударском погледу интересније крајеве, те према томе нису ни могли узети већег маха и слити се у заједничку целину, отпочеше се, са оснивањем поменутих центара, у велико и подјед-

нако — по истом плану и у истом размеру — распростирати над свима покрајинама дотичних земаља.

Макар да је главни принцип код свих геолошких института, бироа, комисија и т. д. за израду детаљне геолошке карте један исти: да им карта представи тачно и у појединостима и природу и склоп целокупног земљишта, те да од ње у првом реду има користи отаџбањена научна геологија, али да се њоме у исто време могу користити и рударство, и грађевинарство, и пољопривреда и т. д. — опет је знатна разлика измеђ њих у плану рада, у размери карте, у начину њене израде и репродукције. Ово донекле долази с разноликости терена, који се картирају (друкчији ће план рада бити на пр. у непрегледној пруској равници, застрој дилувијом, друкчији пак у кристаластом терену Саксонске, Чешке и т. д.; ту ће и израда саме карте бити друкчија); за тим утичу на то још и средства, која се стављају на расположење, па, на послетку, и сами људи, којима је цео посао поверен.

Да разгледамо сад план рада најчувенијих геолошких завода или сличних институција у појединим државама.

I. Пруска и тириншке државе.

За време оснивања свога геолошког завода („Geologische Landesanstalt“) није Пруска била у геолошком погледу никаква terra incognita. Било је, шта више, доста, и то врло добрих, геолошких карата, од којих су без сумње најзнатније:

1. Dechen-ова „Geologische Karte von Deutschland“ (Берлин, I. издање 1869., II. изд. 1884.);
2. Dechen-ова „Geologische Karte von Rheinland — Westfalen“ (у размери 1:80000) у 35 сек-

*) У часопису „Zeitschrift für praktische Geologie“, који је покренут ове године, отпочела је, под сталном рубриком „Geologische Specialaufnahmen“, излазити серија врло интересних чланака о радовима разних геолошких института, бироа, комисија и т. д. на изради детаљних геолошких карата. — Потписани је, у договору с г. г. Ј. М. Жујовићем, проф. В. Школе, и Ј. А. Милојковићем, шефом Рударског Одељења, поднео предлог г. министру народне привреде: да се и у Србији отпочне детаљно геолошко проучавање терена и израда „детаљне геолошке карте Краљ. Србије“, и да се, ради тога, а под окриљем и са субвенцијом — засебном буџетском партијом — министарства народне привреде, установи геолошки комитет, који ће руководити све потребне радове око тога, и бирати измеђ српских геолога раднике за поједине секције. Како је овај предлог нашао одзива код надлежне стране, те се надамо, да ће се скоро и остварити, биће врло корисно, да се српски геолози и људи, који се интересују за овај посао, упознаду са историјом и планом рада бар најважнијих геолошких завода. Ради тога и отпочесмо у изводу доносити ове чланке из поменутога часописа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ција (II. издање год. 1882.); 36-ту секцију (Waldeck-Cassel) довршио је по смрти Дехеновој сам геолошки завод;

3. „Geognostische Karte vom Niederschlesischen Gebirge“ од Beyrich-a, Rose-a, Roth-a и Runge-a (у размеру 1:100000), довршена године 1860.;

4. „Geolog. Karte von Oberschlesien“ (1:100000), довршена, под надзором Ferd. Römer-a, год. 1870.;

5. Ewald-ова „Geologische Karte der Provinz Sachsen von Magdeburg bis zum Harz“, Берлин 1864. (1:10000);

6. Strombeck-ова „Geologische Karte von Braunschweig“, 1856. (1:100000);

7. Heinr. Credner-a „Geologische Karte des Thüringer Waldes“, Гота, 1854.;

8. Schwarzenberg-ова и Reusse-ова „Geognostische Übersichtskarte von Kurhessen“ (1:400000);

9. Römer-ова „Geologische Karte vom südlichen Hannover“;

10. Berendt-ови „Geologische Aufnahmen von der Provinz Preussen“ (1:100000); и т. д.

Ове су карте врло корисно употребљене као основ, на ком се даље радило. При том се напредак са установе геолошког завода није показао само у систематски и скоро до најмањих ситница детаљно предузетим картирањима, него се још и размер карте могао телико увећати, да је у почетку изгледао више као смело и тешко остварљиво предузеће — 1:25000! Заиста, што год је карта већа, све се више тачности од ње захтева, а све се више детаља мора у њу уносити. Карте мањег размера згодније су за општи преглед терена, јер се на њима боље добива општа слика распрострањења геолошких формација и тектонских односа њихових. Међу тим на картама овако великог размера, као што је пруска, могу се представити и такви детаљи, да нам она управо изгледа као верна фотографија геолошке природе дотичног терена. Она не само што нам верније представља оно, што се и на картама мањег размера налази, него уноси још и нов материјал, и то такав, какав ја најпотребнији, да се добије прави појам о склопу земљишта, и да се геолошко знање о њему може најкорисније употребити у индустрији и привреди.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Д-р Свет. А. Радовановић.

РАЗНИ ЗАПИСИ

Спрема наставника живих језика *пред четим збором немачких филолога у Берлину.*

Знање живих страних језика све је осетнија потреба у свих народа; изучавање истих један је од главних задатака средњих школа (нарочито гимназија) у свих народа: страни живи језици поред матерњег језика заузимају видно место у школским програмима чак и оних народа, који имају својих јаких књижевности, у којима имају свега, што им икада буде затребало. Рад и заузимање око тих језика толики су, да се ваља надати сваком добру и потпуном успеху. Па ипак се све још чују гласови, који траже још већег успеха, који траже нарочито већег успеха у практичној страни језика. И збиља, кад се погледа на разноврсне захтеве данашњег времена, ваља тражити од школе, да после толикогодишњег рада ученик из ње изнесе на само моћ служења литературом онога живог страног језика, који је учио, већ и практично владање истим. На ту практичну страну ударају јаче гласом и нови програми немачких школа, а то је опет дало повода петом збору немачких филолога, који је држан од 7.—9. јула прошле године (по новоме) у Берлину, да поведе говор о досадашњој спреми наставника живих језика бар у погледу практичном.

О тој теми држата су на том збору два предавања (осталих пет предавања било је чисто научне природе). Прво је држао предавање берлински професор D-r Wätzoldt: „Задатак наставе нових језика и спрема наставника нових језика“; друго хамбуршки професор Rambeau: „Говорно знање (Sprachfertigkeit) наставника нових језика и реални односи“.

Врло су интересне мисли првога говорника, јер је на основу његових закључака донесена резолуција. Говорник се труди да докаже, да су у новим програмима главни захтеви нове методе односно наставе у изговарању, односа граматике према штиту, постизавању граматичког материјала и вежбања у говору наше одзива. Досадашња универзитетска спрема наставника језика има основну ману, што се готово никаква пажња није обраћала на потоњи позив слушалаца; универзитетски су професори полагали сувише на историско-критичке студије. Сумње нема, да је знање старије граматике и књижевности чврста и неопходна потреба за новог филолога, али ипак оно треба само да да основу, на којој треба да се подигне зграда језика и књижевности нових језика. Наставник нових језика треба да предаје не само страни језик, већ

да посвећује ученике и у знање културнога живота садашњости, да истакне особеност дотичнога народа, чији језик предаје; он мора да буде фонетички школован, и да је дубоко посвећен у односе дотичнога страног народа и да влада тим језиком. Ову пак спрему — поред спремања на дому — може потпуно дати само бављење у иностранству, јер само властитим се гледањем проучава народ и то тек онда, ако се потпуно влада тим језиком. С тога мора држава да установи *путне стипендије*, да би наставницима новог језика створила могућност да похађају стране земље. Наставницима, који су већ у служби, ваљало би ради тога дати дуже одсуство и новчане помоћи; кандидати пак половину пробне године да проведу у иностранству, а испит да им се допусти тек по дужем бављењу у иностранству. Потребно је уз то да универзитетска настава да прилике, да се чује страни језик, да се истим служи, и да се посвети у историју, земљопис и реалије дотичне земље. Практична спрема махом је у рукама лектора, што проузрокује читав низ незгода: ови страни учитељи не могу подједнако савладати научну и практичну страну, не могу оценити тешкоће, које изговор страног идиома (особености) проузрокује; нити им је познато, шта је слушаоцу потребно за доцнији позив. Вежбања пак у семинарима састоје се махом у превођењу и објашњавању писаца, што никако није довољно за практичку потребу, пошто је при малом броју часова а великом броју слушаца по све немогуће, да се унапређује вежбање у говору сваког појединца. С тога и препоручује *установљење практичних семинара* поред научних, у којим би се вежбале мање гомилице слушаца. У историји књижевности ваљало би више обратити пажњу на садашњост, поред развијања историјско-критичкога ваљало би обратити пажњу на образовање укуса, на продирање у дух песничтва поред проучавања облика. *Савлађивање говора* никако није тако лако, како се обично мисли потцењујући меру душевнога рада, који је при томе потребан. Испит наставнички из тих језика требало би допустити тек по положеном претходноме испиту (из немачког, религије и историје), као што се на то и смера новим нацртом о испиту. Тај други — стручни — испит ваљало би поделити на нижи и виши. За нижи ваљало би тражити *добар изговор*, темељно *граматичко* знање и *владање језиком* тако, да је довољно до шестог разреда; за виши пак још и такво *владање говором* и писмено, да је довољно за све разреде. О политичкој и културној историји и земљопису дотичне стране земље требало би кандидат да зна толико, да стране писце може стварно да тумачи у толи-

кој мери, колика се тражи при тумачењу старих језика. На послетку би требало установити ове групе: француски и латински, енглески и немачки.

Други говорник препоручује фонетику за испитну групу, тражи да се установе фонетички курсеви на универзитетима, више катедара за романску и енглеску филологију а особито за упоредну књижевност и фонетику на сваком универзитету; на послетку дуже бављење кандидата у иностранству, нарочито на страним универзитетима.

После ових расправа наста жива дебата о њима и већина реши, да се слаже са овим захтевима и да се они поднесу *врховној просветној власти*. Противници, махом универзитетски професори, изјаснише, да у примању првих закључака виде јако штећење филолошке науке о новим језицима. Том приликом даде и оставку на председништво берлински професор Zupitza, изјавивши, да он ове закључке не може да поднесе врховној влади; новоизабрани председник, марбуршки професор Stengel, изјави, да ће их он поднети и ако се с њима не слаже.

Закључци расправе професора Wätzoldt-a су ово:

I *Школска настава* у живим језицима има *непосредни* задатак, да ученика оспособи да лако разуме кога новијега францускога или енглескога писца, да брзо и поуздано разуме говор и да без тешкоће усмено и писмено употреби страни језик у простим облицима посведневнога саобраћаја; а *посредни* задатак, да ученика уведе у слободно разумевање особене духовне и материјалне културе, живота и обичаја та два страна народа.

II. Промењени и повећани задаци школске наставе у живим језицима ишту, да би се могли извршити, *промењену спрему наставника* нових језика по овим захтевима:

1. Поред научних семинара за романску и енглеску филологију ваља основати самосталне *практичне* семинаре, на којима ће се слушаоци у мањим одељењима, по спремности и знању, систематски васпитати у писменој и усменој употреби страног језика и увести у новију књижевност, отацтаствену, политичку и културни развитак Енглеске и Француске.

2. Желети је, да предавања и вежбања универзитетских учитеља више, него ли што су досад, обрате пажњу литерарном и језичном развијању последњих векова, а нарочито и писцима тих векова, који се у школи читају. Енциклопедијска и ходегетска предавања преко су потребна за постојеће учитеље.

3. Пошто се она лакоћа и поузданост у практичној употреби страног језика, које се траже већ на нижем ступњу наставе, само у најређим

случајима могу постићи у домовини, то при пријави за наставнички испит да се докаже вишемесечно бављење у иностранству. Из практичних је разлога за саветовање, да се слушаоци за француски језик упуте на новофранцуски семинар универзитета у Женеви, Лозани или Невшателу.

4. Наставнички кандидати, који имају квалификацију за наставу у новим језицима и за више разреде, треба пољовину своје пробне године да проведу у Енглеској и Француској или у једној од њих и да се тамо нарочито одаду поред свог практичнога усавршавања нарочито изучавању земље и народа. С тога ваља узети на ум, да се поради на међусобној погодној вези и да се изучавање у иностранству удеси што више једнолико.

5. Не само државне просветне власти, већ и веће општине и управе завода имају интереса у томе, да већим одобравањем путних стипендија и одсуства унапреде и осигурају успех наставника нових језика.

6. Да би се наставницима, који су већ у служби а којима није могуће да походе иностранство, дала бар до некле прилика да се усаврше, ваљало би на згодним местима установљавати четиринедељне *курсове о распуству*, у којима би Енглези и Французи држали предавања из страних језика, и у којима би се дала прилика за употребу страног језика и дале методске напомене.

7. Згодно је, да се наставнички кандидати за нове језике за време своје *семинарске године* упућују нарочито оним заводима, за чије се управитеље може претпоставити разумевање и интересовање за праве задатке наставе у новим језицима.

По „*Zeitschrift für das Realschulwesen*“.

Лилер.

Интернационални конгрес за експерименталну психологију, држан у Лондону од 1. — 4. августа 1882.

1. августа је отворио конгрес председник, проф. Sidgwick. Конгрес је био веома јако посећен а заступљена су била оба пола.

Предавања од општег значаја држана су пред целим збором. Проф. Bain (Aberdeen) је говорио „О методама психолошког испитивања“. Професор Sidgwick (London) „О халуцинацијама у здравих“.

Проф. Charles Richet (Paris) држао је предавање „О будућности психологије“. Нагласио је, да трансцендентална психологија (видовитост — clairvoyance — преношење мисли итд.) има исто тако права да постане предметом научног истраживања као и свака друга грана психологије, која је ближа физиолошким питањима.

Проф. Paul Janet (Paris) предавао је о *абулији* (болест воље, обично спојена са меланхолијом), бо-

лесници су свесни о својој нерешивости и увиђају потребу делања), проф. Wilhelm Preyer (Berlin) је прочитао састав „о *постану бројева*“, а Richet је прочитао састав „о *сензибилности у жена*“ што га је скупу послао проф. Cesare Lombrose (Turin).

Посетиоцима су раздавана у изводу штампана сва предавања која су на скупу држана. Ово је у многим олакшало разумевање предавања, држаних у три језика.

Специални темати држани су у секцији А за „неврологију и психофизику“ и у секцији В за хипнотизам и сродна питања.

Од огромног броја пријављених, држаних и недржаних предавања, поменућемо само ова :

Проф. Münsterberg (Freiburg): *Психофизички основи осећања*. Испитивати треба права, свакидашњим животом изазвана осећања (живље задовољство и незадовољство, љутњу, нерасположење, радост), а не вештачки изведна осећања у лабораторијуму. У нормалном расположењу полази нам за руком, да на једном малом апарату покренемо резу тачно за 10 одн. 20 см. и поставимо на одређену тачку. У стању озбиљном и клонутом су сви покрети мали, а у раздраженом и веселом велики, у првом случају су импулси слаби а у последњем антагониска су задржавања слаба. У незадовољству су покрети опружања мала а покрети скупљања велики, у задовољству су покрети скупљања мали а покрети опружања велики. У задовољству *аостоји јака тежња за опружањем, а у незадовољству за скупљањем*. У оба случаја је појачана инервација. Што се ова јавља час као опружање, час као скупљање, то се по Münsterberg-у може довести у склад и са осталим појавима. (Ritter, Rollet-ов феномен).

Проф. A. Ebbinghaus (Berlin): *Прилози на теорији виђења боја*. Како Joung-Helmholtz-а, тако ни Hering-ова теорија не може се безусловно примити. Ebbinghaus мисли да се Hering-ова плавожута супстанца може идентификовати са пурпуром вида.

Проф. Lehmann (Copenhagen): *Експериментално истраживање о односу између респирације и пажње*.

Проф. A. Schaeffer: *О функцијама предњих режњева мозга*. Доказ, у друштву са Horsley-јем, да ти делови мозга нису никако седиште за интелектуалне функције.

Проф. C. L. Franklin: *Нова теорија о осећају вида*.

Проф. Heumanns (Gröningen): *Задржавање представа*. Ово веома интересно предавање изазвало је врло живу дебату.

Проф. Pierre Janet: *О губитку памћења, о нестицању сећања*.

Bérillon (Paris): *Примена хинозиске сугестије у васпитању*.

Van Eden (Amsterdam): Теорија психо-терапијска. 20 правила чине ову теорију. Приликом дебате подстакао је *Bernheim* препирку, да ли је хипнозиски сан нормалан или не. Наглашено је, да су нам непознати услови нормалног сна у свим његовим индивидуалним посебностима, као и сна хипнозиског, те с тога да је безуспешно поређење са непознатим објектима. С истог становишта нападнуто је и старо мишљење *Bernheim*-а, да се сва терапија заснива на сугестији. Морамо тачно изучити дејства хидротерапије, електротерапије, терапије с лековима у појединостима, пре но што се одлучимо на тако смело тврђење. Саопштења на пољу сугестије нису ништа ново изнела.

Проф. *Delboeuf* (Liège): Процена времена у сомнамбулих.

Liébeault et Liégois (Nancy): Мономанија самоубиства излечена сугестијом у изазваном сну.

Г-ђа *H. Sidgwick*: Експерименти у преношењу мисли.

Dr. Goldscheider (Berlin): Испитивање мишићног чула у слепих.

Horsley је одвео мален број посетилаца овог конгреса у свој лабораторијум и ту је показао своје најновије експерименте. Са великом запетошћу се очекује опширно објављивање тих резултата.

Проф. *Helmholtz* је више пута посетио састанке конгреса.

Решено је, да се идући конгрес за експерименталну психологију држи г. 1896. у Минхену.

М. Ш.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А